

ВАТАН
СОВЕТИМУ

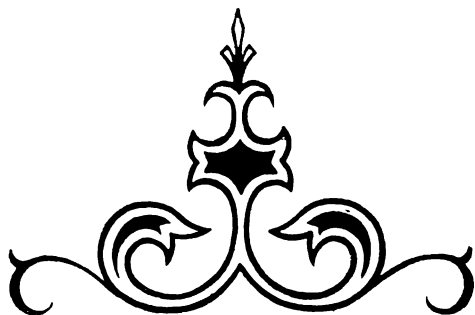

АЛЪМАНАХ ТАТИ

МАХАЧКАЛА — 1964

ВАТАН СОВЕТИМУ

АЛЬМАНАХ ТАТИ

ДАГЕСТАНСКОЕ КНИЖНОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО
МАХАЧКАЛА 1964

**СТИХИГЬО
ВЕ
МЭГІНИГЬО**

ДУСДИ ВАТАН

Дусди Ватан дери э дуьл,
Дуьлиш хумнен э буьлдурь.
Раг бемзери э снм эн саз,
Дуьл хунденге сохденуьм хьэз.

У дусди гьисд гуьл эн дуьл ме,
Нивегируь уре дуьшмен.
Те э шогьир дегьо нефес,
Э у гьич кес нирасуь дес.

Бисдорумгеш эз чумгьо кур,
Нибошум ме эз Ватан дур.

Бисдорумгеш эз гушгьо кар,
Дуьл мисоху гьемише кор.

Эз зугьун дол бошумгьо вэхд
Гьэл мигируьм Ватане сэхд.
Те поисде дуьл ме эз кор,
Гье михунум, Ватан, дуьл шор.

Пушой муьрде, муьгьеббеге,
Мидуьм э кук дэгьно зере.
— Сэхд ги кук ме, омонете,
Эз ме зиьд эй верзире.

МЕСКЕН ШОГЬИР

Эри шогьир гьер куьнж Ватан,
Гьисди мемзуьл, гьисди мескен.
Буьтуьн Ватан эн шогьирн,
Эн Ватани у шогьирн.

Инсон э гьуш нисди хумне,
Луле ухшеш нисд э хуне.
Инсоне гьисд эгьуьл, гьувот,
Гьуше гьисди энжэгь гьэнет.

Гьуш баларе сохде келе,
Нес шиннохде песде уре.
Эз балаш нисд гьич кумекн,
Не э бедн, не э никн.

Э гьер жонш бисдо инсон,
Миё хуну эри Ватан.
Гьич вэхд нибу Гьэриб-Межнун,
Темизиге у хурде нун.

ДОГЬИСТУ

Шербете овгьой Догьисту,
Махач-Кала, Речал-су.
Ахти, Талги Исти-су
Себеби эри жун согьн.

Гьер жуьр шербет емиш богь
Мелхьэми эри нечогь.

У темизе шогьвор догь
Шефон эри жун согьн.

Мэгьжуме мейвой Догьисту,
Буле бегьер богь-бисду.
Махач-Кала, Речал-су,
Себеби эри жунсогьн.

Алексей ЯКУБОВ.

ДУРЕ ГІЭРУЪС

Менг э хори денишире
Сохдебу хээл, мэхүшово —
«Гьемей ме дери э нуьгъре,
Ме гьисдуьм бикей асмугьо.

Небирей гьелем э гІуьлом
Дануьсдегор сур мере
Чуьнки лап дури инсон
Нибу э ме расире.

Товуш ве рач бире шевгьо
Ме э гешде ведироморенге
Пар зе ракета э гьово
Сурет зе улойгей менге.

ГІэруьсе хуно гІэйб оmore
Эхир векед чодур хуьшдере
Э ёр овурд бэхш до уре
Ракетайге герб имуре.

Эри эн у дуре ГІэруьс
Эз хори шолум миберуьм
Дануьсденуьм миёв у руз
Ме уре сэхд гьэл мигируьм.

ДУЬ — БОГЪБОН

Е руз омо эз школа,
Мугу Симон эз Бирор
Биё бурайм э совхоз,
Бнёрим е кем сибдор.

Корим, сэхд гьуллугъ сохим.
Зэхьмет иму вяр нибу.
Хьээт иму чуьн богъче,
Чуьн богъ ерашуйгълуь бу.

Зу буй шенде, угъо тик
Бегьер миёру гьер сал.
Мараю чуьн сад холче,
Хьээт иму гьер васал.

Инжо кура мибошут,
Хьовиргъо десте-десте.
Эз раче гуьлгъой хьээт,
Сер гуьрде десте-бесде.

Дире эшгъ жофоймуре,
Бебе-дедей мибу шор.
Э дуьл эшгъ жофо дери,
Рази до эй кор Бирор.

Қошдуьт угъо чуькле доргъо
Буй вешенде, гирошд ченд сал
Хьээт бисдо гуйге богъче
Чуьн раче богъ бисдо васал.

Э гъэд э хушбуе гуьлгъо
Мэгни хунде, гэшд буьлдуьргъа.

БАЛАЙМА ХИС

(Деде э ён гуфереи гизил).

Сегьме рузгъо зу зе гирошд,
Духдир туьре эз уьлуьм дошд,
Хубе рузгъо гене вогошд.

Хис гизизе, балай ме хис,
Дуьлмере шорсох мегирис.

Э дуьлме шори диromo,
Э чумгъойме товуш омо,
Туьре дирe дуьл вероmo.

Хис гизизе балайме хис,
Дуьлмере шор сох, мегирис.

Э богъче буьлдуьргъо дери,
Э доргъо гуьлгъо вери.
Эдет хунде сохде шори.

Хис гизизе балайме хис.
Дуьлмере шор сох мегирис.

Изму миёв бебе эз кор,
Эз школа миёв бирор
Бигьил мере сохум е кор.

Хис гизизе балайме хис,
Дуьлмере шор сох мегирис.

Данил АТНИЛОВ.

ХЬЭШДРИЗАГЬО

Э и гүулом чүь воисде мере?
Жугьоб муьдуым, дуз гуьрде, кеме:ре:
Воисдени бу э гІэрей хэлгъгьо
Бирорьети гуьрд, шор зигъуьт угьо,
Дуразе девргьо, эз хьв лугьонди
Тик гуьрде сере, дануьм ме дире.
У бирорьети согъи гуфдире.

Эз догъ кими вэхд лап куьнд биренге
Нис бире дире келеи юре,
ГІэлементи ве гъэлен юре,
Песде вогошде эз дур диренге,
Дуьл мундени гьогъ, ки эзу келе
Ве виште чи нисд гуфдире гьеле...
Э зиндегуниш бирени гьечи:
Эз дури веде бире келе чи.

Тэхьно поисдем э хиевон ме,
Десе деноре э куьф эн шовол,
Шев гьисди торик, тигъини гьово,
Чуьнки не вери гьони э у менг!
Сер ме гьуз бире э лой эн хори
Фикир сохдум ме, ки гьечи торик
Тигъи бирени дуьл эн игидиш,
Не дебиренге э у имиди.

Вегуьрдуьм э дес, эри хуб дире.
Дусд гуфди эз ме, месел овурде:
— Туьш гьемишегьо, дан стихире
Э у той сохде, у гІэтош пури.
— НэгІ, — жугьоб дорум ме дусде,
зури, ←
Ни данум, чуьнки у энжэгъ ебо.
Герм сохде гьеме, стихи-сад бош.

Чуь чини мугъгьбет? Жугьоб ни данум
Ме э у пуьрсуьш доре е вэхдиш. —
Оммо мугуюм, ки товуш энду
Келе рэхъ мере сохдени веде,
Ве ни бисдоге, товуш эн муьгьбет

Зиндегунире те раг-риша ме
Ни дануьсдум хуб дире, ве гьелбет,
Вес нисохд мере товуш менг, чуйшмеш.

Посиде туь э товуше болхун,
Гуйге нефесиш нисе кешире,
Э лой буьлдуьрчин сэхд дениширей,
Мухундгьо эз эшгь, эз г1этош, эз хун,
Оммо ме э туь дениширем сэхд,
Шори мере нисд гээдер ве гьирогь,
Гуйге диренуьм э биёвгьо взэд
Ме зиндегуни мере чуьн е богь,

Шегуьрт эз фотоателье оворд
Суретгьоймуре но э сер стол.
Туь денишире, гуфдири: — усдо
Сэхд бири гээлет, чумгьой туьре у
Сохди чуьн чумгьой эн пиёне мерд.
— Усдо гээлет нисд, — жугьоб дорум
ме, —

У руз ме руге э синей туь ён
Гуьрденге, буьруьм эз муьгьбет пиён.

Поисдем э сер е келе гьое,
Булутгьош гьисдуьт эн ме гээнетгьо,
Шенденуьм э дур-э дур ме сое,
Вединуьт эз ме ченд планетгьо...
Э сер эн гьое дегешдуьм аста,
Гуфдурум э у: между туь беда,
Гьони э сер туь дегешдем, песде,
Белки э сер ме туьш мидегерди.

СУРЕТ КЕВГ

Кевг бу художник-келе зал пур бу
Суретгьой энуге. Оммо е сурет
Гье эз лэг1эй дер ведн биренбу,
Чуьн пилте э у е зугьу вобу
Де эслогь гьнчиш... Гьэжеле уре
Дире гуфди: — кевг гьисд абстракционист,
Терси, гереки сохде уре нисд!

Парусдек жугьоб доре гьееки
Гуфди: — Дуз нисди, у лап зиреки,
Расдгуни холис. Ве гуьом, зугьу
У кеширигьо гьисд чигьрет лэгьлэгь.

Гьэжеле пуьрси: — эйчуь у элчэгь,
Песг не бурмунди жендекеш э у?
Гоф гьэжелере бурра парусдек
Гуфди: — лэгьлэгьэ эйчуьни жендек,
Лэгьлэгье шев руз гереки зугьу.

ГЪИМЕТ ЧОЙНИК

Э тукуй гъоби мирафдуът гофгьо
Эз товун чойник, э буз эн вини
Комики когъоз-гъимет эн сини
Гъезор монети офдореbugьо,
Эз келегеди жиге не бугьо,
Хунде гъемере зофру ве гедег:
Гъэзе гуфди: — Туь чойник, келегед
Меди негъогъи, лоигъи нисди,
Туьре сад салиш э гъезор монет
Кес ни восдону: Мигири кене.

Жугъоб до чойник: — эри министр
Месдону мере!.. И възд дергъоре
Вокурд тукончи. Дики гъезоре
Э вини чойник, дегиш сохд зури.
Ве веи бисдо шеш абасини
Холисе гъимет энэ эз дури...

ХЪЭЗУР СОХДЕИ

Корсох совнархоз — Кох, руз гъеминон
Эки эн бэгъгьо оmore гуфди:
— Гереки гуьрде гъезор миллион
Мургъо, мужакгьо. Мере зу гоф дит,
Гъисдитге рази эй гуьрде ишму,
Пулиш мидим хуб, мибесдим шертиш.
Бэгъгьо гуфдурут: — разиним иму.

Кох э газетгьо до келегеди,
Ки весгъэдерлуь мужакгьо, мургъо
Гъобул мисохут гъеме тукугьо...

Куьнд бисдо поиз. Кох эки бэгъгьо
Оmore гуфди: — хъэзурут гъобгьо,
Туькуьлмиш сохит моле э гъирогъ.
Гуфдурут бэгъгьо: — иму э е догъ
Не сохдейм кура угъоре ебош.
Гуьрде-гуьрде хурдейм гъеобо,

Э ХЬЭРЕКЕТ НИСОНУ

Мулоим зен эн Хьэнун,
Эз хижолет нихурд нун.
Фикир мисохд у гьер руз,
Шевгьош те гьуьгьуй хуруз.

Сере куде у мигешд,
Эй хисиреш нидегешд
Мердеш мисохд у Гюси
Мидешенд э серегижи.

Мулоим мугу: «Эй Хьэнун,
Вадарафдей эз гьонун,
Эз дин доглот эн жугьур
Эдем дире бирей дур»

«Чуь жин гуьрди туьре э зен,
Бигьил мере е лэггэзе,
Эй чуь бирей туь гьэриш
Э хуне венгесдей шивиш».

Мугу: «Хьэнун, ой мерд
Днеш меди мере дерд.

Хэлггьго дуз гьисд е хьофде
Гьер чигьошуре офде,
Мере нисе вонсде
Гьечи нуьшде поисде.

Дир месох, мерд туь себэхь,
Не сохде э е чнш темэхь
Эй гюрд чоре мисохи
Небу туь фурмуш сохи».

Те нимешев гьолмогьол
Дураз кеши эн гьогьол,
Эхир офдо эн ишу
Э муьшде-муьшд коришу.

Пушой себэхь, гьэргьи менг,
Бура не омо гьурггэй женг.

Омо бисдо руз говуш,
Песде бисдорут хомуш.

Чорей Хьэнун небисдо
Э гьэйггуй гюрд дебисдо,
Э дусд ошне ве гьуногь,
Венгесд э гьерло сурогь.

Ужуз-бугьго не сохде
У гюрде чоре сохде,
Восдо овурд эз базар,
Мугу: «Ги мерди-мазар».

«Дануьсдени туь гьич мерд
Чуьниге нисонуре дерд
Энжэгь неде э хуне
Гьич е гуьлелеш дуне».

Мерде немунд де чоре
Эз сер берд у гьер коре
Дуне-картушке-пиэз
Восдо керггьош, ве ченд гьоз.

«Эй мерд, туь гьисд нефое
Эй чуь неовурдей хое,
Дем-сефердиягг михуни
Уре э чуь мидекнини».

«Себэхь данки хоереш
Офде миёрум уреш
Генеш гу биёрум ме.
Энжэгь деске эз жунме».

«Кеснигьго — ве жуьрмуьсдек
Суьфде уни сэхд герек
Эри хьэсуьруьт сохде,
Туь гьич фикир нис сохде?»

Гирошд миггид гьомуну,
Омо раси нисону,

Гъеме кифлет гуьрд бире
Нуьшдуьт э сер эн суьфре.

Энжэгъ гьетте чи хурде
Э чум Мулоим вохурде
Э сер Хъэнун сохд хъэрой
Мугу: «Ой бебейтуь вой

МигИд бири лап батул
Гъэлей суьзи и катул
Чутам хурим гъогъоле
Гъопгъош нисди гъогъоле».

Хъэнун бисдо бисабурь
Мугу: «Зен туь сесе бур
Бигьил хурим чи муре
Э дин мекеш имуре.

Э и гъобгъо де гъечи,
Дие несохдей туь чи?
Хъэрой месох нелоигъ
Кура мубу хэлоигъ».

Мулоим э пой вэхуьше
Хуьшдере — куде-куьше
Омбар сохд у битоби
Видовуст э ки раби.

«Гъурбун туьнум, жон раби
Сох е чорей табиби,
МигИд иму бири хуьл
Нирав дие гьич эз дуьл».

Э пушой хуьшде норё
Раби сэхд хунд туроре:
«Э сер ишму е гъэдо
Нуьвуьсдеи эз худо.

Эй дур бире эз боло,
Мухунум ме тефило.
Эдем зере гъэдэгъэ
Энжэгъ мидит седогъэ.

Е кергиш хуб зе кобоб,
Фуьрс е се литир шороб
И коре мехуьсунит,
Муьздмере зу расунит».

Гъэдегъэй эн рабире
Расунд зен дир небире
Жун раби бисдо рэхъэт.
Нуьшдуьт хуб э меслэхъэт.

Раби хунд е тефило
Мугу: «дурит эз боло».
Тимор сохде рушгъоре.
Гуфти: «шенит — ошгъоре».

Зен омбар гъэгъри-гъоси
Зу тэгъди омо раси
Дуллу сохде гъошгъоре
Ведеберд шенд ошгъоре.

Хъэнун бисдо туьндлемиш,
Мугу: «ой ере гирмиш
Фурмунд е кор нисдики,
Имуре раби чуьн туьлки.

ЭРИ ЛЕНИНСКИЙ ПИОНЕР

Омборекбу мигИд ишму,
Гъизилгъой совет, пионер.
Диеш артмиш бошит ишму,
Балагъой совет, пионер.

Битмиш бирейт ишму, чуьн гуьл
Э бохчей совет, пионер

Варайсдейт чуьн суьмбуьл
Э рач хэлгъгъо, пионер.

Эз Ленин эйшму едигор
Мунди веснет, пионер,
Ишму бошит хуб хундегор
Эй гьер сенигъэт, пионер.

ЭРИ ГАГАРИН

Игиде нум гүуломире,
Вегуурдей туь игиде кук,
Асдарагьой эн асмуре,
Шумордей туь игиде кук.

Э ченд тараф, э ченд улке,
Бирей одлу эри улке,
Варансте нум кремля
Товуш гүулом игиде кук.

Гьеме хэлгьгьо бисдо дуьлшор,
Нум Гагарин бисдо ошгор,

Э е улкеш не бире кор,
Бисдо эйму игиде кук.

Торих гүулом мирав пушо,
Е коримуш нисти посо,
Э сер асму келе рэхьгьо
Вокурди туь игиде кук.

Хьэрмэхьгьой туь гьисди омбар,
Туь гьисд глэзизи эз бирор,
Эз коргьойму бирей дуьлшор,
Эз гьинор туь игиде кук.

«КОЛХОЗ»

Безетмиш гьуьзуьргууьлгьо,
Раче сеси сес буьлдургьо,
Ширине емиш э гьер доргьо,
Бэхдлуьни гьер кортуь, колхоз.

Хьожибугьде кор омбарте,
Шир эн молгьо бу зиьдте,
Бегьер богьгьо диеш булте,
Бегьерлуьни кор туь колхоз.

Гьеме коре зур-зур
Меш кумекуьм хуб эз дуьли,
Пушо бурайм гьемееки,
Уьшуьгьменди кортуь колхоз.

Хэгьер-бирор келе чуйкле,
Хуним мэгни э е лэглэ,
Берим пушо гьер коргьоре,
Гүуьзетлуьни жофой колхоз.

Зиьд бири онгур богьгьо,
Пушо рафди гьемей хэлгьгьо,
Эликтири эн фанаргьо,
Товушнини рузтуь колхоз.

Тозе шогьир э гьэд дезде,
Мэгни хунде-хунде рафде,
Тегьенг онгур э дес гуьрде,
Э гьэд раче богьтуь колхоз.

«БУЬЛДУЬР»

Понсде э лувгей эн дор,
Хун эй ватан раче буьлдуьр,
Дуьлгьоймуш бу эз туь хуб шор,
Ве эз ширине сес туь буьлдуьр.

Бегьерлуье богь колхози,
Эйтуьш гьер вэхд е лап хьэзи,
Сес туьш эй хэлгь гуйге сази,
Хун эй Ватан раче буьлдуьр.

ТэгІрифлуыни эй шогъиргъо;
Соймишитуыш гысди гуылгъо,
Э сер сүсенлюь суьмбуылгъо —
Поисде хун раче буьлдуьр.

Ченд севгилгъош туьре гешде,
Муьгъбет туьре э дуьл дошде,
Э сер гъуьзуьргуьлгъо нуьшде,
Хун эй ватан раче буьлдуьр.

«ДЕРБЕНТ»

Чор тарафтуь богъ не богъче
Варансди тегъер хунче,
Раче товуш э гъер куче
Варансдей шегъер Дербент.

Э гъер куче тозе хуне,
Варансди раче школе
Ченд гъозор жовон оморет
Эй хунде э шегъер Дербент.

Зевеьр шегъер бору не догъ
Иловлею гысди билогъ.
Тозе хуне э гъер гъирогъ
ТэгІрифлуыни шегъер Дербент.

Зигъо совет власть иму,
Дулшоре руз сохде эйму,
Гъер вэхд туьре э лэгІэйму,
Шогъир тэгІриф дори, Дербент.

ЭРИ ВАТАН

Дуэль эн шогьир эшгъуль бири
Гъэлем расди э дес дери
Чуьн буьльдуьрчин эдей хунде
Шоре мэгни эри Ватан.

Бироръети эн ферзэндгьо
Гъувотгьоре ек сохдетгьо
Эй вокурде коммунизма
Тэгрифи туь гьисди Ватан.

Жофокешгьой Донбас, Урал...
Нефт, газ, куймуьр, огьун,
уран...
Вегуьрденуьт угьо сохде
Девлеттуьре омбор, Ватан.

Богъэ дошде зими кошде
Хорире хуб гъуллугъ сохде
Ранжбер богъдор вечиренут
Буле мэхьсуьл эйтуь, Ватан.

Овлодгьойтуь э гьер жиге
Э коминжо бисдоруьтге
Гуьзетлуь ве гъиз дошде
Хьуьрметтуьре, хуше Ватан.

Хьохмолуье гилм Совети,
Э космос рэхь вокурдигьо
Ве игидгьо — космонавтгьо
Гуьзет туьни, келе Ватан.

Эй азади хэлггьо гуьлом
Зигуьт гуьре шор ве хуьром
Эри дусди ве шолуми
Бердени туь, гьовхо Ватан.

Эьвлуье партиейму
Гъэлемгири эй коргьойму
Ленин норе рэхьэ рафде,
Пушо берде туьре Ватан.

БИЕ ДУСД МЕ

Э серини емиш доргьо
Э же лови сес буьльдуьргьо
Муьхшул бирем ме э жофо
Биё дусдме мепой песо.

Перепев:

Биё дусдме биё гуьльме
Биё мэгни эн лэгъэйме
Биё муьгъбет эн жовони
Чуьн васал туь шевгъ дорени

Гьердуьеки э богъ дусди
Сохим коре эри були
Муьгъбет дусди гъувот доре
Желдлуь жофо эй кешире.

Перепев:

Буле бегьер веровуним
Коммунизмаре вокуним
Зиндегунни бу деш ворлуь
Муьгъбет иму бу муьхъкемлуь.

Хьэнуьх АНИСИМОВ

ДУЪЛШОРИ МЕ

(Дедей э ён гуфереи гIэил)

Хисун бура чумгьойтуьре,
ГIэселе ковре чумлегьо,
Ненуй-ненем, ненуй-ненем,
Чумгьойтуьре э хов вени
Чигьре-чигьре муйлегьо.
Ненуй-ненем, ненуй-ненем.

Зури-зури туь бош келе,
Туьнде пойлегьо туь бире,
Мирай, бала, туь э школе,
Ненуй-ненем, ненуй-ненем
ГIэселе ковре чумлегьо,
Ненуй-ненем, ненуй-ненем.
Чигьре-чигьре муйлегьо.

ГIилм эн Ленине хунде,
Раче эгъуьлгьо вегуьрде,
Мурай Ватане эй дошде
— Ненуй-ненем, ненуй-ненем,
ГIэселе ковре чумлегьо,
Ненуй-ненем, ненуй-ненем,
Чигьре-чигьре муйлегьо.

Туь шори эн дуьлмени,
Ярашугьи чумгьоймени
Чумгьойтуьре э хов вени,
Ненуй-ненем, ненуй-ненем,
ГIэселе ковре чумлегьо,
Ненуй-ненем, ненуй-ненем,
Чигьре-чигьре муйлегьо.

ГЪЕМЕ ЭРИ ВАТАН

Эз гIэрелугъ эн дуь догъи
Оморени сес гоф гъони,
О, игъо кинуьт, э нвэхди
Чодур-утогъ зерет ченди.
Геологгъо гъисдуьт угъо
Гъэд догъгъоре гешде гъорбо,
Газ, нефть... гьер жигере
Эдет гешде, буругъ зере,
Ферзендгъой догъ, жейле

кукгъо:

Даргин, кумык, ченд-мичетгъо,

1963

Э дес гьерки кечуьк дери
Э кулгъошу сумке вери,
Эз тепен, эз дохъори
Луьнг шенденуьт зурн-зурн.
Хок эз хори вегуьрднуьт
Ве синемиш хуб сохденуьт,
Песде буругъ унжо зере
Эз лугъонди деш хуб дире.
Гъэсд ишунн эй дануьсде
Гьер тарафе вохорунде,
Чуь гIошири пэхъни гъисдге
Очугъ сохут, дуьт Ватане.

ШЕГЪЕР ГIЭИЛИ МЕ

Ме поисде лап э келле
Э гъуьндуьри куьгъне гъэле,
Эдем дире шегъер мере
Шегъер Дербент гIэилире.

Чигърет энун дегниш бири
Ченд заводгъо унжо дерн,
Зу эз себэхъ мердгъо, зенгъо
Эдет, рафде э кор угъо.

О, и Дербенти?! Гъулгъо шенди
Эз гьер — дуьло у дур рафди,

Ченд метребе хунегъоре
Жерге-жерге тик поюнди.

Буше хори богъгъо бирет
Телеигъо дузов бирет,
«Жигей хочи, муьлк кофори»
Ведн нисдуьт, — шегъер бири.

Пире Каспий огол зере
Эри шуше гьерки тене,
Эз гьер тараф эн шар хори
Гъуногъгъореш э дуьл шори.

Михаил ГАВРИЛОВ.

ГЪЭЛЭГЭЭН

(басня).

Э гIэрсI гeндyм, лубне,
Нэхyт, гьэрпyз не хэмзе,
Эри гьeмме сохде сое,
Понсебу сyьмергьэндил.

...Тоб не доре эз бэхили:
— Чyьжой ме эз y зобуни? —
Пyьрси гьэлэггэн эз гьунши.
— Э уревоз э дурази,
Ме миданyм лaп тен бире.

Эз y гьэйри туь гу гьери
Гyл коминиму рач бире? —
— Эй дурази гоф ме нисди,
Оmmo эри тэгIрифменди.
Рачи, гyл туьш гьич кем нисди
Оmmo ме сох туь келегед,
Э гyл туь неде гьич берекет.

Кимигьo сохденyт фикир: эгер,
Зеренyтге э тэгIрифменд
                        yхшеш,
ЯгIни, ишу, гьисдyт эз y
                        хубтеш,
...Эз хуб зийдте, белкем,
                        данендеш,

НЕСИГИЭТ ДЕДЕ

Дануьсденуьм туь, кук ме, гьисд г'эзизи.
Дедей миё эз эвлод бу сэхд рази.
Игид Ватан кук бисдоге гьисд мозол,
Хурде шириш э туь мибу ниш-хьэлол.

Тейте туьре келе сохде дуьл деде
Михосд лово: невини дерд, довго де.
Дан туь гьэдуьр шолумире имуруз,
Хэлгъьо дие небу дердлуь, серегъуз.

Э гуьмуьр туь бисди зиёд расирей.
Руй бебере туь, г'энл ме, недирей.
Согъ могошдге мидо туьре несиг'эт.
Дедей норе эри туь рэхь исэг'эт.

Тегьер дедей, ширдор бала Ватани.
Гьич вэхд эзу журу бире нидани.
У гьем гьувот, гьеми эшг'и эй игид.
Э гьер женгъо э Ватан бош туь имид.

Дануьсденуьм туь, кук ме, гьисд г'эзизи.
Дедей миё эз эвлод бу сэхд рази.
Игид Ватан кук бисдоге гьисд мозол,
Хурде шириш э туь мибу ниш-хьэлол.

1963 с.

МОЗОЛЛУЬЕ ГЬИСМЕТ

Немунди э ёр ме чуй вэхд бу,
Диреймгьо екире гьердуьйму.
Г'эйбе-г'эйб мигуьрди гьул мере,
Теклифиш мисохди чендборе.

Кими вэхд сохдеки туь гузет,
Э тегьер гьэреул эн серхьэд,
Гье гешде михунди туь мэгни,
Гуш дошде поисдем меш пэхьнци,

Егиле э хуьше домунде,
Туь бирден гуфдири шоре лов:
Дес мере туь песеде шувунде,
«И гьисмет сад салгьо мидуь тов».

...Омборе салгьошки гирошдет,
Э сифет жилгээгьош офдорет.
Гене туь э тегьер пушоте
Эри ме дошдени муьгьбете.

1963

ГЪИСМЕТ ДУХДЕР

Духдер догьум, ме кеширем дерд-гIэзоб,
Тегьер эн гьушэ гьэд гьэфес дорем тоб,
Ме лол бируьм ихдиёрсуьз эй жугьоб,
Пушотегьо гьисмет духдер бу гьечи.

Бебе-дедеш дерд михундут эришу,
Тозе гIэил духдериге бу пешму,
Эвлод нихунд делинере эришу,
Пушотегьо гьисмет духдер бу гьечи.

Мигуфдурут нис гуьнжуьсде э духдер
Бурав хуну, дананию бу звер.
Мигьишд уре эз кор гIуьлом бейхэбер,
Пушотегьо гьисмет духдер бу гьечи.

Гоф духдере буэгь нигуьрд келете,
Нидануьсдуьт гьэдуьр дусди муьгьбете,
Нивотову соки ишу гьирьете,
Пушотегьо гьисмет духдер бу гьечи.

Мигуиге эри парче бу совдо,
Мифурухдут духдергьоре, мивосдо.
Рази бируьт дуьруьжде пул ки мидо,
Пушотегьо гьисмет духдер бу гьечи.

Нипуьрсируьт разименди духдере,
Минкин небу винуь ебо доморе,
Огьил буге пул омборте восдоре,
Пушотегьо гьисмет духдер бу гьечи.

Нивинируьт екиш чумгьой гIэрсире,
Тегьер лигьоб мигьишд перде кешире.
Мигуиге эдей берде есире,
Пушотегьо гьисмет духдер бу гьечи.

Эй екигьо имуруз бу гIэруьси:
Гогь сес гьовол, гогь сес ошугь ве сази.
Энжэгь гIэруьс дердименд бу, бирази.
Пушотегьо гьисмет духдер бу гьечи.

Согъэ г'уьмуьр э зир кели ве теьер,
Э зир эн муьрс ве серкуши эн шуьвер
Мидомундим лов заруьнжи, жон хэгьеь,
Пушотегьо гьисмет духдер бу гьечи.

Темиз бисдо эвр эн гьово селт бирден.
Эз зир эн муьрс хилос бири гьони зен,
Дие пшбу лов заруьнжи, дердименд,
Мозоллуьни гьисмет духдер э и девр.

Нисд сениг'эт гьони зенгьо не хунде,
Э гьер коргьо гьинорменди бурмунде,
Гуьлишоне зиндегуни вокурде,
Мозоллуьни гьисмет духдер э и девр.

Тегьер деде шолумире хосдени,
Тегьер духдер дусдире сэхд дошдени,
Тегьер эвлод Ватане у хосдени,
Мозоллуьни гьисмет духдер э и девр.

Сергей ИЗГИЯЕВ

УСДОЙ БУЪЛУЫНДЕ БЕГЪЕРГЪО

(Поэма).

Э гуйзет эн жоборде корсох, бригадир
колхоз эн «Дружба» ш. Дербент Давидов
Севи нуьвуьсдем и дестоне.

1.

Хун, хун туь, шогьир, нуьвуьсде дестон.
Мэгини ярашуьгь доре э инсон.
Белкем бисдогеш эри туь жофо,
Миё офи туь гуьнжое гофгьо,
Бугьо лонгълуь э келе усдо,
Богъдор онгурн, тэгрифи дусдгьо.
Гьисдгеш эз гуьмуьр екем у келе,
Нишон бурмунде э кор э гьемме.
Салгьо э жофо гиросдет омбор,
Гене эшгь эн ухурд нисди эз кор.
Гьер сал дорени буьлуьнде бегьер.
Бегем жофосуьз бире и тегьер?
У нисд агроном, нехунди бегьем.
Энжэгь кумег ю гьисд эгъуьл ве фегьм.
Ишму, хундегор, гьисдитгеш хуте
Дестон эй муьгьбет соймнши хунде,
Бегем гьич жофо муьгьбетсуьз мибу?
Усуьз сохде кор гьич вэхд соф нибу.
Дирем чендгьоре гьэйгьусуьз бире,
Коре эй хуьшде юк гуьмуьр дире.
Нибу э угьо игид хэлгь бемзер,
Бири у вердуьш э жофо гьезел.
Рачи улкеют эзуни желдгьо,
Рачи дестони жофой эн угьо.
Эдем нуьвуьсде дирей чум мере,
Эдем сер гуьрде поэмай мере.

2.

Миглей поизи. Зерд бирет велггьо.
Гуйге ранг чуьшме вегуьрдет угьо.
Эдет биренуьт кинигьо хээол,
Гуйге офдори э богъгьо глэзор.
Хэвлет ижире богъгьо кем бире,
Тейте богь бурра, еде бил зере.
Оммо бригадир шасд-сеи Севи,
Суке пойвоку э пойгьо вери,
Эдей гешдени нсер-усере,
Гуйге сэхд гьуллугь гьони гьисд уре.

Хээл сохдени лап хубе вэхди,
 Эри глов доре гереки жэхьди.
 Э сер эн бере варафде тэхьно,
 Песде пуре эрх глов мидо рэхьзо.
 Гловчи у норе, гээдэггэш мизе:
 «Шевиш мипои, туь нисди тозе».
 Оммо э и мерд дери е хосьет,
 Коре мисоху, нидуь мэглуьмет.
 Кордан глэдоти мисоху сессуьз,
 Божэхь дешенде, те сохде фегьмсуьз.
 Эз расд, хэбердор бирегор зуте
 Шивен мизеруьт э ён келете:
 Севи богъгоре бивэхд глоа дори,
 Еде берегой гьеммере бурри...
 Гене кимигьо гуфдурут эзу:
 «Омбор мевидов, тирох дура зу!»
 Еки гээгрелуь зерени серкуш:
 «Эй пир, мибоши туь эхир хомуш!»
 Дузи, эз гуьмуьр у жогьил нисди,
 Екем денуьшде, лэггэриш гьисди.
 Бегем э гуьмуьр, лэггэри кор ве?
 Нисе хисире, вир сохди хове.
 Фикир ю гьисди э кор жэгьмети,
 Эри дануьго бегьер гьирьети.
 Тозе агроном бейхэбер бугеш,
 Екем фикир сохд чуь жугьоб дуьгеш.
 «Бегем усдогьо сохденуьт гузет
 Буйругь келере? у нисди лезет».
 Гьечи доренге агроном жугьоб,
 Тегьер эн кесу, дарафдуьт э гьоб.
 Оммо те сохде кимигьо хээл,
 Севи богъгоре дорени зу глов.

3.

Эглен несохде, глов доре бэгьдо,
 Э де коргойгеш э пушо мефдо.
 Оммо хори богъ биребу пембе,
 Гуйге дешендет э хори лембе.
 Изму богъбургьо сер гуьрдет коре,
 Э ён гьер усдо жогьиле норе.
 Кими жогьилгьо дарафдет тэхьно,
 Хунде хуьшдере бегьеме усдо.
 Усдой богъбурри нибошу хумне,
 Тегьер доллокгьо сере эй чире.
 Чуьтам глэиле дошдеге деде,
 Миё у дануь тегьенгеш дошде.
 Гьувот тегьенге, э жинс ю гуьре
 Усдо дануьсде, увэхди бурре.
 Оммо бригадир мибисдо лап шор,
 Дире жовонгьо сохден хуб кор.
 Эгер мнотдге кемсуьги кембиш,
 Э вэхд эн хуьшде несохде гьимиш,
 Тиже мушаре медешенд эз гьоб:
 «Дениш, балай ме, мебош гьич битоб.

Эри эн усдо суьфден ерэгъ.
Тже мушари, нисохи эрэгъ».
Гене мигуфди: «Пуьрсире гIэйб нисд.
Игид богъдори Овшолум куьнд гьисд.
Э гьер тараф туь усдогьо деруьт,
Гьелбет, рафдиге кумегнш мидуьт».
Ижуьр Севире гьисдигьо сабуьр,
Дирем текгьоре э согъэ гIуьмуьр.
ЭрI гоф сохде сэгъэти зурбо,
Коре бурмунде хьозури ченд бо.
Оммо хьиллекор эй ю бу дуьшме,
Тегьер эн булут э пушой чуьшме.
Е руз мивинуь эзунн еки
Эдей сохде хьуьрш, сикелеш соки.
Эри эзунн жугъоб бу кутэхъ:
«Э кор нибоши туь эйму хьэрмэхъ».
Гуюм дузире, ме бирем шогьид,
Чуьтам и корсох нифригьо бежид
Мерде мисохдге: «И пир.., ве днеш!!
Рихунд э инжо ченд гофгьо генеш:
«ВэгIдой пенсие биреки жиге,
Уре чуь дери дие инжиге?!..
Ебо гуьрдлеме бисдоге кура,
Расей энуреш мигьилим бурра».
Хомуш биренге, гуфдурум песде:
«Гьелбет бригадир коре соф хосде.
Кор туь не бири эз дуьли эну.
Чуьтам ме гуюм у гьисди зобу?»
Э ме вохурде бэгъдовой ченд руз,
Мугу гье и кук: «Бригадир бу дуз».
Шинре игьоре, жофореш дире,
Мугум: «Песг чуьтам туь довом доре?»
«Дузи, балай ме, — гуфдире эз ме. —
Ежуьр нис бире инсонгьо гьемме.
ЖэгIгьо лугъонди дерьегье гешде,
Оммо инсонгьо чуьжо жуб гьисдге.
Бегем мидебу э гъэдуьр гьоми,
У гъуш недире зимисду гьони?
Бегем гьовои бирени софо?»
Миё темиз бу кешире жофо».
Ини у войге, деригьо э дуьл.
Ини дилег ю э согъэ гIуьмуьр.
ВэгIдо мибисдо моисд сэхд мере
Сохим меслэхъэт, гуш дорум уре.
ГIэдот шогьирн, эз дире гъэйри,
Гофгьош вечуьнуь эз усдой кори.
Гьечи у гьемин, несохде тэгIди,
Гуйге недери э дуьл ю жэхьди,
Гофе мигуфди, пеймунде ченд бо,
Гуйге у эзвер сохдеге нубо.

4.

Тегьер гьуччигьо э домой гьопу,
Дере зимисду куфдембу зобу.

Согъз орине мибисдо тариш,
 Воруш поизи миомо гъэриш.
 Куьгъне богъгъои, тегъенг сигъ вери.
 Эри бил зере одомиш кеми.
 Машин э инжо нисоху коре.
 Эри белчигъо гереки чоре.
 Кими жовонгъо э завод рафдет,
 Е ченд эришу сеннглэт офдет.
 Инжо бригадир домунд э фикир.
 Терс ю бу омбор, небошу ю дир.
 Тегъер келете мигуфди гъер бо:
 «Кем-кем э жерге дешеним богъгъо».
 Чуьнки э кор богъ эз гъемме четин
 Эри колхозгъо бу зерей эн бил.
 Оммо кимигъо мисохдут гъони
 Эз гъэлп дуьл ишу пэхуьре шори.
 «Гъери имугъой хуьшдере бурмун,
 Эз дес меровге хорире жумун».
 Кеме гоф небу э песой игид.
 Угъош хъэл мибу э тегъер жилид.
 Гъэйгъуй бригадир деш зиьд бисдо.
 Бегем гъэйб нисди пес муну усдо?
 Э ён агроном себэхъ зу сери,
 Офде хъвлети диромо Севи.
 «Шинов, балай ме, одомиш офдем,
 Дегъ руз зиьди кореш сер гуьрдем.
 Энжэгъ шевхиси мибошу кумег,
 Кореш мисохим э товуш эн менг.
 Расди сохденуьм хунере ремонт
 Эри хэлгъ сохим, зигъуьт е бобот.
 Кинле ки норейм, хуьзуьмиш гъисди.
 Михътож карасди де екиш нисди.
 Тозе газетгъош берденуьм эйшу,
 Нисдуьт бирази, хуби кор ишу».
 Чуьтам несоху келете шори?
 Чуьтам мигуют у гъони пири?
 Тейте жогъилгъо жуьмуьсде гъеле,
 Севи сер гуьрд эй зере биле.
 Оммо е гъэдот э колхоз дебу,
 Гофгъо мисохдгеш э песой эню,
 Гене мегуьрдуьт эз Севи нишон.
 Бегем хубире нивинуь инсон?

5.

Тегъер эн гъэруьс мигуи геймиш,
 Бурмунд хуьшдере рузгъой васалиш.
 Гъемме сохдегор зимисду эз сер,
 Темиз мисохдут хунере ченд жер.
 Эз расд мигуи сохдетге игърол,
 Э жеш рафдиге мивини и хьол.
 Богъгъой онгуриш гъонилей хушруй,
 Тегъер эз гъугъэр миомо рач буй.
 Тегъер шогъдогъи килэхъ ю веде. }
 Савзе партале гузети гъони. }

Доргьой бодони сохдетгеш тэгиди,
Тегьер шогьдогъи килэхь ю веде.
Оммо биригеш четини эз сер,
Гьеле нисд хилос эз беде бегьер.
Нибу нмиде бесде э гьово,
Белкем бее зе ээзе шевгьо.
Бегьем пур бири чумегьой тегьенг,
Эри энунн жофогьо ве женг.
Севи э гьер ло, э-тараф кулок,
Миво хьитиѐти луйгегьо ве шох.
Гирошд хиники зэзе шевгьо,
Пенже вокурдет суьфдеи велггьо.
Изму эй боггьо зиѐдте терси,
Эри тегьенггьо глэзоргьо весси.
Салгьо бирени гьово хуьшг мирав,
Кими салгьойге рихдени гье сайл.
Хуьшгиш болен, ворущ деш зобу,
Бивэхд омоге бегьер пуч нибу.
Гуйге э дуьл ю расири зеде:
«Белкем гьовогьо дошденуьт гээде?
Едег хуьшдере гереки дире,
Боггэ э вэхд ю мугьоег бире».
Гээдер бригада купарос, гугурт,
Сохде хээрекет, у зуте омурд.
Видов-видовут дермугьо гешде.
Э гээвл офдорут угьойге песде,
Бугеш эз дерму олхонн Севи,
Э бур себэхьи вэхуьшде гьони,
Хэлггэ фуьрсоре купарос шенуьт,
Велггьой тегьенге эз глэзор дорут.
Бирден гьовогьо бисдорут дегеиш,
Рузгьой васали биренуьт гээриш.
Сер гуьрд эй рихде шур-шуре ворущ.
Глэре, мидогеш, нибисдо хомуш.
Шенде дермуре мишушдуг миберд,
Жофой корсохгьо бирембу пуч селт.
Е ченд бо гьечи мифурмунд ворущ,
Оммо нис бире хуьрш энунн хомуш.
Диеш зобуте бирембу увэхд,
Ворущ поисде, биренге герм сэхд.
Глэзор лов бисдо э жиге-жиге,
Гуйге офдори э боггьо ерге.
Э гьер ло божэхь ве сесгьо офдо:
«Чоре эй боггьо; зу бошит, дусдгьо!!»..
Гуйге довглонн, бегьеме мейду,
Мишенд эз гьово самолет дерму.
Трактор, машингьо э боггьо деруьт,
Дерму эй шенде, ологгэш куьшуьт.
Тегьер солдатгьо, э гээриш гьовхо,
Гьечу мигешдуьт э инжо хэлггьо.
Хээрекет жофоре небу гээдер,
Гьемме мигуьфди: «Пуч бисдо бегьер!»
Севи дуьл мидо хуьшдере гене,
Э женг эй бегьер у мисохд чоре.
«Бегем коммунисти, — у, — гуьфди ебо, —

Гъич вэхд мегуъръу десгьорё гьово?
Лепуър омогеш, гъэришу мирав,
Эз женг е вэхдиш гъич песо нирав».
Дире усдоре, вегуърдим хэбер:
«Чуьтам медиров нимисал бегьер?»
Мугу, домунде э хуьшде екем:
«Плане, имидуьм, мисохим бегьем».
Оммо э гьер ло богъгьо пуч бирет,
Инжо мигуи гъэзор не дирет.
Тегьер гениле, хушегьо пури,
Зерде кегьеребо, бегьергьой були.
Дире бегьере имугьгьой гьемме,
Екиш нигуфди усоли семе.
Бирден ки буге э инжо музу:
«Нисди гъич гъэдот усдогьо пир бу.
Жофой эн угьо жовоне эшгьи,
Софой эн угьо гьемме эй хэлгьи».

6.

Дошди бригада бегьере битев,
Хове вир сохдет угьо руз ве шев.
Белкем кимигьо мидорут гье вэгъэ,
Соки э ишу ниверовт э бэхс.
Гене Севире нивинит ишму,
Тегьер текебур, келегед бу у.
«Бега эри ме суьфдеи деси?
Тейте вечире бегьере терси».
Гъэдот Севини те богъгьо чире,
Хьозур мибисдо гереке жире.
Эгер э кор ю мундиге фурмуш,
Нигешд гъэйгъусуьз, нибисдо хомуш.
Мисохд чаламиш сербегьем биёв,
Ненге у кор ю э ховиш миёв.
Изму э богъгьо гъэруьси дери,
Эдет вечире бегьергьой були.
Сесгьой корсохгьош миомо эз дур,
Жэхьди мисохдут пуч небу онгур.
Эвир эн гьовош мэгънигьо пури,
Эз дуьл эн гьемме мигирошд шори.
Еки вегуърде ченэхэ э дес,
Тегьер гьоволчи, у мизе межесд.
Мисохд кимигьо зарифет инжо,
Гофеш мидодо, гъисдиге бижо.
Гъечи гиросше эшгълуье жофо,
Доре гъэрджунди Ватаңе угьо.
Гене нигуфди э екиш Севи,
Э и бегьергьо жофой ю дери.
Мидо тэгърифи корсохэ диеш:
«Гъинор энугьо эшгъ доре мереш».
Севи э гъечи мигуфди гьер бо,
Усдо корсохэ хосдембу зурбо.
Энжэгъ имугьгьой диренге дусдгьо,
Екиш нигуфди пир бири усдо.

Белкем хундегор гүфдиге эз ме:
 «Шогьир не офди одоми дие,
 Эри эн пиргьо нуьвуьсди дестон,
 Гуйге де нисди гуьнжои жовон.
 Буге инженер, агроном семе,
 Эй эшгъ соймиши михундут гьемме».
 Медит мере гIэйб, мегунит гьечу.
 Эшгъ эн шогьире у сохди гужлуь.
 Бегем нисди бэхд гIуьмуьре битев
 Доре э жофо эз себэхъ те шев?
 Эй хэлгъ у хосди бегьергьой були,
 Э сал ю ~~э~~бо э чумиш дири.
 Ини у муьгьбет, хушбэхде жофо,
 Уни гуьнжои э раче гофгьо.
 Жофой игидгьо ве дилег шогьир
 Хьэсуьл омоге, нибошут гьич вир.
 Мере воисде жовонгьо гьемме
 Бошним ухшеши э Севи, дусд ме.

Июль — сентябрь

1963 сал,

ИДИЛОТГЪО

В Е

ОЧЕРКГЪО

КУК ЭН ДУЪ ДЕДЕИ

Дедей, эжеи туь!

Э хуне шори сохде-сохде диromo е гьевдегь-гьеждегь сала жовоне кук. Э дес эн у добу э когъоз пучунде чи.

— Инжоюм ме, хэлефме, чуйни? — пуьрси Гъистомон, е лэгъэре, саре зен, сиегье черде. Гъистомон мибисдо э куьндигьой чуьл сала.

— Ги, дедей, ире, эйтуь бэхш овордем. Эз суьфдеи получкейме, ги! Гъистомон суьфде мэхьтел мунд. Песде у чуькле сиегье чумлегьой эн у хэндусьдут. Лерзиренбугьо легъэре дес хуьшдере дураз сохде, Гъистомон восдо эз Юсуф кук хуьшде бэхше, лов сохд когъозе.

— И маркизетики, хэлефме. Эврьюшуймини!

— Эри, дедей, эйтуь, эй булиши духде.

— Балайме, мозолме! — шори сохд зен, гъэл гуьрде, моч сохде гЪиле. Эз чумгьой Гъистомон рихде герме гЪэрсгьо сухундут гъутинегьой Юсуфе.

— Гъечи эйчуь, дедей, мегирис дие ме имогьой келе бирем. Эдем кор сохде. Кор иму гъони диеш хуб мибу.

— Эри, эри, балайме, шориме. Туь имогьой келе куки. Худо сад сала сохо туьре. Бура дес-руй туьре шу, эдейм чи хурде.

Э сер суьфре нуьшде бэгъдо, Гъистомон чум денорегу гийше э сифет гЪил. У эденбу томоше сохде, чуьтам борбоч биретге гъутинегьой Юсуф, рач биретге ковре чумгьой ю, келе биретге сиегье гъир-гъире муй-гьой сер ю.

— Имогьой, жон дедей, ме гьеме мегь э туь миёрум мидуьм вегуь-руьмгьо пуле. Чуьтам туьре воисдге, хэржи сох. Бошгу?

— Бошгу, хэлефме. Хурек туьре ху, песде гоф мисохи.

Юсуф э е лезетевоз эденбу хурде герме гъингъэре э сир-суьрке-ревоз.

— Дедей, гъери гу, бебеймуш гьемнше э туь оворденбу, доренбу пуле?

Эз Гъистомон гоф не ведиромо. Гофгьой куке шиновусдки, жендек эн у биз-биз сохд, сифет ю ранг до-ранг восдо. Гъистомон недануьсд чуь жогъоб дуьге. Чумгьой ю гЪэрси бисдорут, гьовой ю гурунд бисдо. Эхи Гъистомон гъич дануьсдеш нис дануьсденбу ки бириге бебей Юсуф. Е кемлелей борбоч бире, келе бире бэгъдо, Юсуф ченд гилегьо пуьрсирегу эз Гъистомон эз товуней бебешу. Гъистомон дуьл гЪиле эри нгъжем сохде, мугуфди бебешму уз ихдиёринде э довго рафди, игидигьо бир-мунди, эз дес фашистгьо муьрди гуфдире. Песде, Юсуф диеш келе бире. гЪил школан биреки, диренге э чуьжире четнингьоревоз дедей юре дошде веровундениге, пуьрси:

— Имуре эй бебе пенсия эйчуь ние доренуьт?

— Иму э загс нувуусде не оморобирим, хэлефме, — жугьоб до Гъистомон.

Ченд гилейге Юсуф минет сохдебу э дедешу сиротлей бебере семе бирмуну э ю. «Не мунди, хэлефме, сирот бебешму. Э вэхд довгlo вир сохдем», — мугуфди Гъистомон. Имогьой гIэнл эдей пуьрсире, бебе пуле оворуде доренбуге э дедешу. Чувь миёсд жугьоб доре Гъистомон? Гъегене фурмуну гIэиле? ЛэгIэре вокурде, гоф сохде ние дануусде Гъистомон. У гьёйсэгIэт сер хуьшдере вир сохд, гьошгьой ю дуллу бисдорут, эз чумгьой ю гIэрс омо.

— Чуьни, дедей, туьре хьол нисди? Дегерд, рэхьэти сох. Ме мечуьнуьм суьфрере, мурам. Ме биё э школа бурам.

— НэгI, нэгI, балай ме. Туь бура. Ме мечуьнуьм суьфрере.

ГIэиле э рэхь декуьрде бэгьдо, Гъистомон, лов сохд Юсуф оворудебугьо бэхшэ э синей хуьшде вено, песеде моч сохд. Чуькле чумлегьой Гъистомон эз шори тов-тов дорут, дуьл ю е кем шори сохд. Гьовой Гъистомон гьечу дегиш бисдо, ки уре воисд дарав э кими гьуншигьо, бурмуну чувь оворудиге эри ю кук, ихдилот соху, чувь жире эгьуьлменде гIэиле ю келе сохди воровундиге.

Э и туьтем дер хуне куфде омо.

— Диро, киниге, — гуфди Гъистомон.

Дер вокурде омоки, э пушой Гъистомон омо поисд е жонлуье раче зен, э сер ю шьяпа вери, э тен ю тозе макентош. Уре дире серIэт Гъистомон е жире бисдо. Суьфде не шинохд зен ве мэхьтел мунд эйчуь омориге э хуней ю. Песеде гьуногь чемодане э хори норе, кунд бире эз Гъистомон, гьэл дешенде э герден ю, сэхд моч сохдки, жендек Гъистомон лерзи, хуьшдени ю терси.

— И туьни, Роза? Эйчуь оморей, вой эриме!

Гъистомон офдо э сер диван, гьирке зере, гирисд.

— Туь пешмуни э оморейме, Гъистомон, пуьрси гьуногь. — Гьери гу гIэил эжеиге, согьи гIэил?

Э жугьоб Гъистомон не денишире, зен чуме-чару сохд иловлей хунере э сер чуькле столле вини сирот эн е раче жовоне гIэиле.

— Сирот энуньи? — пуьрси Роза, винире э сирот чумгьой хуьшдере, чуней хуьшдере, гьир-гьире муйгьой сер хуьшдере.

— Эри, энуньи, — жугьоб до Гъистомон, ноле зерере хуно.

Роза вегуьрд сироте, вено суьфде э расди гьутиней хуьшде, песеде э чепи гьутиней хуьшде, песеде е ченд гиле моч сохде, гьирке сохде гирисдени.

— Жон, гIэиллейме, — гуфдире у, гирисде-гирисде ве моч сохде сироте, — эжеи туь, ме оморем эки туь, ме оморем туьре эри берде.

— ЛэгIэй туьре ги, худосдори, лэгIэй туьре ги! — божэхь дешенд Гъистомон. Песеде гIожиз бире, буш бире жендек ю, офдорени Гъистомон э сер диван.

Сер Гъистомон гьони гьечу гьэриш биребу, ки у фурмуш, сохд текелиф соху э гьуногь палтуре векенуь, нуьшуь гуфдире. Думитгьохэлгьой Гъистомон э елойге буьруьт. Э ёр энунь оморут у гирошде рафде рузгьо, кейки ю не и гьуногь оморигьо зен дуь хэгьере хуно зигьисде, песеде согьбоши гуфдире, екире моч сохде, эз еки жейле биребуьруьтге.

...Гуруне салгьой довгlo бу. Э дигь етим келе бире, Гъистомон эй хуьшде е хубе жиге гешде, оmore ведироморегу э ён станцией рэхь машин. Инжо у дарафдебу эй кор сохде, э школа уборщица. У бу гьеле жогьилле, зиринг бу эй кор сохде. Учителгьой школа э у хуб дениширебируьт э ю кумеки мисохдуд. Директор дорегу юре е чуькле утогьлеш. Э гьунши эн Гъистомон зигьисденбу э вэхд довгlo эд Украина вирихде оmore учительница. Уш жогьилле бу. Юре е чуькле духдерлеш

бу. Розере инжо не хэгер бу, не бирор, не бебе не деде. Сэхьибгьой энуре кушьдебуурьт э Украина фашистгьо — гитлеровецгьо. Инжо Роза дусд бире э Гьистомоневоз, уре эй хушьде куьнде одоми хьисоб сохденбу. Омбаре гилегьо, э занятие рафдеки, е небуге э де жигегьойге рафдеки, Роза мигьшид эки Гьистомон духдерлей хушьдере. Гьистомон дедее хуно мидениши э г^эил. Кими мэхьэл, дразе шевгьой зимисту Гьистомон не Роза муьнуьшдуьт эеки, ихдилотгьо мисохдут. Роза муьхунд келе-келе книггьо, десхэт хуте мисохд Гьистомоне, гитар зере, эри ю мэГнигьо муьхунд.

Гьечи гирошдуьт оринегьо, мегьгьо. Ебойге Гьистомон дирени Роза эдей оморе-оморе чоьг бире, шуьггэм ю келе бире. Суьфде Гьистомон э сер не офдо, хэгергили ю бордор бири гуьфдире. Песде бордори лап очугь мэГлуьм бисдоки, Роза э школа нерафд, Егиле Гьистомон э ки Роза э хуне дироморе, дирени Роза эдей сер куьде, гирисде. Сифет ю зердов зери, остгьугьой ю буруне ведиромори.

— Эй, Роза, туьре хьол нисди бегем? — пуьрси Гьистомон.

— Ме муьмуьрдуймгьо хуб бу, — ноле зере, жугьсб до Роза. — Э меревоз духдер нибисдоге, ме гьони хушьдере муькуьшдуьм...

— Эле, худо мегуё, — мугу Гьистомон. — Туь чуй гуьфдире, духдер. Те умогьой глов-г^этош беро эхдуьр зерегорун шуьвер-бирортуьре!

— Эхи мере шуьвери, — мугу Роза. — Ме те имогьой э шуьвер хогьин не ведироморем. У гьони унжо, э довгои, оммо ме инжо... Вой эрме. У дануьсдге, чуй мубу. Песде номус ме, номус ме!..

Гьистомон и гоьгьоре шиновусде, перт бисдо мунд. Ки мугуьфди, ижире хубе зен, жогьил, хундегор, эгьуьлменд гьечи эз сер мадарав гуьфдире!.. Гьистомон э думит добу, оммо Роза гирисде-гирисде эденбу э ёр оворде у шев зимисду, шев тозе сал, чуйтам э миг^инд рафде, шори хэнде сохде, е — дуь пейле ичку хурде, э ён е жогьиле мерд нуьшде, песде эз сер вадарафдебуге... Песде г^эил мунде, у э думит домунд. «Шенуьм г^эиле? — пуьрси у эз хушьде. — Чуйтам? Зендуьм э г^эилгьо дошденигьо хуне дуьм? Г^эйби, биёбурини. Ме имогьой сере тик гуьрде, э сифет хэлгь чуйтам миденишуьм?» Э дуьл хушьде Роза гьечу фикир сохд, ки духдерле нибисдоге юре, огьу хуру, муьруь...

Гьистомониш э пой поисде, гье эденбу фикир сохде. Эхириш лэг^эре вокурде, у мугу эз Роза:

— Дануьсдени чуйниге? Биё туь г^эиле зенд, бигьил эрме. Туь бигьил бура э шегьер туь. Имогьой шегьер ишму эз дес фашистгьо азад сохде омори. Бура э хуней туь. Энжэгь э и игьролевоз: г^эиле фурмуш сох бура. Гьич э ёриш меёр. Бошгу?

Роза зенд куклере. Гьистомон бисдо дедей г^эил кес. Эз у рузевоз чуй четинигьо кешни Гьистомон. Роза рафдебу, оммо г^эиле шир дедеи вонсденбу. Гьистомоне шир эз же оморебу? Веуьрд г^эиле у, рафд э совхоз эй кор сохде, зигьисде. Инжо екиш^ние дануьсденбу г^эил кеси гуьфдире. Гьистомон офд е зен хэйлогьин, г^эил э гьужогь вобугьоре, гоь сохд э уревоз, э киро гуьрд г^эил юреш шир дуь гуьфдире. Жалавней Гьистомон кемиш буге, эз у гьисдигьо косибни хуьшдеш пул до у г^эиле шир доренбугьо зене. Э корсохгьой совхоз гуьфди, ки бебей г^эил и пушогьо э довго рафди гуьфдире...

Гене э ёр Гьистомон омо, чуйтам Юсуф дуь мегье г^эилле гьисдики сэхд нечоьг биребуге, чуйтам шев-нимешев, эз гьово сайлов тигьй бугьо шев, г^эиле э гьолние лихиф пучунде, лухьме моладгьоре шишире-шишире, пой суьрт рафде, эз пой э пой офдере, э больница бердебуге. Эз ним салиге г^эил суьгьруьже гуьрд: эз е салиге — свинка. Песде скарлатина — бугьози, песде суьтелжен бисдо... Гьистомон чуйтамиш бисдоге. дош^ ведировунд г^эиле, Ю чуй зэхьметгьо кешни, омбар ховсуьз мунд,

эз шуьгъэм хуьшде бурн, э шуьгъэм гІэил доно, гъэрез дошд ведировунд. Имогъой Юсуф келе бири, хьофд класса хунди варасди, курс трактористи хунди, сенигІэт кор бири. Имбуруз суьфдеи гиле пул вегуьрде, эри дедей хуьшде бэхш оворди.

Имогъой биё виниш. Роза омори ведироморе. Ижиреш муьгІуьжуьз бирени?

Гъистомон вэхуьшд эз сер диван, покурд чумгъой хуьшдере, кумеки сохд э Роза палтуре эз тен эри векенде, э сер стул нуьшунд юре.

— Туь эйчуь оморей, Роза? Туь имуре чутам офдей?

— Сабуьр сох, Гъистомон, сабуьр сох, жон хэгьер. Гуфдиренуьт суруше-суруше хьоже гидер. Меш гьечу оморем офдем шимуре эйчуь оморемге, туь биё дани. Эхи, жон, хэгьер, меш дедеюм. Рури дедей эй гІэил хуьшде нисуху?

— Эхи иму екире гоф доревирим, — мугу Гъистомон. Одоми э сер гоф хуьшде биё пою.

— Дузи. Ме гоф мере фурмуш не сохдем. Белки ме ниоморумгеш. Оммо туь нис дануьсде э серме чужире гъозие-гъэдергьо омориге.

...ГІэиле зенде, э Догъисту гъишде, Роза рафдебу гІэйб хуьшдере эри пэхъни сохде. Уре воисденбу кифлет ю лов небу, шуьвер юре не шенуь. Оммо Розаре хэберсуьз, ки буге хэбер фирсореву э довгІо, э сер эн старший лейтенант Гельман, ки зен ю Роза эз ю пэхъники биж зенди, э кес дори гуфдире. Роза эз и кор хэберсуьз омореву э хуне, сер гуьрдебу эри кор сохде э школа, олхоин дениширебу кей шуьвер ю эз довгІо могорду миёв гуфдире. Оммо не бисдо метлебгъой Роза. Э 1946 сал шуьвер ю вогошде эз Германия бэхшгъо чигъо доре юре не духдер юре, когъозгъош норе эри алимент вегуьрде, гъишд рафд э е шегъериге. Роза мунд шуьверсуьз, гІэрс э чум. Адрес шуьвере офде, у ченд гиле когъоз нуьвуьсд, минет-синет сохд, михилой хосд эз Гельман, хуьшдере чуь нифригъо сохд. Оммо Гельман гъич э гушиш не гуьрд. «Э хотур е духнуьвуьсд, минет-синет сохд, михилои хосд эз Гельман, хуьшдере чуь там туьре хосденуьмге. Бири е гъэлети, михило сох, гъэдой туьре вегиром». Оммо Гельман тологъ эденбу хосде. Роза разименди хуьшдере ни доренбу э тологъ, уре гъеле имид бу, чуьш бисдоге Гельмане езугъ миёв э духдер семе, могорду гуфдире э хуне. НэгІ, не омо Гельман. Чорей Роза не бисдо, бэгъдовой ченд салгъо у рази бисдо эри тологъ вегуьрде.

Духдериш келе бире, хунде варасде, э шуьвер рафдебу. Роза мундебу тэхъно. Бейгъуше хуно эденбу гъуй зере э хуне. Оммо э Догъисту мундебуго гІэилеш фурмуш нис сохденбу. Гъечи, э ижире овхьолет гуьре Роза оmore ведиромореву э хуней Гъистомон.

— Туь биё э хьол ме дарай, Гъистомон, — мугу Роза. ГІэйб месох мере. Э ме езугъи.

— Э хьол ме ки биё дарав! — Хуььршуль бире: гуфди Гъистомон. — Песг э ме езугъ нисди? Туь дануьсдени, мере эз Юсуф бэгъэй кес нисди. Э сероботи эн у ме гІуьмуьр мере пуч сохдем. Бегем ме э шуьвер рафде, гІэил зенде нис дануьсденбуьруьм? Э гІэилевоз мере э шуьвер ки вегуьрденбу. Оммо ме уре не шендуьм. Дошдум, келе сохдум. Имогъой ме кире герекуьм?

Гъистомон гирисд. Розаш дуь десе э сифет воноре, гирисд.

— Туь э хубиревоз бигъил бура эз инжо, Роза, — гуфди Гъистомон. — Мешет мобош э иму.

Сер Роза офдо э сер стол. У вено сирот куке э синей хуьшде, сере жумунде. Песде денишире э Гъистомон. мугу:

— Дузи, ме э хьол туь дарафденуьм, Гъистомон. Туь хубе зени, игиди бирмундей. Ме кун пойгъой туьре биё моч сохум, Ебо гу э жец

гІзил? Кей мувьуьнуьм ме уре? Егиле уре мувьуьнуьруьмге, е кемлей семе...

— У э занятиеи, э школа. Э шохьонгумине школа хунде. Миёв. Дие биригьо бири, туь оморей эйдире уре. Ме туьре гьейсэгІэт пиш нисохум эз хуне. Оммо худо мегуё, у дануь гьемей эн и коргьоре... Эдем минет сохде, у не дануь эз туь биреире. Эз лэгІэй туь егІэлмиш бире зиёдие гоф меведеше. Себэхь-себэхьмунде ме туьре рэхь мисохум э вокзол.

Екем олхоин бире, Гьистомон суьфре дешенд, чой-чи но эй гьуногь. Розаре э чи хурде дуьл небу. У гогь э сэгІэт эденбу денишире, гогь э дер хуне. Дуьл эн у эденбу гуп-гуп сохде.

— Веги чой ху, — мугу Гьистомон. — Э муроборевоз. Муробой онгурини. Ме дуьшундем.

— Худо рази эз туь, мере гьони — ишдогь нисди. Ебо ме ранг-руй эн уре мувьуьнуьруьмге.

СэгІэт дегь эденбу бире, Юсуф эз шевине школа омогьо. Нешинохэ зене э и дири э хуне винире, гІзил мэхьтел мунд.

— Шев э хэйр бу! — мугу Юсуф.

Чумгьой Роза гье у сэгІэт домунд рафд э эз герми снегь биребугьо сифет кук, э ковре раче чумгьой ю, э гьир-гьире муйгьой сер ю. Роза вэхуьшд эз сер стул, рафд э лой гІзил. Гьистомон терси, лерзи, э хьале жигериревоз дениши чухь сохдеге Роза. «Гьей-вой, — мугу э дуьл хуьшде Гьистомон — ебойге хунеймере не вачаруну и»... Оммо Роза эз лэгІэ е гофлеш не ведировунде, гьэл гуьрд Юсуфе, сер юре воно э сер синей хуьшде, моч сохд пушонни юре.

— Э худо шуькуьр, келе мердгьо бирей?

Эри Юсуф и кор мэхьтели омо. У дениши э лой Гьистомон, э чумгьоровоз пуьрсире, егІни, и кини?

— Эйтуь мэхьтели меёвгу, хэлефме, — мугу Гьистомон. — И зен куьгьне хэьгергили мени. Холей Розаи. Бебешму э довгІо рафденге, ме не туьни тэхьно мунденге, у э иму омбар кумеки сохди, э туь денишире, туьре э гьужогь гердунди.

«Чухь эгьуьлменде зени Гьистомон», — мугу э дуьл хуьшде Роза. У дениширебу э бала вешендигьо раче кук, эри ю лап куьнд бугьо, ве эз ю лап дур биригьо. Дие э пой поисде не дануьсд Роза. У офдо э сер стул, э дуь десевоз пэхьни сохде сифете, евошлей гирилд.

Эри Юсуф лап е жире омо и коргьой Роза. Э лой Гьистомон денишире, у пуьрси:

— Дедей, эйме оморенигьо эз чухь кориге дуьл холей Роза гурунд бири.

— Э сер эн у, хэлефме, гьозие-гьэдергьо омори. И пушогьо шуьвер ю муьрди. ГІзилгьош нисди уре. Эзунни гьечу у туьре гьэл гуьрде, моч сохденигьо. Эн хуьшдере хуно.

Роза сере тик гуьрд, чумгьоре покурд, э лой Юсуф денишире, мугу:

— Эй чухь поисдей, биё нуьш, хэлефме. Ихдилот сох эз кор туь, хундеигьой туь.

Е кем нуьшде, ихдилот сохде бэгьдо, Юсуф мугу:

— Бэхшлемиш сохит э ме, холей Роза, себэхьмунде зу бие вэхуьзуьм. Богьгьоре эри гьугьэр кешире сер гуьрдейм.

— Бошгу, хэлефме, дегерд хис. Дегь класса варасденге, э институт рафде вонсдге, э ме мэгІлуьм сох. Ме кумеки мисохум.

Гьистомон терсире, мугу:

— У эз Догьисту э ежигеш нирав. Э Махачкалеш институтгьо гьисди.

Себэхьмунде Юсуф э кор рафдгьо, Роза Гельман гьеле хисиребу. Себэхь оморч одоми, дерд-думит кешире, хэсде бу. Уре хэбер сохдуьх ри-

газгьой чухьме, комигьокн эз туьракгьой летгьой пенжере дироморе э сер сифет ю эденбуьруьт вози сохде. Хэсде, менде у вэхуьшд, тен хуьшдере вокурд, э куче вадарафд. Серс тик гуьрде, Роза вини фирегуьне онгур боггьоре. Эз гъэд теьгенгьо эденбу оmore сес трактор. «У хэлефмени кор сохденигьо, — мугу Роза, — ГІэзизе ве дуре хэлефме»...

Гъистомон огол зе Розаре эй чи хурде.

— Гъэгъри мобош эз ме, — мугу Гъистомон. — Ху чой-читуьре, кеш беруьм, рэхь сохум туьре э станция.

— Э гІэил согъбоши ние гуьом? — пуьрси Роза.

— Худостори герек нисди. Бигъил уре динж муну э жигей хуьшде. Шову туь винири, чухтам дениширебу э туь. Э сер мофдону гъеме коргьоре, хунейме мачару. Е чи у э туь ухшеш зере. Чумгьой эн у — чумгьойтуьнуьт, чуней эн у — чунейтуьни. Муйгьой эн у... Песде и гиридегьойтуь. Ху чи туьре, рэхь туь ник. Худостори э рэхь офдо, тейте е кор небу.

— Бошгу, туь гуфдире бугу, — ох кешире жугьоб до Роза. — Э хотуртуь. Жун ме жегъендем. Туь хубе зени. Верзирени. Энжэгъ е минет мени э туь: дениш э у, Гъистомон. Мозоллуь гердош.

Роза вокурд чемадане, вегуьрд эз сумке е гъэм пул, кеши э лой Гъистомон.

— Чух, худо могуё! — гъэгъри бисдо Гъистомон.

— Жон Гъистомон веги, — мугу Роза. — Эй кини мере и пулгьо. Корме хуби. Ме пианистуьм. Омбар гъэзенж сохденуьм.

— Имогьой кор имуш хуб мубу. Кукмеш эдей кор сохде. Духдер туьре ди пул. «Бошгу, — мугу э дуьл хуьшде Роза. — Э почта муьдуьм, муьфуьрсуьм. Имогьой адреса дануьсденуьм».

Песде минет сохде э Гъистомон, гуфди:

— Гъэдойтуь э жун ме, е сиротлей гІэил семе ди мере.

Гъистомон ведешенд эз альбом, недуьл-недуьл до сирот Юсуфе. Роза вокурд палтуре, вегуьрде чемодане, недуьл-недуьл вадарафд эз хуне. Дуь хэгьргили э рафдеки э лой станция, эз лой богъ эденбу сес трактор оmore. Роза Гельман э рафдеки гъе песово мичарусд, э ейлугъэвоз покурде гІэрсие, гъирмизи бире мундебугьо чумгьой хуьшдере.

ПУШОЙ ГІЭРУЬСИ

Герме руз поизи бу. Э лэгІэй дер келе богъ омо поисд легковой автомобиль. Эз машин фурамо е огъиле мерд, сиегъе бигъгьо вери, плащ э тен, гердеверие чекмегьо э пой. У бу председатель колхоз Рэхьмон. Э богъ дироморе, куьллуье бегъере дире, Рэхьмон келе шори сохд. Кими доргьо унгъэде омбар сиб гуьрдебуьруьт, ки луьгегьошу дуллу бире э хори расиребуьруьт. Ижире зурбое бегъер эз зуревоз не биребу э и богъ. Колхоз э вэхдию вечире варасде ние дануьсденбу бегъере. Хэйли сибгьо эз доргьо туьр-туьр бире э хори офдоребуьруьт. Рэхьмон вини э хори мунде, пусире сибгьоре дуьлию гурунд бисдо. «Бобо вой, хъэйф эн и сибгьо нисди?! — мугу у.

Э вэхдию эри вечире сибгьоре одоми вес ние сохденбу э колхоз. Машингьой колхозиш гъеле-меле берде варасунде ние дануьсденбуьруьт вечире бегъере. Гъемин э гъизгъине вэхд кор, одоми герек бугьо мэхьэл Юсуфиш ихдиёр не вегуьрде, гъишди рафде э Урал. Эйчуь? Сибгьой богъ (приусадебный участок) хуьшдере эри фурухде. Уре пул герек бу эри гІэруьси. «Эй Юсуф, Юсуф, — ГІоси бире гуфди Рэхьмон, — гъеле гІэруьси сохде, духдермере не бердей, оммо сермере эдее э бологъ дешенде туь... Гъе е тэхъно Юсуфиш мибисдогъе, гъэйгъу не бу. Гене е ченд одомигьойгеш коре шендент, сибгьошуре берде. Ме э угьо чухь мугу».

юм, доморме ижире бире бэгъдо. Э угъо гоф гуфдурумге, угъо доморме-ре мибирмунут э ме. Бошгу дие, Юсуф, туь ебо вогорд биё, ме тембихъи туьре мидуьм! Ме туьре эз трактор фушнде, э дес туь лапаткере мидуьм. Мирай хоригьоре эй бил зере»...

Руз эденбу шохьонгум бире? ГІэтоше хуно гьирмизи бугьо гьолгьоли чуйшме эденбу э посой гьундуьре догъьо пэхьнуь бире. Асму эз ГІэтош чуйшме е рач ранги-беранги биребу. Мигуинге э у дуригьо е келе шэГІмеле сухде, товушию э гьово варафди.

— Э и зуригьо гьовош торик мибу, — гуфди Рэхьмон э колхозный бригадир Мелихов, — оммо иму имбуруз пенж тон сиб бэгъэй не фуьрсорейм э завод. Коргьо шифи, хьовир, Мелихов.

— Одоми кеми холуй Рэхьмон, — жугьоб до Мелихов, — мердгьо рафдет, э богъ кор сохдегоргьо энжэгъ зенгьой хэйлогьини.

Мелихов чарусд э лой зенгьо, комигьоки коре варасде, сергьошуре дегуьрде, эденбуьруьт хьозур бире эри э хуне рафде. Рэхьмон гофгьой бригадире шиновусде, э хуьшде домунд. У гьечу дануьсд, ки Мелихов эдей гоф зере э ю, доморию гьишде рафди гуфдире. Председатель э фикир домунд, гьошгьо дуллу бисдорут, гьутинегьо ю дору дарафдуьт, и дубь-се руз чире не оморевуьруьтгьо сипре руьшгьо буруне ведироморут. У э бригадир е гофши не гуфди. Энжэгъ э дуьл хуьшде нифри сохд хуьшдере эри э Юсуфевоз мирос бирен. «Биёбур мисоху мере и шэхьитув, мугу Рэхьмон, — ме э руй колхознигьо чуйтам миденуьшуьм?»... Рэхьмон гІоси бире, э машин не венуьшд. У э шофер гуфди беруь э дигъ колхознигьоре. Ю рафд э хуне песде.

У эденбу рафде эз гьирогъ нуькере, ГІэресуьз папрус кешире, э ёр овурде, чуйтам и пушогьо духдер хуьшдере, Бикере, доревуге э Юсуф. Чув зурбо тэгІриф доренбуьруьт доморе илчигьо! Э ёр Рэхьмон омо, чуйтам зению гуфдиревуге эдей илчигьо оmore гуфдире, хьозури диререки гуфдире.

— ГІэдот гьнсдигьоре хуно, — гуфдиребу зен Рэхьмон, — одомигьо огол зере гереки, чигьо хьозур сохде воисде.

Э хотур эн и кор угъо куьшдуьт е келе чоьгъ гургуре, хьозур сохд лезетлуье гІош руьгъэни э кишмишевоз.

У шев эри хосде духдере дироморут лелей Юсуфигьо Зелмен, келеи хэгерью Хумор, куьнде хьовир бевешу Якуб. Эз гьеме посо сере гьуз гуьрде, ГІэйбе-ГІэйб э хуне диromo Юсуф. Бикере ГІэйб оmore, у шерм гуьрде, вирихде пэхьнуь биребу э доруни хуне. Гьемей эн коргьо э дуьл Рэхьмон оmore, у мугу: «Вой бевейме вой, у чув тэгІрифигьо бу илчигьо доренбуьруьтгьо Юсуфе! «ГІэнл иму гьем хундегори — дегъ сали школареш варасди, курсгой трактористиреш, гьем эгьуьлменди, гьем хубе корсохи, гьем муьгьревуни». Бевейме вой, дие эзи зиьдте э гІуьлом дилбоше одоми нибу. «Веги юре председатель колхоз ни»...

Э ёр Рэхьмон омо, чуйтам у шев илчигьо огол зеренге Бикере эри энгуьшдери доноре э десию, Юсуф ГІэйбе-ГІэйб дениширивуге э ю. Юсуф эз зир чум дениширивуге э сер Бике дуьгуьр крепдешине э дегуьрдеки, э серию гьэнфитгьо тигьн сохдеки. «Иму шиновусдейм ширини э сер ГІэруьс мозол овурде гуфдире, — мугу э дуьл хуьшде Рэхьмон. — Оммо ме гьеле эз Юсуф мозол нэгІю, хэто-бологъ эдем дир».

У омо э хуне хэсде-менде, гьемей парталгьою тузи, гьэгьри гІоси. Зен эню Гюльдесте не пуьрси эз мерд гьечи гІоси эйчуйниге, диеш очмиш не сохд дердгьой эн уре. Гюлдесте декуьрд э логон герме гІов, э хьширивоз гуфди э ю шуру десгьо-пойгьой хуьшдере.

— Ме э ГІэруьси ние рафденуьмки! гьэгьре-гьэгьр гуфди Рэхьмон.

— Чув бире бегем, туь ГІоси эйчуйни?

Э и туьтэм э хуне диromo Бике.

— Эз сероботи одохлуй эн и, — жугьоб до Рэхьмон. — Дуьлме шек сохденбу у имуре биёбур мисоху гуфдире. Ние воисденбу мере духдере доре э у. Не гьншдуьт мере динж. Гье тэгИриф дорут: у эз хубе сдомигьой, бсбешу хуб бу, хьуьрметлуь бу... Бу бу дие. Бегем эз гьуьзуьлгуьл гьэретикон бегьем ние бире!

Деде не духдер э мэхьтелиревоз дениширебуьруьт э Рэхьмон.

— Рафди-рафди полонгь, эз меш непуьрсирн, — эденбу гуфдире Рэхьмон. — Эхи ме эн у хуьсуьр бэгъэй председатель колхозуьм. Гьечиш кор бирени? Не пуьрсире, ихдиёр не вегуьрде, венуьшди рафде...

— Э мерд, туь гьоси эйчуь бире, — мугу Гюльдесте, — эхи э и зурн-гьо гьэруьси биё бу. Угьореш хэржигьошуни, пул гереки.

Мугунге жендек Рэхьмон гьэтош вешенд.

— Эй духдер гьэбиле, — мугу эз зен хуьшде. — Туь чуь лэхуьрт сохде! Домортуь гьэруьси сохде гуфдире биё коргьой колхозе шенуь бу-рав? Туь эз эгьуьл гоф сохде!

— Худосдори весни, жон Рэхьмон, сабуьр бугу туьре. Шу деспой туьре. Эдем суьфре дешенде ненге чиш хиник мубу мумуну.

— Хурит ишму, мере гисне нисди, — мугу Рэхьмон э сифет не денишире. — Оммо ме Юсуфе тембихь муьдуьм. Дне у трактор ни винуь, чуь-там посой гьофой хуьшдере ние диреге. Бигил лапатке вегуьруь э дес, хорире бил зенуь.

— Эле, у имогьой биё сенигьэт хуьшдере шенуь? — пуьрси Бике.

— Туь гоф месох, келегьо гоф сохдеки!

Духдер гирисд, дарафд э доруни хуне.

— Э мерд, туь дуьл гьэиле эйчуь хуьрд сохде! — мугу Гюльдесте угьо екире сэхд хосденуьт эхи.

— Хосденуьт? — э руьхшендиревоз гуфди Рэхьмон. — Угьо екире хосденуьт гуфдире, ме биё устав колхозе тапталамиш сохум, коргьой колхозе зенуьм вачарунум!

Песде шефд денишире э Гюльдесте, мугу:

— Туь э богь рафдей, дирей ченгьэде сиб тигьн бире э хори пуьсриге? Э мэхьэйтуь гоф дарафдени?

Партал хуьшдере дегиш сохде, Рэхьмон вадарафд э куче.

— Ой худо, чуь кори туь э сер нму оворди! — гьоси бире, гуфди Гюльдесте.

...Юсуф вогошд эз Урал хэйли вэхд гирошденге, эз богьгьо емиш вечире варасде бэгьдо. Колхоз эденбу хоригьоре гьугьэр сохде эри зими кошде. Юсуф овордебу омбаре пулгьо, парталгьо эри гьэруьс. Дуьл Юсуф шор бу, гьовою хуб бу. У гьечу дануьсденбу, ки Рэхьмониш шори мисоху, гьэл муьгуьруь юре, моч мисоху. Оммо Рэхьмон шори нэгьэ, чорю мибисдоге е синле мизе эз домор хуьшде.

Эз машин фураморе, дуь келе тозе чемодане э дес гуьрде, Юсуф эденбу э хуне рафде. Гьеебо э пушою омо ведиромо Рэхьмон. Э жигей хош оморн сохде, Рэхьмон мугу эз Юсуф:

— Овордейгьо молгьо девлетгьой туьре бер ни э хуне, песде биё э кантор!

Гьошгьоре дуьлу сохде, юш рафд э кантор. «Эле и чуь гьошгьобогьн, — мугу э дуьл хуьшде Юсуф, — кидан и гьингьэр чи хурди э ю док-куфдиге». Песде фит зере-зере, мэгьни хунде-хунде, рафд э хуне.

Э хуне чигьоре но, дедешуре гьэл гуьрд, моч сохд, зурн-зурн омо э кантор. Денишире дирэ гьош-домоь хуьсуре, гьовой Юсуфиш дегиш бисдо.

— Ижире, коргьо, — мугу Рэхьмон шефд денишире э Юсуф, — э ярмарка рафдебири дие, сибгьойтуьре эй фурухде. Коргьой колхозе ки биё соху э гоф туьревоз? Председатель. Гьечуни?

— Эле, туь чуй гуфдире, лелей Рэхьмон, — мугу Юсуф гьирмизи бире. Эз сифетиюш гьеебо эрэгъ тигьи бисдо. — Туь ние дануьсде беге мере эй гIэруьси хэржи герек биреире?

Рэхьмон вэхуьшдэ пой, десе э кемер зере гешд э ило-улей кабинет, песеде хьэрой вегуьрде э сер Юсуф, мугу:

— Э гоф туьревоз эз коргьой колхоз ебо гIэруьси туь пушои. Песг сибгьоре ки мне вечинуь, хоригьоре ки мне гьуггьэр соху, заданией хьуькуьмете ки биё бегьем соху?

Юсуф сере гьуз гуьрд, песеде гIэйбе-гIэйб денишире э хуьсур пуьрси:

— Чуй биё бу имогьой, лелей Рэхьмон?

— Шохьонгум мийэ э правление. Унжо мугуим, э туь чуй биё буге. Миросгшо биренинге ме не туь, тембихьи биё дим туьре.

— Тембихьи?.. — Юсуф дениши э Рэхьмон.

— Метерс. Эз колхоз ни ведекиним гьелелуьге. Оммо эз грактор муфушеним туьре. Дануьсде бош, ки гьони имуре э колхоз тракторист-гоь омбари.

Жендек жовон лерзи.

— Ме чуй мисохум-песеде? — пуьрси Юсуф.

— Бил мизени, хоригьоре гIов миди.

— Эле, туь чуй гуфдире, лелей Рэхьмон, — гьэгьри бисдо Юсуф. — Ме дегь классе варасдем, курс тракториста хундем...

— Усол хундей. Эгьуьл кем вегуьрдей. «Иш хуьсур, — мугу э дуьл хуьшеде Юсуф. — Ме хьэрекет сохдем эри духдер эни хубе чигь биёрум юре вегирлуь сохум э гIэрей духдергьо-гIэруьсгьой дигь, оммо и эдей мере тембихь доре. Мен сенинчун муьрдекини, сен менуьм пойпичеки».

Юсуф фикир сохд бурав э ки Бике, гоф соху э уревоз, биёв бебешуре хомуш соху гуфдире. Оммо гьэгьри гьэзоб э и туьтем Бике э фермай говгьо, ю кор сохденигьо жиге не дебу. Э хунешу рафдеш гIэйб бу. Гьечи ГIоси диври э дуьлдэгь-дэгьэиревоз Юсуф омо э правленией колхоз.

— Ини омери игид иму, — гуфди Рэхьмон э руьхшендиревоз. — Денишит э и, хьовиргьо. Мэхьтел бирем, хосиетгьой коммесаантире эз ки вегуьрди и эй! Эхи фэгьире бебей эн игьо шаст сал зигьисди, эз дигь хуьшеде э е жигеш не рафди. Гьемише корсох бири. Уре е чуйкле богьлеш бу, э богь сибгьо не гIэрмугьош вобу. Оммо у эри алвер сохде э шегьергьо не рафдебу.

— Эйме оморенигьо, — гуфди бригадир Мелихов, — Юсуфе хьэрмэхьгьою эз сер ведешендет.

Э и гофгьоревоз Мелихове воисденбу е кем кор Юсуфе сук соху. Эхи чуйш бисдоге у домор председатели. Белки Рэхьмон шор бисдо членгьой правление е тегьер эз сер сохдутге и ихдилоте. Оммо Мелихов егIэлмиш бисдо. Рэхьмон шефд денишире э Мелихов, мугу:

— Меденуьшугу э гоф хьэрмэхьгьо. Сер энэ э гердению вери.

Юсуф мэхьтел мунд. Кесгьоре э ю езугь оmore, оммо хуьсур эдей бедн сохде э ю.

— Э лелей Рэхьмон, — мугу Юсуф. И суьфден гьэлетимени. Бэхшлемиш сохит э ме. Эхи ме гуфдирем себег рафдене... Ние варасиренигь?

Жугьоб Юсуфе до секретарь партбюро Рабаев.

— Иму варасиреним, хьовир Юсуфов, — мугу у, — оммо туь гьелеш ние варасире тэхсири туьре. Эй гIэруьси сохде гьемейму кумеки мисохдим зтуь... Оммо коргьой колхозе эй шенден, э жой рафде сибгьо фурухдей туь келе тэхсир кори.

Членгьой правление рази бире э Рэхьмоновоз, теслик сохдуьт эри вегуьрде гьелелуьге Юсуфе эз трактористи.

Юсуф гъэгъри бире, е гофиш дие не гуфдире, видовусд вадарафд э куче.

Соките менглуе шев бу. Э кучегьой дигь одоми ве ди небу. Эз дури эденбу омор е сеш-шэхэй глов нуькере. Юсуф рафд э лой нуькере, нуьшд э сер е келе сенгъ, напрус кешн. «Иш гъечд, — мугу у э гъэгъре-воз. — Хуьсуре вонсдени мере биёбур соху э гъэд жэгмет. НэгI, лелей Рэхмон, ме и коре э герде ни вегуьруьм. Туь мере руьхшенди сохде нидани». Гъош-гъобогълуь, Госидиври омо у э хуне.

— Э жеи туь э и дири, хэлефме? — пуьрси дедешу. — Беневше хэгьертуй е хэйли дениши э туь, рафд.

— Дерд Беневше не гуьрди мере, — гуфди Юсуф. — Лелей Рэхмон э серме уин-базар вэхизунди. Туь мугу ихдиёри не вегуьрде эз ме эйчуь рафдей эз дигь. Эз кор ведекуьрди мере.

— Эле, гъэргъ-иненгъору гердо дуьшме, — мугу зен. — И чуь гIэ-лемети! Ме эту не гуфдиребуьруьм духдер эн уре мехогь. Э кес и зулуме нисохд у. Туь домор юни гуфдире эде хуьшдере ехшикиши ведировунде э пушой хэлгъ. Туьш одоми офдей, духдер председателе хосдей. Дие духдер — чиш не дебэ э дигь...

— Бигьил, жон дедей, ногъогъие гофгъоре. Эри эн и кор Бике чуь тэхсиркори!

— Чуь мисохим имогъой, — мугу зен — гIэйб шермендени.

— Гьичиш нибу, — жугъоб до Юсуф: — Ме тракторе ни шенуьм. Ме сенигIэткарум. Туь себэхь бура э ки Рэхмон, гоф сох э уреаз. Белки э гофтуь дениши.

Ю эи хуьше фикир сохд себэхь мунде рафдени э ки Бике э ферма, гоф сохдени, бурав э бебешу минет соху. Фермай молгъо эз богъгъо зуло, э гъирогъ нуькере бу. Юсуф унжо омогъо, гъеле суьфделе себэхь очмиш биребу. Нэхирчигъо хисиребуьруьт, э товтовие асму тек тук астаргъо вебуьруьт. Эвир гъово темиз бу. Э вини Юсуф эденбу варафде е раче буй эз доргъо хуьшг бире офдоре велгъо. Эз нуькере эденбу омор сес гловгъо, шэх-шэх рафде э сенгъгъо расиренбуьруьтгъо. «Ме миёсдум гъони э и гловгъой Гюгчоевоз э еки мэгIнигъо хунде, — мугу э дуьл хуьше Юсуф. — Оммо Рэхмон э дуьлме гирье дешенди»... Пешде э ёр Юсуф омо гофгъой Рэхмон эз товун э вэхдию вечире не оморей бегьер, заралигъо э колхоз расиригъо. У мугу э дуьл хуьше: «Эз е тараф Рэхмон дузи. Ме миёсдум меслэхъэти вегуьрде эз у. Имогъой чуь биё сохде биёв. Дие и кор бири. Ебо одоми нэхэ-береки лугей доре. хуьрд сохдге, уре дуборе вогосунде мубу». Э и гофгъоревоз Юсуфе вонсденбу тэхсири хуьшдере эз сер вегуьруь. Гьемин и гофгъоре гуфди у э одохлуй хуьшдеш, оморе вохурденки э еки.

— Лугей дор хуьрд бири. Дие уре вогосунде нибу, — гуфди у, чуме не вегуьрде эз раче сифет Бике, дуь гуьл гъутуней ю сибгъой Хочмезе хуно гьирмизи бугъо.

Э Бике денишире. Юсуф гъечу дануьсд ки одохлую гъони диеш рач бири.

— Ме и рузгъо эз дерд эдем хьэл бире, — мугу Бике. — Ченгъэде минет сохдем э бебе. Э гуш ние гуьрде гофгъоймере. Туь дануьсденики, чуьжире хосиет вериге уре.

— Хоснет эн у эри мени. Э кесиге гъечу хьэлево ние бире у.

— Туь чуь гуфдире Юсуф. Бебейму туьре кук хуьше хьисоб сохде.

Гьемин и гофгъоре гуфдиребу Рэхмон э дедей Юсуфигъош, оморенге э кию э хуне.

— Ме дануьсденуьм, туь дедей эн у. Хосдени кук туьре. Эхи меш дуьшмен энунисдум. Домор чуь бешгъэн кук чуь бэшгъэн. Ме духдермере э у доре бэгъдо, ме уре кук хуно хосденуьм. Эн ме кук мени у.

— Эзунн гьечу биёбур сохденигъо туь уре!

И гофгъоре шиновусде. Рэхъмон Гюси бисдо.

— И чуй гофи туь гуфдирени. Гьони туь э хунейме дери, ме этуь зобуне гоф нигуном. Дануьсде бош, мере воисдени Юсуфе одоми сохум.

Дуьл Рэхъмон гурунд бисдо. У вегуьрд эз куьф папрусе, э спичке зереки десгьюо лерзи. Гюльдестере езугъ омо э шуьверню.

— Э мерд — мугу у, — гьечи Гюси эйчуь бире туь. Ногъогъ хурде мевечи хуьшдере.

Рэхъмон е — дуь бо гешд э ило — улей хуне, папрусе хьэл-хьэлим сохд, шенд. Песде э гъэбиле денишире, мугу:

— Бура э кук туь гу дие экиме одоми не фуьрсуй.

— Эле, езугъ биёвгу туьре, жон Рэхъмон. Муйгъойме э пойтуь, биё туь и коре месох.

Чумгъой Рэхъмон ху вечи. У мугу:

— И чуй гофгъой, эй гъэбиле! Ме кинуьм беге: шогъуьм, султануьм урядникуьм? Туь хуьшдере эйчуь хуьрд сохде ногъогъи. И бегем эйтуь куьгъне девргъон? Эй гъэбиле, гьечу гъэмел ниёв о...

Рэхъмон екем хомуш бире, палту вокурде, вадарафд э куче.

...Рузгъо эденбуьруьт giroшде. Поиз оmore-оморе эденбу хиник бире. Трактористгъо эденбуьруьт варасте гьугъэр сохдей зимигъоре. Богъ-бонгъо эденбуьруьт богъгъоре гьурлугъ сохде. Рэхъмониш эз е бригада э е бригада рафде, диренбу, чуьтам хъэрекет сохденбуьруьтге колхозникгъо. Оммо э гъэрей корсохгъо Юсуф не дебу. Дуьл эн у гурунд бире, венуьшд э машин рафд э дигъ.

Гьемин гье и вэхд Юсуф э хуне нуьшде, эденбу эй хуьшде книг хунде. Ченд рузиш э куче ние ведироморенбу у. Дедешу себэхъмунде зу мэхуьшд эри энучи мисохд, мино эй хурдеу, мирафд э кор, э богъгъо. Юсуф хуб рач муьнуьшд э хуне, михиси, папрус микеша. Бикереш э ёр миовурд. «Фурмуш сохум гьемей эн и коргъоре, бигълуьм э шегьер бурам, — фикир сохд Юсуф. Гисне нимунум. Э десме сенигъэт дери». Э и туьтем э чум эн у вохурд сирот Бике э дивор вобугъо. «Бикере бигълуьм бурам? — мугу у. — Ме э сереботи Бике э институт не рафдем эй хунде. Се сал э салдати гьисди сирот эн уре э сер синейме гердундем. Ме Бикесуьз э гъуьлом зигъисде мидануьм бегем?»

Омбар э фикир домунд Юсуф. Эз фикир эденбу лэгъэр бире. Оморе-оморе остгъунгъой гьутунею эденбуьруьт буруне ведироморе. Сифетию эденбу сиегъ бире. Е руз дедешу шохъонгум эз кор оmore, винире лэгъэре сифет кук хуьшдере, мугу:

— Чуь бири туьре, хэлефме? Бошгу, гуфдирей Рэхъмон бугу. Бура э богъгъо кор сох.

— Нэгъ. Гьеле ме поисдем э гофме. Виним чуь мубуге. Гуфдире-нуьтгъоре хуно: е леле басар шелени, е шеле басар лелени.

Э и вэхд дере куфде, э хуне диromo комсорг Азиз.

— Э хуне пэхъни бирей? — пуьрси у эз Юсуф.

— Э же бурам. Ме тэхсир корум.

— Ногъогъие гофгъоре мегу. Екиш эйтуь зобуни ние хосде. Рэхъмон эйтуь бебен. Егъэлмиш бирей? Егъелмишитуьре э герде веги, биё кор сох.

Омбор гуфди Азиз, кем шиновусд Юсуф. Песде Азиз мугу:

— Дие имогъой туь мидани. Э кор не ведиромориге, комсомольски бюро фегъм мисоху кор туьре.

Юсуф жинлемиш бире, мугу:

— Эй терс доре оmoreй! Фегъм сохит, ведекинит мере эз комсомол...

— Гъэҕри мебош. Юсуф. Туь дуз нисди. Э Бикеш езугъ биёвгу туьре. Туь нне дануьсде беҕе, эз дуьл эн у глони чуй гиросшеде?

Азиз соҕ боши гуфдире, гуьрд дес Юсуфе.

— Эҗе тэгиди сохде, — мугу дедей Юсуфигьо. — Нуш чой чи ху.

— Соҕь бошит, холе, ме рафдуьм.

«Э Бике езугъ биёвгу туьре», — и гофгьой Азиз домунд э гуш Юсуф. Нум Бикере гуьрденге жендек эн у лерзиренбу. Имоҕьой членгьой бюрош оҗол мизенуьт юре, биёбур мисохут. Э дуьл Юсуф сегьм омо... Винуьм гьсри чуй мугуютге».

Членгьой бюро гуфдируьт, гІэйб дорут Юсуфе.

— Чуьни, рядовой колхозник бире эйтуь хуьрди оmore? — пуьрсн эз Юсуф е жогьиле духдер Тамара-Ханум. — Ме туьре е эҕьуьлменде одоми дануьсденбуьруьм.

Омбар дэгІно зе Юсуфе комсоргиш.

— Бошгу, — мугу Юсуф. — Ме думит мисохум.

Э куче ведиромоки, у вини э пушой клуб тозеле ведешенде оmore-бугьо «крокодиле». Э «крокодил» вебу шекуьл пиёнскан сохде э вытрезвитель гьисмет биребуьруьтгьо тембеле колхозникгьо Садык не Яшор. «Оҕьо, себэхь игьо мереш гьечи э «крокодил! менуьт», — терси Юсуф. — Умэхьэли ме биё сермере вегуьруьм, эз колхоз вирихуьм. Э ёр эн у гене омо Бике, у раче чумгьою, у раче гьошгьою «НэгІ, ме э хотур Бике э уьлуьмиш мурам», — мугу у.

Себэхьими Рэхьмон э богь оmore, дирени Юсуф лапатке э дес дери, е дес доргьоре гІов доре. Дуьлию хомуш бисдо, э худо шуькуьр сохд. Рэхьмон сере тик гуьрде, дениши э гьово. Булутгьо лов бире рафде, эденбуьруьт рэхь доре гьолгьолие чуьшмере. «Иш гьечи, — мугу у е кем дуьлию динж бире. — Имоҕьой хьозури гІэруьсире дире воисде».

ГЪОЗИЕ-ГЪЭДЕР Э АВТОБУС

Э станцией Белиджи эз ваҗон фурамо е жогьиле духдер: Балай ю гьуьндур бу, чумгьой ю кову, муйгьой сер ю гендуьми. Э дес духдер добу тозе чемодан не модлуье сумка гІэруьс-духдер э дес гуьрде гешденигьо. Ваҗонгьо поисдеки э вокзал Белиджи одоми омбар бу. Ченд жире сесгьо видов-видов. Чуьтамиш бисдоге эз гІэрей хэлгь гиросше, и духдер вадарафд эз вокзал, рафд э лой мейдуй автобусгьо поисденигьо жиге. Инжо, э зир келе чинордор, э серини поисдебу автобус. И автобус эденбу эз Дербенд э лой Хив рафде. «Э худо шуькуьр!» — мугу Елена, шор бире. Нефес вечире, духдер видовусд э лой автобус.

Гьетте Елена дер автобусе вокурде, э ю чумгьоре буьхь сохде дениши ве песде ловгьоре э хэнде веберд е жогьиле кук, назуке, сиеҕе бигьгьо, э чум шуьра одоми ухшеш зеренигьо. Жогьиле кук нуьш-дебу э пушой нерме жиге. У бу счетовод эн колхоз. Эденбу эз командировка э дигь воҗошде. Куке нум бу Яхьиё. Дениширемун Яхьиё, хэндее ловгьой эн у, куьмуьре хуно сиеҕь буьруьтгьо, э гІэмелданиревоз феҕьм сохденбуьруьтгьо чумгьо чумгьой духдере гІэйб омо, дуь гуьл гьутиней ю гьирмизи бисдорут, гьовой ю дегиш бисдо. Чумечару сохде э гьэд автобус дебирегоргьоре, винире келе мердгьоре, Елена мугу:

— Ние дануьсденит шофер эҗеиге?

— У э ресторан рафди, эй чи хурде, — жугьоб до Яхьиё, чум не вегуьрде эз Елена.

Елена эз зир чум денишире э Яхьиё, мугу э дуьл хуьшде: «И кук гьечи эйчуй денишире э ме?» Песде песово доре хуьшдере, поисд э зир чинордор, э ён автобус. Яхьиё мугу э дуьл хуьшде: «И чуй раче духде-

ри... Э же рафде бу и духдер!»... — Яхьиёре воисд фурав эз машин, гоф соху э духдерево, шинох бу, пуърсуь э же рафдеге. Оммо у гузет сохд, чуьтам э ю дениширетге келе мердгьо, гьошгьой ю дуллу бисдорут. Яхьиё сэхд нуьшд э жигей хуьшде.

Вэхд эденбу гиросше, э автобус эденбуьруьт вогошде эй чи хурде фураморегоре пассажиргьо. Одоми омбар, вобу э автобус, оммо жиге кем бу. Е пара одомигьо эз шофер муьгьлет хосде нуьшдебуьруьт э сер чемадангьо, э сер пура туморегьо, кими одомигьо э пой поисдебуьруьт, рэхьэ вадабура. Дуьл Елена омбар гурунд бисдо виники гьечи автобус одоми пур бирен, жиге небиренре. Диеш у дануьсденге ки, имбуруз и песни автобуси гуфдире э Хив, гьовой лап хэрэб бисдо. «Ме э вокзал чуьтам мипоюм имишев!»... мугу и э дуьл хуьшде.

Эз Белиджи э Хив рафденбуьруьт омбаре грузовой машингьо. Оммо Еленаре ние воисденбу э ужире машингьо венуьшде. Гьечи Елена э фикир дери, э гуш ю сес дарафд.

— Хьовиргьо, пассажиргьо, гьеме жигегьошмуре гуьрдейт?

Елена гье ебо терсирере хуно вешенд хуьшдере, э лой автобус дениши. Сес сохдебугьо шофер бу — Сергей Корольков, е денуьшдее, гьошгьобогьлуье огьиле одоми.

— Ишмунит шофер? — пуърси Елена, э ловгьой ю хэнде варафде. Песде духдере г'Эйб омо денишире э шофер.

— Эри, менуьм шофер, чуь воисде? — пуърси Сергей.

— Тевэгьэ сохденуьм, берит мере те Хив, — мугу Елена.

— Нидануьм, — жугьоб до Сергей, — жиге нисди.

Э духдер не денишире, у варафд э автобус, нуьшд э жигей хуьшде. Елена куьнд омо, дер автобусе гуьрд, мугу:

— Гьерчуьтам бисдо берит мере. Ме э пой мипоюм. Мере мегьилит инжо...

— Нидануьм, — гене жугьоб до шофер. — Э грузовоевоз мирай. Машингьо омбари.

— Сергей сэхд сохде дер автобусе, эденбу гьей сохде, э гуш ю сес дарафдгьо.

— И бирэхьеме кори, хьовир шофер?

— Сергей посово дениши, вини э чуь гьэгревоз дениширебуьруьтге э ю у сиегье сухунденуьтгьо чумгьой Яхьиё.

— Бирэхьмини? — пуърси шофер.

— Эри. Езугьин э духдер. У тэхьнон. Белки суьфделе эдей рафде э догьгьо. Тозе одомини. Чуьтам бурав у э грузовой машингьо, э нешинохэ жигегьо...

Сергей сере жумунд, дениши э лой келе мердгьо, э лой зенгьо-дедегьой г'Эзилгьо, лове э хэнде веберде, пуърси:

— Чуьтам оmore эйшму, вегирим э хуьшдеревоз и духдере?

— Эри, эри! — жугьоб до гьеме.

Шофер вокурд дер автобусе, огол зе духдере:

— Биё веро, духдер, энжэгь дан ки, эй нуьшде жиге нисди.

Муми биребугьо сифет Елена эз шори гьирмизи бисдо. Уре мугунге паргьо вороморут. Вешенд хуьшдере э автобус, но чемодане э хори э ён шофер, нике ох кеши.

— Омбар согь бошит, худо рази эз ишму, — мугу у эз Сергей.

— Согьбошире эз пассажиргьо гу! — мугу шофер.

— Хуби две, гьей сох! — хьэрой дешенд е пассажир.

И гьозие-гьэдер бугьо мехьэл рэхьгьой Белиджи хуьрд-хэсде 'бируйт, ингьэде машинагьо омбар оmore рафденбуьруьт. Е тикеле черх автобус э чухури мидарафдки, гьеме нуьшдегоргьоре зеренбу вешенде зевёро. Оммо эри э пой поисдегоре пассажиргьо диеш zobу биренбу. Ми-

зе мишенд угьоре еново. Шофер хърекет сохденбу машине хуб беруь, э чухурекигьо черх не расуь. Руз гьеминон бу. Гермигьо бу. Хоригьо хуьшг. Машингьо э рафдеки, гьово туз пур биренбу. Унгъэде туз бу, ки шофер гьеле-меле ние диренбу эз пушо оморенбуьруьтгьо машингьоре. Чум эн Сергей гье э лой э пушорэхьюю оморенбуьруьтгьо машингьо биренбу.

Е хэйли рэхь рафде, э куьндигьой гьуллер расире, шофер дирени е грузовой машин эз гьовой рафдере хуно эдей шишире оморе, Сергей ён доре автобусе фуравунд эз келе рэхь, э чуккле рэхь, э грузовой машин не расуь гуфдире. Э и туьтем Елена эз пой э пой офдону гуфдире, терсире, нэхэбереки гуьрд душ шофере песде михьилои хосд. Сергей дениши э духдер, езугь омо юре. Поюнд автобусе, дениши э Яхьиё.

— Эй жогьиле кук, — гуфди Сергей, — гIэмел м'ниёвге жигешмуре не дит духдере.

Яхьиё хуб денишире э сифет шофер, виники, у э ю руьхшенд соёгьи денишири. Песде Яхьиё дениши э лой келемердгьо э думит-домунд дуьге жигей хуьшдере небуге нэгI. Уре воисденбу вэхизуь, гую э духдер: «Биё нуьш э жигейме». У эз худо эденбу хосде и коре эри шинох бире э духдеревоз. Оммо мугу э дуьл хуьшде: «И мердгьо, зенгьо чуь фикир мисохут? Э ме руьхшенд нисохут бу?» У терси. Не вехуьшд эз жигей хуьшде.

Э ён Яхьиё э сер чемодан нуьшдебу е жогьиле гIэил, гьул бура шеи звруьшуьми э тен вери, сер бирэхьне. Вини, ки Яхьиё нисе вэхуьшде, гIэил гуфди:

— Вэхи дие, Яхьиё. Духдере жиге доре игидини.

Яхьиё гьечу дануьсд у эдее руьхшенд сохде э ю. Мугу:

— Э туь кор нисди. Мере ме вомух.

— Туьре вомухде мубу, — гуфди гIэил. — Келе одоми, бигь верини туь...

Э автобус дебирегоргьо гьемееки хэндуьсдуьт.

— Дузи, — гуфди шофер, — Бигьгьой эн у рачуьт, оммо культура кеми уре.

Елена е жире бире, мугу:

— Хьовиргьо, ишму эйчуь хьэлово бирейт э у? Мере жиге нивою. Э пой мипоюм.

— Гьечу гIэмел ниёв, — гуфди е келе мерд. — У жогьили, дуьгу жигей хуьшдере.

Яхьиё эденбу вэхуьшде эз жигей хуьшде, оммо е ченд одоми хэндуьсди, у гьэгьри бисдо. «Игьо эйчуь хэндуьсденуьт!» Яхьиёре воисденбу дануьсде, и одомире разиниге эри жигей хуьшде духдере дорей небуге нэгI. «Гьерчуь бисдо бугу, — мугу Яхьиё, — эдем вэхуьшде». Оммо тейте вэхуьшде, Яхьиё егилейгеш дениши э келе мердгьо.

— Гье у келе бешуни, — гуфди бирден е келе мерд Ага-Керим, э Яхьиё денишире. — Келе бешушмуш, динж муно э гьоврей хуьшде, зен хэйлогьире хьуьрмет ние гуьрденбу. У гуфдиренбу, ки эгьуьл зенгьо э пшней пой ишу дебире гуфдире. Эйме оморенигьо, хэлеф ме, хосиетгьой фэгьире келебешуму эйтуь мунди...

И гофгьо сэхд раси э Яхьиё. У вэхуьшд, мугу эз духдер:

Бэхшлемиш сохит эри дир вэхуьшденме. Биёйт нуьшит.

— НэгI, нэгI, согь бошит. Герек нисд, — мугу Елена.

— Нуьш, духдер! — хьэрой дешендуьт келе мердгьо. Дие Елена гоф келе мердгьоре гуш дошде, нуьшд.

— Гьечи дие, — гуфди. Жогьиле гIэил, гьул бура шеи э тен ю вебугьо. — И мерднетини.

— Весси, лэгIэй туьре ги, — гьэгьри бире жугьоб до Яхьиё.

Шофер шор бисдо, дениши э пассажиргьо, мугу:

— Рафдим.

Автобус эз жиге жуьмуьсде сэгIэт, Яхьиё чемуьсд, офдо э сер душ-гьой эн е огьиле пура зен, песеде кемер нуьшденигьо жигере гуьрде, тик поисд.

— Хуб пой э жигейтуь, — мугу Фатима-холе, — рэхь дурази, тейте э Хив рафде расире пенге гьеме остгьугьоймуре хэхэ мисохи.

Э гьэд автобус хэнде офдо. Фатима-холе ило-улере чуме-чару сохде, мугу:

— Куьмуьр гердо эхдуьр зерегорун гIэлгьойме. Ме игIэре бегем хэндее гоф гуфдурум?

Э и туьтем Яхьиё егийлейгеш эз пой э пой офдо. Гене бисдо хэнде-хэндe. Фатима-хоlere э Яхьиё езугь омо. Эз гьул Яхьиё гуьрде, у мугу:

— Биё нуьш э сер чемоданме. Энжэгь мугьоетле...

— Герек нисди, согь боши, холе, — мугу Яхьиё.

— Нуьш, гIэиб меёвгу туьре, — гуфди келе мерд Ага-керим.

Яхьиё асталай нуьшд э сер чемодан. Э и туьтем чумгьой эн у э чум-гьой Елена вохурдуьт. Духдер гьирмизи бисдо, сере гьуз гуьрд. «Поь, чуь раче духдери, — мугу э дуьл хуьшде Яхьиё. — Гьурбун эн ижире духдергьо гердо гьемей эн у жигегьо. Ире одоми жиге нидуь?... «И гоф-гьо э сер зугьун Яхьиё вери, автобус сэхд жуьмуьсд, Яхьиёре вешенд ве гене фушенд э сер чемодан. Чемодан ён бисдо, эз гьэриш ю рихд гIовелуье чи, раси э очугьэ тозе кастумгьой Яхьиё.

— И чуьни! — хьэрой сохд Яхьиё.

— Вой эй ме, руьгьэ тигьи бисдо! — мугу Фатима-холе, — ой худо, туь чуь сохди, пуч бисдо ругьэлейме. Э хори миёсдуьм дарафде ме!

Дуьл Яхьиё гурунд бисдо. У дениши э пури бире шовол хуьшде, э руьгьэни бире десгьой хуьшде, нифри сохд хуьшдере, мугу: «Гьемей эн и коргьо э сереботи эн и духдер бисдо. У э машин ниворемогe, гьичиш нибисдо. Фатима-холе э Яхьиё денишире, мугу:

— Тэхсири э туь вери. Э песой духдер ведироморе. Э шоферевоз женг ни гуьрдиге, э машин ни венушундиге. Гьичиш нибисдо. Тоб ди имогьой. Дануьсдебош: эй жэгI гуьрде э дерьёг даравгьо, кун хуьшдере э хинике гIов биё зенуь.

Э автобус офдо келе хэнде. Энжэгь дуь одоми ние хэндуьсенбу: Елена не Яхьиё. Э и дэгьдэгьэ Яхьиё гьем эз хуьшде гIоси бу, гьем эз Елена. Песеде виники, чуьтам Елена э езугьбериревоз э ю денишириге, мугу э дуьл хуьшде: «Белки и духдер кьисмет ме бу»... И гофе гуфдире, сер гуьрд эри э ейлуьгэвоз покурде шоволе.

Имогьой фикиргьо-хээлгьой Яхьиё и кор бу: э Хив оморе расире сэгIэт гоф соху э и раче духдеревоz, шинох бу, дануь киниге, эз жеиге, кумект соху эри вохурде э еки. Дие э гуш Яхьиё ние дарафденбуьруьт не зарифатгьой мердгьо э автобус вебуьруьтгьо, не хэндей эн угьо. Э дуьл энэ энжэгь и раче духдер дебу. Оммо эз е кор дуьл песо бу Яхьиё. У ние дануьсенбу киниге и духдер, э Хив рафдеге у, ненге эз Хив овло э е дигьиге. У эденбу дире ки, Елена тозе одомини э район, Яхьиё шек сохденбуки, духдер варасди е институт е небуге техникуме эдей рафде э кор учители е небуге духдири. Яхьиёре воисденбу пуьрсуь дануь гьеме бинегьой коре, шинох бу э духдеревоz.

Тейте гофгьо э дуьл Яхьиё дери, э песо мундуьт сара хунелегьой гуьли гьээмегьой гьэртесери, тозе раче дигь Мамраш, бине зеригьо э келе мейдузи, э гIэрей гьуьндуьре куьллуье емишдоргьо пэхьни биригьо совхоз Герейханов. Эз е кем вэхдите автобус гирошд дигь Гьосуме омо раси э куьндигьой эн Хив. Ве ченгьэде кеме рэхь мунденбуге те Хив, унгьэде зурри-зурри кор сохденбу, дуьл Яхьиё. ГIэре-бир у эз зир чумгьо мидени-

ши э Елена, э пушой чум ю миомо, чўтам ю не духдер гўле-гўл мигердўтге э еки.

— Оморейм расирейм? — хўэрой сохд ки буге э песой гуш Яхьиё. У гўво гуьрд сер хуьшдере, вини, чўтам Елена сере тик гуьрде, пушово денишириге эз пенжерей автобус. Песде, автобус гиросхденге чўккле куьрпиilere, расиренге э дигь, Елена э пой вьхуьшде кире буге э десевоз сгол зе.

— Павел! — шори сохде, хўэрой дешенд Елена. Э лой автобус видовусд е жогьиле кук.

«Павел, — гуфди э дуьл хуьшде Яхьиё — и учитель эн дигь имуни ки». Дуьл Яхьиё гурунд бисдо, гўошгўой ю дуллу. Ченгьэде шор биренбу дуьл Елена, унгьэде могьбул биренбу дуьл Яхьиё. Эхириш автобус поисд э мейдуй дигь, одомигьо еки-еки сер гуьрдуьт эри фурамоере. Павел кумекни сохд э Елена эри чигьоре фуравунде. Духдер фурамоки эз автобус, чуме-чару сохде офд Яхьиёре, ловгўой ю шори сохде, гуфди:

— Согь бошит!

Яхьиё мугунге лерзи. У чуме-чару сохд келе мерде Ага — Кериме. Не офд. У рафдебу э хуне. Песде Яхьиё дениши э мозоллуье Елена не Павел, чўтам гўл э гўл дери рафденбуьруьтге э хуне. Сере гўз гуьрде, юш пой но эри рафде. Жогьиле гїэил гўл бура шен вокурдебугьо эз песо хўэрой сохде, мугу:

— Яхьиё, дуьл туь гурунд мебугу. Гьич э хэпертуьш мейьгу. Духдергьо омбари э гїуьлом.

Яхьиё поисд, е гилейгеш дениши э пури буре шовол хуьшде, песде мугу эз гїэнл:

— Туь ебо гу, ме и шоволе чўтам тамиз сохум?

Э ДИГЬ ХУЬШДЕ

Эз гўьундуьри, э фирегўуне дере фурамо е раче савзее ранг «Победа» ве пичире-пичире гьей сохд рэхь хуьшдере эз гїэрей кэгрёборе хуно зерд биребуьруьтгьо зимигьо, эз ён эз балай одоми гўьндуьр биребуьруьтгьо куьллуье суьмергьэндилгьо, эз гьирогь нугьгьрере хуно товтови доренбугьо нуькерей догьи. Е хэйли рэхь рафде бэгьдо, э пушо ве ди бисдо келе куьрпи.

— Инжо, э ён куьрпи ме миё фурам, — гуфди Рустам Лалаев, нуьшдебугьо э посой шофер, — поюм машине.

Машин поисд. Лалаев согьбоши гуфди эз шофер не эз э пушо нуьшдебугьо мерд, фурамо. «Победа» рафд гене рэхь хуьшдере.

Герме соките руз бу. Эз темизе эвир гьово буй раче гуьлгьо эденбу оморе. Рустам екем поисд э ён рэхь, дуз сохд душгўой хуьшдере, е рач нефесиш кеши.

— Чуь хубуьт «догьгўойму! — гуфди Лалаев келе-келе ве дуллу сохде плаш хуьшдере э сер гўл рафд ёвош-ёвош э лой дигь хуьшде. Дигь бу келе, иловлею богь-богьче, хунегьою батмиш буьруьт э зир луьгегьой эркине сибдоргьо, гьэребочдоргьо, тутдоргьо, гїэрмудоргьо.

Эзи чордегь сал пушо, э четине 1941 сал Лалаев суьфделе вадарафдебу эз дигь хуьшде. Бисд сала жогьил, дегьимуьн класс школаре варазде бэгьдо у рафдебу э довгю эри гьэлхэнд доше гїэзизе Ватан Совети хуьшдере. Суьфде рядовой солдат танковой часть бугьо Рустам оморе-оморе бисдо механик — водитель. Э 1945 сал у вогошд э хуне. Оммо омбар не поисд э дигь. Чуь кориге уре э лой шегьер кеши. Дегь сал э шегьер зигьисдеи омбаре дананьгю до уре. Хэйли вэхд у кор сохд э завод, зен хосд, бебей се гїэил бисдо. Эзи е сал пушо уре вих-

дуът секретарь партийной организации. Лалаев э и кориш келе зиринг ведиромо, келе хуьурметлуь бисдо.

И пушогьо партия фирсоренге э пес мунде колхозгьо э председатели эз тридцатитысячникгьо, Рустам Лалаев заявление доки, юре фуьрсит гуфдире. Коймунистгьо гьемееки гуфдурут, ки эз Рустам хубе председатель мубу, уре фирсоре гереки.

Гьемин эз и е кем вэхд пушо эй Рустам бирорию Абдул, нуьвуьсдебу, ки колхоз ишу омбар пес мунди, председатель э рэхь ние берде коре, хуб мибисдо, ки туь миомориге эриму э председатели. Э дигь хуьшде Рустам эз келе те чуьккле гьемере шинохденбу, у шинохденбу гьемчун хоригьо, вишегьо, мержгьоре, эри эн у асантбу инжо эз де жигейге эри кор сохде. Ве коргьо гьечу гуьнжо омо, ки Лалаеве фирсорут э дигь ю.

Имогьой Рустам, эз машин фураморе, эденбу рафде э хуне, денишире-денишире э шинохэ хоригьо, вишегьо, догьго. Э пушо веде бисдо дуразе чухури, савзегей. Ченд гилегьо э гьэили Рустам инжо говгьо хорунди.

Эз чухури э уло, э гьйрогь зими Лалаев вини комбайне. Э ён комбайн поисдебу, е гьуьндуьре жогьиле одоми. Веде буки у комбайнёр бу. Екем дурте э сер савзегей нуьшдебурьуьт чор мерд эденбурьуьт ихдилот сохде. Эки эз угьо эз дури шинохд Рустаме, вэхуьшд эз жигей хуьшде ве зури-зури омо гьэл дешенд э герден Рустам, И бирор эн у Абдул бу.

— Туь хош омори, гьэизе бирорме, — гуфди у, — иму чум эрэхьтуьннм!

Угьонигеш гьемееки хош омори сохдуьт Рустаме, жьол-овхьоле, гьов-гьэиле пуьрсурьуьт. Рустам пуьрси хьол овхьол ишуре, нуьшд э сер савзегей, ведешенд эз куьф пачкей «Казбеке».

— Кешит, хьовиргьо, — гуфди у, дураз сохде десе, — гьери гуит чуьтам гиросдеге бичин...

— Усоли коргьо, хьовир, — гуфди комбайнёр. — Гьеле ди оморем э и колхоз э комбайнмеревоз эз МТС, имогьоиш коре сер гуьрде ние дануьсденуьм. Имогьоиш э бригадир дениширейм.

— Кини бригадир? — пуьрси Рустам.

— Рамазани, — жугьоб до Абдул. — гьуншимуни.

Лалаев э думит домунд. Эз е минутиге Рустам вэхуьшд э пьй, дениши э келе догь, э деве ухшеш зеренбугьо.

— Унжош эхьисобевоз гендуьм расири, — гуфди Рустам, — ки дурунденини унжо гендуьме?

— Унжо комбайн герек нисди, унжо э десевоз дурунде оморе, — гуфди Абдул.

— Дануьсденуьм, — жугьоб до Рустам. — эхи одомиш гереки эри кор сохде. Ки дурунде унжо?

Комбайнер хэндуйсд.

— Хуб денишит, ведини ки дурундеге.

Рустам хуб дениши. Зимире эденбурьуьт дурунде е ченд зенгьо фирегье ранге-ранге булицигьо э тен ишу вери.

— Унжо се-чор одоми бешгьэй нисдики, — гуфди Рустам.

— Вес ние сохде одоми, — гуфди ёки эз мердгьо.

Вес ние сохде? Ини игьэре чор мерди. Ишму чуь сохденит?

Комбайнёр хэнде-хэнде гуфди:

— Инжо мердгьо гьеме хьокимгьоют. Ишму э ме бэхлемиш сохит, хьовир, ме е гоф гуюм: эйме оморенигьо мердгьой эн и дигь гьечу хьисоб сохденуьт ки, ишу бие келеети сохут, зенгьошу бил зенуьт, гендуьм дурунут, картошка корут, гьэилгьош зендуьт эришу...

И гофгьой комбайнере шиновусде, Абдул не у мердгьойге гьоси бис-

дорут. «Хьэрромзоде!» — воисденбу хьэрой вегуьруь Омар. Омар э гІэнигьэ э Рустамевоз э школа хунденбу, э еки хьовириетиш сохденбуьруьт угыь.

Гьечи гьэгьр эйчуь омо угьоре эз гофгьой комбайнер? Меселе уни, ки Омар жогьил, гьувотлуь бире-бире вегуьрдебу эй хуьшде э колхоз суке кор — у бу тирозучи. Е колхозчийге, Магомед нэхирчи бу, Абдул заведующій эн склад бу.

Оммо комбайнёр гуфдире гофгьо эз дуьли Рустам бу. Е кем ихдилот сохде э колхозчигьоревоз, Рустам вэхуьшд, вегуьрд чемодан хуьшдере, денниши э комбайнёр, гуфди:

— Дие, гьелелуьге согъ бошит, иму гьеле мивним екире.

Рустам не Абдул дуь бирор эеки рафдуьт э хуне. Бироргьо э хуне дироморутгьо пире дедешу Шахрузат э пушой кинле нуьшде эденбу чи сохде.

Шахрузат вокоши эз хори пожегьой дуразе булиши хуьшдере, вэхуьшд э пой, расди десе воно э пушони.

— Дедей, виниш ки омorige! — э шориревоз гуфди Абдул.

— Эле, дедей миро эри туь!

Рустам куьнд омо э кин дедешу, Шахрузат гьэл дешенд э герден балай хуьшде, моч сохд пушониуре. Лалаев вини, чуьтам сифет дедешу диеш зиедте гьуьж диромогэ э ило-улей чумгьою чуьтам похлигьой гІэрс тигьи бисдоге эз пире чумгьою.

— Гьэдойтуь э синейме, — эденбу гуфдире Шахрузат, — гьечи кем диренуьм туьре. Туь тэхьно эйчуь оморей? Зен туь эжи, гІэнигьо эжи?

— Имогьой, дедей, гьемише эки-туь мибошум, — жугьоб до Рустам, — зен не гІэнигьош э и зуригьо миёвт.

Эз дегь-бисд мунутиге бэгьдо Рустам нуьшдеху э гІэрей хэгьер — бирор, хьовир-хьэрмэхь, гьовум-гьэрдеш хуьшде, эденбу гуфдире эйшу эз хэбгьергой шегьер, гуш дошде эз ихдилотгьой колхоз.

— Колхоз иму, хэлефме, — гуфди Шахрузат, — гьемише хуб бу. Одомигьош э дигь иму хубе одомигьоют, корсохгьоют. Иллеи ки сэхьиб нисди имуре, хубе председатель. Нисди имуре мозол эз председатель...

Песе чуме-чару сохде нуьшдегоргьоре, винире чуьтам гьошгьой Абдул дуьлу бисдоге, дие гоф не сохд. Оммо Шахрузат не гуфдигьо гофгьоре гуфдурут угьониге. Эз товуней пиёнискеи председателиш гуфдурут, эз товуней е пара тембеле одомигьош, э товуней е пара усоле парадкегьош. Эз товуней кемсугьигьой колхоз песде герек чогуьлу ихдилот сохд эри Рустам секретарь партийной организации Зейнаб Мирзоева.

— Егиле гу винуьм, Рустам, зенгьо бегем бригадир бире нидануьст, енебуге тирозучи? Омар хьэрмэхьтуь жогьил бире-бире, рафде э чул кор ние сохде, тирозучи бири. Э жигей эн у бегем зенгьо кор сохде нидануьсдуьт?

«Гьей-гьой, — гуфди э дуьл хуьшде Рустам, — бегем э жигей Абдул бирормеш кор сохде нидануьсдуьт?».

Себэхьими э клуб колхоз кура бисдорут гьеме дигь — эз келе те чуькле. Расди Шахрузат не оморебу не е ченд пире зенгьой-геш. Э собрание отчетный доклад сохд председатель колхоз Усман Магомедов. Гьетте Усман докладе варасде, э клуб сес хьэрой-хьэрой офдо.

— Гоф дит!

— Гоф дит!

Гоф сохдегоргьо омбар бу, омбаре гофиш доре омо. Угыь гуфдуьруьт эз товуней келе кемсугьигьой Усман, эн пиёнискеи ю, гьинорсуьзю эри э рэхь берде кор колхозе. Хэйли одомигьо гуфдурут ки, мердгьоре эз суке коргьо э чул фирсоре воисде гуфдире эри кор сохде, э жигей эн угьо зенгьоре нуьшунде гереки гуфдире э канторгьо не складгьо. Лалаев

шиновүсденбу расде гофгьой колхозчигьоре ве, уре гІэйб оморенбу эз коргьой Абдул бирор ю не Омар хьовир ю. Э эхир собрание, Рустам председатель вихде оморе бэгьдо, эй гоф сохде ведиромо э трибуне.

— Хьовиргьо, эйме четини имбуруз ведироморе игІэре гоф сохде, — гуфди у, — омбаре коргьой колхозе гьеле ме ние дануьсденуьм. Эгер ме гьэлетие гоф гуфдурумге, мере дуз сохит. Ди пишнеи, ме эз машин фураморе, зимигьой колхоз имуре дире, омбар шор бисдорум. Хубе гендуьм не хубе суьмергьэндил воровундейт ишму. Оморе э ён комбайн расуьруьмки, э комбайнёровоз, э бирорме Абдулевоз, э хьовирме Омаровоз гоф сохдумки, ве винуьруьмки мердгьо э сер савзеген нуьшдет, зенгьо чин э дес дери эдете бичинчии сохде, дуьлме гурунд бисдо. Ишму хуьшденишму дирейт чуьжире буле тэхуьл воромориге э зимигьо. Эгер э вэхдир не дурундимге зимире, тэхуьл пуч мубу, и келе номус мибу эриму. Э хуне нуьшдеревоз кор нибу. э складгьо, конторгьо нуьшде гьек ние бире мердгьоре. Биьйт хьовирме Омар, бирорме Абдул, биьйг гьеме, э гьул ки гьувот дериге — гьемеeki вадарайм э кор, зу-зу дуруним зимире.

Э зал клуб сес хьэрой-хьэрой офдо. Омбаргьо рази буьруьт эз гофгьой Рустам. Е парагьо, чуьн Абдул не Омар рази не буьруьт.

Келе гьэгьри бисдо эз Рустам бирор ю Абдул. Себэхь-мунде э сер суьфре эри чи хурде нуьшдеки, угьо гоф ние сохденбуьруьт. Гьэрие Шахрузат, гьеле дере вокурдеки, суьфде эри е бирор, песеде эри эн униге, шек сохд е кор бири гуфдире. «Гьери себэхь мидануьм чуьниге», — гуфди у э дуьл хуьшде. Ве имогьой э чи декуьрдеки эри кукгьо у пуьрси:

— Дедей миро ишмуре, хэлефгьойме, чуь бири бегем?

— Гьичиш, жон дедей, гьеме коргьо хуб мубу, — жугьоб до Рустам.

— Эй екигьо хуб мубу, эй екигьойге нэгІ, — тоб не доре гуфди Абдул. — Хуб чуьтам бире? Ченд салгьо заведующий склад бирем, дуьзди не сохдем, эденбуьруьм хьэлоле нун мере хурде. Имогьой омори бирорме, эдеэ эз кор ведекуьрде мерел..

— Эле, и чуь гофи! — хьэрой вегуьрд Шахрузат, песеде э Рустам денишире, пуьрси: — Дузи и гоф?

— Чуьтам гуьом эйтуь, жон дедей? Абдул э хьэлолиревоз кор сохден — дузи, оммо ме уре эз кор ведекуьрден — дуз нисди. Ди туь не гуфдиребири, дедей, э колхоз иму келе кемсуьгигьо дери гуфдире? Тэхуьл эдей пуч бире, дурундегор нисди. Тэхуьле вечире гереки?

— И чуь гофи, икибошден! Вечире гереки. Бегем эз Абдул бешгьэй туь одоми не офдей?

— Туь биё вараси, дедей, Абдул коммунисти, гьувотлуье мерди. Ижире мердгьо э бичинчии герекуьт.

Песеде э Абдул денишире, Рустам гуфди:

— Абдул, туьре гІэйб ние оморе? Зентуь, дедей хуьрде гІэйилгьо биё гуруне кор соху, туь э склад нуьши?

Абдул Гюси бире, жугьоб до:

— Ме эз туь и коргьоре муьвнуьм гуфдире не дануьсдебуьруьм. Э хунейме эдей зигьисде, хунеймере вачарунде!

И гофгьо эри Рустам чен е гуниле оморут. У вэхуьшд э пой, вегуьрд плащ хуьшдере эри вадарафде.

— Эже рафде, хэлефме? — пуьрси дедей.

— Э правление.

— Рустам, пой ебо, хэлефме! — гуфди Шахрузат, гІэрсгьой чумгьоре покурде.

Эз лэгІэй Абдул гоф не ведиромо.

Эз и рузевоз Рустам зигьисд э журое хуне, э ёп правлений колхоз. Э рузгой бичин уре можол э хуне омореш небу. Гьемме руз эз себэхь тейте шохьонгум у э сер пой бу: э колхозчигьоревоз эки рафденбу э зими, хьэркет сохденбу эри зури-зури дурунде техуьлгьоре, рафденбу э МТС эри кумеки хосде, меслэхьэт сохденбу э комбайнёргьоревоз, сер кеширенбу э яслигьо, виниренбу, чуйтам э Гзилгьо мугьоет биренбуьруьтге унжо.

Абдул чуй сохденбу? У гьэгьри биребу эз бирор хуьште, складе дорегу э бие зен Кабирова ве ю согь руз эз себэхь те шохьонгум э Омаревоз не куйгьне председателевоз эденбу кучегьоре пеймунде э поевоз. И се одоми, сэхд гьэгьри биребуьруьтгьо эз Рустам е дов кура бисдорут э хуней Абдул, нуьшдуьт э меслэхьэт чуй сохде герекиге. Омар теклиф до, бие эрзо нуьвуйсим гуфдире эз дес Рустам.

Меслэхьэт эденбу гирошде э доруни хуней Абдулигьо, ве Зухра, зен Абдул э чи диловундеки, шиновусд гофгьой Омаре. Абдул вини чуйтам э биразиревоз денишге Зухра, песде э чумевоз бирмунд э зен хуьште дере. Зухраре воисденбу гоф соху, дие виники кесиге дери э хуне, гоф несохд. Бирази бире эз шуьвер, сере жумунде, вадарафд эз хуне. Абдул ох кеши, эрэгьи хурд, песде гуфди.

— Эрзоре воисдениге, ишму хуьшденишму нуьвуйсит. Ме эз дес бирорме ни нуьвуйсуьм.

— Терсирени? — гуфди Омар.

— Зиёдне гоф месох! — хэрой вегуьрд Абдул.

Кидан посой эн и гофгьо чуй мибисдоге. Э и туьтам э хуне диromo Шахрузат.

Абдул рази не биреbugеш эри эрзо нуьвуйсде эз дес бирор, э кор ние рафденбу. Имогьой у эз себэхь те шохьонгум э хуне нуьшденбу, э кучегьо могьбул гешденбу, дуьл ю гурунд бу. Юш мэхьтел бу Абдул гьечу эйчуьниге гьовою. Егиле э зеневоз э гоф сохдеки у гуфди:

— Гьеме Эдее келе буре, пушово рафде, оммо ме пес мундем...

Зухра дениши, жугьоб до:

— Эз товуней Рустам зобунни мегу. У хубе председатели, Бигьил гьеле е кем вэхд гирору, виниш чуй хуб мубуге э колхоз иму.

Гофгьой Зухра э жиге омо. Бичингьо варасд, членгьой артель шори сохдуьт эз кор хуьште. Гьэрдигьой хуькуьмете доре, колхоз сер гуьрд эри доре аванс членгьоре. Бэгьдовой песини ченд сал имисал э угьо раси сери трудодень се кило гендуьм, гушд, пени ве де чигьойге.

— Порине э ёртуьни? — пуьрси Зухра эз шуьвер хуьште. — Э зигьогьо хубе тэхуьл вобу, э иму чуй расиребу? Е кило гендуьм. Эйчуь? Э вэхдию не нечиребирим гуфдире. Комбайн хуьрд биребу, председатель пиёнискен сохденбу, мердгьо э хуне нуьшденбуьруьт, оммо суьмбуьлгьой гендуьм эденбу хуьышг буре, тигьи буре.

— Весси, Зухра, гоф сохдигьо, серме гьечинигеш гижил!

— Гизьби эйтуь, Абдул, — гуфди Зухра. — Ме э жигейтуь буре мурафдуьм э бирормеревоз боришмиш мибисдо.

— Иму гьечунигеш дуьшме нисдим. Оммо ме рафде сер низенуьм.

Э тэхьно домунде э хуне, Абдул гене сер гуьрд эри думит сохде. Э ёр эн у оморенбу э песини вэхд гирошде гьозие-гьэдергьо, у нифри сохденбу Рустамеш, хуьшдереш, Омареш. Э и туьтем дер вокурде омо, диromo Рустам.

— Мешет нибошум, бирор? — пуьрси.

Абдул екем э хуьште домунд, песде дес до Рустаме.

— Гьелеш хомуш не бирей? — пуьрси Рустам. — Иму эз еки гьэгьри эйчуь бие бошим? Метлеб иму екини, бирор, — пушово берде коргьой колхозе. Бие дес екире гуьрде, дуь э еки кумеки сохде, кор сохим.

— Эри, эри, гъэдошму э жун дедей, — гуфди э хуне дироморе Шах-рузат.

— Себэхь зенгь, гІэилгьоймеш эдете оморенуьт, — гуфди Рустам.
— Гьемееки мийт э хунейму. Шиновусди, Абдул?

ДУХДЕР Э ДОВГІО

Хинике руз зимсиду бу. Евош-евош эденбу тигьни бире верф. Эз гъээмеле ведиромо е сичердее духдер. Э тен ю вебу герме фуфайкей пембен.

И духдер е кем дур биренге эз гъээме, дирени эз сер верф эдее риз гуьрде хун рафде. Духдер вогошд э гъээме, бегуьрд дермугьо ве бинтгьоре, видовусд э буру.

— Нергуьз, туь э же рафде? — пуьрси хэгьергили эн у.

— Пой е минут, гьони мивогордум, — гуфди Нергуьз, песово не чарусде.

Е сад метро рэхь видовусде бэгьдо, Нергуьз фурамо э е чухури. Ин-жо дегешдебу э сер верф яралуье одоми, гьемей ю э хун дери. Чумгьой ю сэхд бу. Сифет ю вамасиребу. Эз вини ю эденбу хун оморе.

— Хьэрмэхь, хьэрмэхь, — гуфди Нергуьз, евошлей жумунде яралуьре.

Эз у сес не ведиромо. Яралуь э гужевоз эденбу нефес кешире. Нергуьз зури-зури ведешенд дермугьо, бинтгьоре, бесд ярагьоре. Хугьой сифете э темиз сохдеки Нергуьз дениши э яралуь. Эз сифет э шинохэ одоми ухшеш зеренбу. Нергуьз ингьэдер хьэркет сохд эри э ёр оворде э же дириге и куке, не дануьсд э ёр оворде. Сифет кук унгьэдер бишерк биребу эз ярагьо, шинохденниш немундебу.

Нергуьз пуьрсире не дануьсд нум куке. Уре эри гоф сохде омун не бу. Ярай юре бесде, Нергуьз вено э душ хуьшде яралуьре, хьэркет сохд эри хилос сохде.

Сес тупе-туп, сес туьфенг, пулемет нисе поисденбу. Эз гьово самолетгьо эденбируьт бомбагьо шенде. Нергуьз эденбу хьэркет сохде чуйтамиш бисдоге и яралуьре эри хилос сохде.

Ебойге дирени эз више ведиромо е гІэребе. Нергуьз хьэрой сохде гуфди:

— Эй гІэребечи, мидани и яралуьре э ки духдир берде?

— Эз коми части у? — пуьрси гІэребечи.

— Нисе дануьсденуьм. Эхьисобевоз танкисти.

— Эхи гІэребей ме яралуьгьо пури, — гуфди гІэребечи.

— Е жигеле сох чуйтамиш бисдоге, — минет сохд Нергуьз.

ГІэребечи вено яралуьре, э гІэребе. Берд. Нергуьз темиз сохд эз сифет хуьшде эргьэ, видовусд э гъээме.

Бэгьдовой е оринейге, Нергуьз дебугьо батальон хэйли пушово рафде, оморе расиребу э е шегьер Чехословакия.

Шев ниме бу. Нергуьз нуьшдебу э зен сэхьиб хуней хуьшдеревоз эри чой хурде. Уре хов нисе оморенбу. Зен сэхьиб хуне, словачка, омбор дениши э сиегье келе чумгьой Нергуьз, э сиегье гьошгьо ве дуразе бендгьой муйгьой сер эн у.

— Туь э урус ухшеш нисе зере, — гуфди зен сэхьиб хуне эз Нергуьз.

— Ме эз Кавказуьм, — жугьоб до Нергуьз.

— Кавказигьо гьемме нжире туьре хуно сиегьуьт?

— НэгІ. Сипигьош деруьт э гІэрейму.

— Шуьвер туьщ туьре хуно сиегьи?

— Мере гьеле шуввер нисди.

Усэггэт э ёр Нергуыз омо Офдум куж холе ю. Дедешу эри Офдум нумгир сохдебу Нергуызе гьеле ггэллэ гьисдики. Оммо Нергуыз и дегь салиш мибу Офдуме недири, гьич руй Офдум чьўтамыге э ёр Нергуыз не мунди.

Нергуыз хьэшд сале ггэллэ бу Офдум эз дигь рафдгьо. Нергуыз нечоғ э хьэлво дебу у руз. Э хуней Офдумигьо кура биребируьт хэгьербирор эри рэхь сохде уре э Масков.

— Хунде варасденге ёгьин пнжо биё, — гуфди дедешу. — Эри туь Нергуызе нумгир сохдейм.

— Нергуыз той ме нисд, — жугьоб до Офдум. — Нергуыз хуб гердо, келе гердо, эри хуьшеде ю одохлу миофу. Меш эри ме той мере миофум. Эри ме нумгир месохит.

Пушой э рэхь офдоре, Офдум диромо э хуней Нергуызигьо, согьбоши гуфди, духдер холей хуьшдере мочиш сохд ведарафд.

Эз умогьоевоз дегь сал гиросди. Офдум хунди варасди. Техник бири. Песде э военни школе хунди. Чор сали э довгюш дери. Эз умогьоевоз Офдум э хуне не омори. Не Нергуыз уре диреш не дири.

Е гиле э 1943 сал э газет вебу, ки Офдум Абрамов э довгю келе игидигьо сохди гуфдире, дегь фашисте э плен гуьрди гуфдире. Умогьой Офдуме ордениш дорёбу. Газете хунде одомигьой Офдум шор бисдорут. Песде эз Офдум хэбер не бисдо. Ченд гиле дедейгошу коғоз дешендуьт, жугьоб не омо. «Вой эри ме гердо, — гуфди дедешу, — кидан ггэлл ме пуч бириге. Те умогьой глов-ггэтош миёсд берде дуьшмене».

Дедей Офдумигьо кнми мэхьэл нуьшденбу э демой дер, дес э чуне веноре, дениширенбу э догьгьо, э булутгьо, э ёр овурденбу дердгьой хуьшдере.

Туь гьечи могьбул эри чьў нуьшдей холе? — пуьрси ебо Нергуыз.

— Холе миро туьре, чьўтам могьбул не нуьшуьм? И чендгьэде взхди эз Офдум коғоз нисди.

— Ме мирам э довгю. Ме миофум Офдуме, — гуфди Нергуыз.

— Туь гьеле чьўклеи, оммо келе ховлего дире. Бегем эри туь «Ггэлей хенжели» довгю, эри Офдуме гешде офде? Эз унжош одомире гешде офде мибуми?

— Гьечунигеш эдем рафденуьм ме.

Песде дедей Нергуызигьой шиновусдебу, ки духдер ю эдей э довгю рафде гуфдире.

— Туь бегем куки, эри э довгю рафде? — гуфди дедей Динор.

— Кук нисдуьмгеш эз кукгьо хуьшдере кем нисе дануьсденуьм, Мирам!

— Дедей миро туьре, — гуфди Динор, гиристе-гиристе.

Нергуыз хоши гуьрде дедешуре, ггэл дешенд э герден ю, моч сохд муйгьой сер юре.

— Дуьл ди хуьшдере. Ме пуч нибошум. Ме мивогордум.

Бэгьдовой се рузиге Нергуыз рафд э довгю. Курсгьой санитарире хунде варасде, у бисдо санитарка. Э ггэриш дуь мегь омборе яралуье красноармеецгьо ве командиргьоре эз уьлуьм хилос сохд Нергуыз.

Эхириш пушой довгю варасде у омо гьисмет бисдо э и шегьер Чехословакия.

— Ме шиновусдем, ки э ишму духдергьоре зу э шуввер доренуьт гуфдире? — гуфди зен словачка.

— Пушотегьо бебегьо-дедегьошу зу доренбируьт э шуввер. Имугьой нэг!

— Гьечу чьўтам?

— Лп хуб. Пушоте э нму небу Советская власть. Девр падшогы,

бу. Э догъгойму кувъгне пес мунде г'эдотгъо домундебируът. Сиздегъ-чордегъ сале г'элилгъоре э шуввер доренбируът. У пушотегъо бу. Иму-гъой гъечу нисди. Имугъой тозе гъонунгъои. Э иму гъони мердгъош, зен-гъош хъэрмэхуът, гъеммере е жире ихд'ерини.

Дер хуне вокурде омо. Э хуне диromo Сергей, почтальон — гъуын-дуьре солдат, гъеммише ловгъой ю э хэнде вебиренигъо.

— Имугъош не хисирей, Сергей? — пуърси Нергуъз.

— Хисире бире? Э буру деди-дедини.

Песде эз кувъф хуъшде когъозе вегуърде, гуфди э Нергуъз:

— Ме имуруз ченд гиле туьре гешдем. Эри туь когъози.

Нергуъз шори сохд.

— Эз кини?

— Нисе дануьсденуьм. Вежегъ!

— Зубош ди! — хуършлуь бире, гуфди Нергуъз.

Сергей чумгъоре домбуле хуно сохд.

— И чуьни. Бегем духдер Кавкази ижире хуършлуь бире? Гъечу буге ме э Кавказ ниём эри зен хосде, — э мэхсереревоз гуфди Сергей. Песде когъозе до э Нергуъз ведерафд.

Духдер зу-зу векед сер конверте. Хэт шинохэ десе хуно бу. Оммо суьфде не шинохд. Э когъоз вебу: «Ме нисе дануьсденуьм не нум туьре, не фамилей туьре. Омо ме миё нувьуьсуьм и когъозе, согъбоши фуьр-суьм эри туь. Туь хилос сохдей мере эз уьлуьм. Туь вогордундей мере э кифлет игиде кукгъой совети, женг берденуьтгъо эри азади ве шори хэлгъ хуъшде. Омбар ве омбар согъ боши нешинохэ хэгъер, эри хилос сохден жун мере эз уьлуьм. Туь мэхьтел мимунни ме чуьтам офдемге адрес туьре. Э госпиталь э ме гуфдируът, ки мере эз сер верф эз е чухури офди, сер мере бесди, э г'эребе веноре гуфдируът, е духдер. Ме дануьс-дуьм адрес эн батальон ишмуре. Мугум и когъозе фуьрсуьм э сер ко-мандир, у мирасуну э туь и когъозе. Э и зури ме лап хуб мибошум. Эге-нер туь ихдн'ёр дориге ме отпуск мивегируьм, миём э батальон ишму, мивинуьм туьре, мидануьм ки духдериге мере хилос сохдигъо. Хосде-нуьм согъи саламети туьре!

Офдум АБРАМОВ».

Нум ве фамиlere хунде с'эл'эт е дегъдегъэ чумгъой Нергуъз тор бисдо, когъоз эз дес ю офдо. Песде чумгъой ю товуш дорут, э хуъшде диromo, когъозе вегуърде, шорие ох кешире, гуфди:

— И чуь г'элемети. Песг, у ме хилос сохдемгъо кук холеймени? Офдуми?!...

Нергуъз сэхд гъэл гуьрдени когъозе, песде э сифет хуъшде воноре моч сохдени.

— Чуьни бегем? — пуърси зен сэхьиб хуне.

— Г'элемет, — жугъоб до Нергуъз. — Кук холей мере офдем.

У взхуьшд э пой, шори сохде-сохде ведерафд э куче.

Эз дур эденбу оморе сес тупе-туп. Себэхьш эденбу очмиш бире. И себэхь эн май бу.

— Э и зуригъо, э и зуригъо миварасуь довг'ю. Э шори никиревоз мирайм э хуне, — гуфди Нергуъз песде дерафд э хуне, дегешд эри рэхъэ-ти вегуърде.

ТЕГЪЕНГ ОНГУРИ

(Ихдлот)

Илхэнон нуышдебу э сер зерд бире савзе, э зир соей келе гьэребчдор. У э ёзугъбериревоз денишире э ён ю дураз биреbugъо тегъенг, гьирке сохде гирисдембу. Герме гIэрсгъо сухунде сиегье чердее сифет энуре мирихд э сер чуней ю, миофдо пезде э сер ранг рафде майкей ю. ГIэил покурдембу гIэрсгъоре, оммо гене дуурьжде гIэрсгъо шур-шур гье эдембируйт непоисде рихде эз тов-товие чумгъой ю.

— Гьеле гIэйбиш нисе оморе ур-р-ре, — гьирке сохде гирисдембу Илхэнон, — гунге богъ мени.

...Эз и е сэгIэт пушо Илхэнон инжо дегешде э сер кемер, руге зверево эдембу томоше сохде булутгъой асмуре. Угъо гогъ лов бире, гогъиге кура бире мигуърдуйт пушой офтоире. Келе соегъой булутгъо пэхъни сохдембу офтоире эз богъгъо, чулгъо не вишегъо.

ГIэил эдембу эз дуэли шори сохде: Зарифет нисди. — О! Э у, э пионер, ученик эн чоримуён класс, ихдибор сохдет эри гьэраул сохде и келе богъэ. Илхэнон эз эшгъ дуыл хундени мэГни:

Фирегъунини гIэзизе улкей ме,
Омборут чой, више ве хори!..

— О-о-, туь мэГниш хунде дануьсдени? — гуфди эз у ки буге.

Илхэнон гьеёбо вэхуьшд. Э пушой эн у поисдебу бирор ю Рэхино. Э ён эн у — хьовиргъой ю: Баммат не Селим. Гьэреулчи шори сохд эри бирор ю омореи. Уре хьэз оморембу эри гуфдире э бирор ки э екиш тапшурмиш не сохде, э у тапшурмиш сохди гуфдире колхоз богъэ эри дошде. Оммо Рахино эзу пушоте гуфди.

— Эз и онгургъо нугбегьер сохде гIэмел миёв?

— Угъо гьелем не расири, — жогъоб дорени Илхэнон. Оммо ю фураморе эз гьуьндуьри, эжеки поисдебу, богъэ хуб эри дире, дарафдени э гIэрей тегъенггъо. Е кем вэхд giroшде бэгъдо вогошдени э ки энугъо э се хуше онгуревоз.

— Хурит, мигъмугъо! — гуфдирени у эз оморегоргъо, норе онгургъоре э хори э сер велггъой гьэребечи.

— Хьовиргъо, зобу нисди, ширини, — хэндуйсде-хэндуйсде гуфдирени Баммат. У шендени э хори пучол хурде оморе хушей онгуре, чум зерени э Рэхино. Салим дире чум зерени Баммате вирихде дарафдени э гIэрей тегъенггъо. Рэхинош видовусдени э песой эн у.

Илхэнон ежире дениширебу э оморегоргъо. У нисе дануьсдембу чуь сохуге э Баммат не Селимевоз. Чуь гуюге э Рэхино бирор ю. Оммо угъо э онгур хурде бируйт эри ишу, Илхэноне э гуш не гуърде, гуйге у гьистиш нисти э инжо.

Хурде суйрон бире бэгъдо. Угъо сер гуърденуьт эри э кордеровоз бура хуб-хубе хушегъой онгуре ве пур сохде кешегъой ишуре. Илхэнон винире и коргъоре, тоб доре поисде недануьсд.

— Вессит, шуьгъэмпереэзгъо, — божэхъ дешендени э сер оморегор-гъо у, — чухъ сохденит ишму? Э ме э омонети доре, бовор сохди и боггъэ... Рэхино, э киревозум, вессит, ведиройт!

— Гьей-вой, духдерлере хуно эдее гиридеки туь, — э руьхшенди-ревоз гуфди Баммат. — Е кем э хуьшдеревоз бердимге гьичиш пибу ве екиш дануьсдеш нидануь... Гьечу нисдими, Рэхино?

— Гьелбетте гьочуни, — жогъоб дорени Рэхино, кешире дес хуьшдере э лой тегьенг э комики дулла бу е дуьруьжде хушей онгур. Э бураки у хушей онгуре, луьгей тегьенг гъэд бире, хуьрд бисдо.

— Шуьгъэмпереэзгъо, биглоргъо, — божэхъ дешендени Илхэнон э сер эн угъо. Куьнд бире э ён бирор хуьшде, кешире ведешендени эз гъэиш домун шеире. Онгургъо тигъи бирени э хори:

— О... туь гьечу сохде?... Э синле зереки, э гъэгъревоз гуфдирени Рэхино.

— Хуб, мивиним имугъой. Ме гьемей эни коре эри бебе мугъюм, — гиризде-гирисде, гуфдирени Илхэнон.

Рэхино ранг доре-ранг восдорени ве мэхьтел мунде дениширени э сурулывоз э бирор хуьшде.

— Гьери миёсд гуфдирембири, песе мивини ме туьре чухтам мисохумге, — э гъэгъревоз гъуз бире э сер хуьрд бире тегьенг, гуфдирени Рэхино. У э зарбевде кешире ведешене эз хори тегьенге, зерени эз кемер Илхэнон. Песе руй бире э хьовиргъой хуьшде, гуфдирени:

— Кешит бурайм!

...Офтои эдембу дарафде э песой догъгъо. Фикиргъой Илхэнон рафдени э тараф хуне: Ини, ю дарафдени э хуне, Рэхино вогъне офде куфдени Илхэноне.

— Эри чухъ зере туь уре? — Пуьрсирени деде.

— Себеб юни, эз у товне зеренуьм, — э гъэгъревоз жогъоб дорени Рэхино.

Дедеш рази бире гьичиш нисе гуфдире. Э жигей пуьрсире денуьсде чухниге, диеш гуфдирени:

— Гьечу гереки, чухклете миё в гоф келете денишуь.

«Деде гьемише гьочу гуфдире»...

Гьово эдембу шохьонгум бире. Сипре булутгъо, чухъ беседе тоегъой пембе, поисдебируьт э асму, гуйге угъош хьозур бируьт э ховъ шевине. Э гъугъ асму лов сохде гъэнетгъой хуьшдере эдембу пар зере, ойлонмиш бире бейгъуш. Э глэрей велгъой гъэребечдор эдембируьт жив-жив зере бэглэвечегъо. Кими вэхд угъо парусдембируьт э сер онгургъо, песе гене парусде миварафдуьт э сер гъэребечдор.

Нехэбереки бейгъуш пардушгъой хуьшдере гъужунде, сенгъэ хуно офторени э се дор. Илхэнон тик гуьрде хуьшдере дирени эз луьгегъой гъэребечдор эдее лов биренуьт чухкле паргъой бэглэвечегъо. Глэил шендени э сер дор сенгъэ, бейгъуш парусде варафдени э асму.

— Иш гуйге игиди, — гуфдирени эри хуьшде Илхэнон, денишире э парусденигъо бейгъуш, — э бэглэвечегъо рафде гуж эн и. Гьери эз ю игидте ве гувотлуьте парандегъоревоз э бэхъс даравгу, песе мидануь чухтам биреге.

Илхэнон дениширени эйло-овло, песе е-дуь пой вегуьрде рафдени э лой онгурбогъо. Хуьрд бире тегьенг онгури эвелинере хуно дегешдебу э сер савзе.

«Вэглдой э хуне рафдеш бири, оммо имугъоинш мере дегийш сохденигъо гъэреулчи не омори», — фикир сохд Илхэнон. У дениши э лой догъгъо, эжеки э глэрей дуь дохьори добуго рэхъ э тараф дигъ.

— Фи-и-ть... — шиновусд глэил сес фит зереире.

Гъэреулчи хуб рач дениши киниге у фит зерегор. Эз глэрей дуь до-

хьори ведирморени пионервожатый Исай Исаевич. Эз песой эн у эдембу оmore юре дегнш сохдегор.

— Илхэнон, бахшлемиш мисохи э иму эри дир бирен, — гуфдирени пионервожатый, куынд бире — кориге бу имуре. Илхэнон е гофиш не гуфдире поисдени сер гъуз.

— Чуьни? Чув бири? — винире гъэгърлуе сифет гэиле, пуьрсИ Исай Исаевич. — Туь пешму эри чуьни? Е небуге нечоь бирей?

— Нэггэ, гычиш нисд, — не дуьл-не дуьл жоьгоб дорени Илхэнон, оммо эз чумгьой ю эдембу ггэрс тигьИ бире.

— Нэггэ, инжо е кор гьисди», — фикир сохдени пионервожатый. — Туьре киниге гъэгьри сохди. Гьочуни? Ихдилот сох эри ме чув бириге. — У венорени э сер душ Илхэнон дес хуьшдере.

— Бошгу, кешит бурайм, — Илхэнон берд угьоре э ён гъэребеч дор ве бирмунд хуьрд бире тегьенге. — Ире бирор ме хуьрд сохди, — гирисде-гирисде, гуфдирени у, ве сер гуьрдени эри ихдилот сохде э сер ю оmore коргьоре.

— Мегирис, — гуфдире эз у Исай Исаевич, — Бура э хуне. Э и зуригьо меш могордум э дигь.

...Илхэнон оморени э хуне сэхд вомунде. Дедешу эдере хурек шевинере хьозур сохдембу.

— Белкем гиснеш гьисдиге туьре, нуьш чи ху, — гуфдире эз Илхэнон дедей ю.

— Гьелем гисне нисди мере, — жоьгоб дорени ггэил, бурам дес-руй мере шурум.

— Пой, пой, — нехэбереки, хэнде-хэнде, гуфдирени дедей ю. — Гуш вени гьери, радио эз товней туь эдее гуфдире э хьисобевоз?

Эз расдекиш диктор эз товней э онгурбоь биригьо коре эдембу ихдилот сохде.

...Оммо хуб рач фикир сохит эри ишму Рэхино, Баммат ве Селим ки, чув ишмуни зобуне одомгьоре э коммунизм жиге нибу, — гуфдирени э эхир гофгьой хуьше диктор.

— Расди и гофгьо, ггэилме? — пуьрсирени дедей эз Илхэнон, э назуьшмендиревоз денишире э кук хуьше.

— Эри, дедейме, гьеме дузи.

— Эгъуьлменде ггэил ме, зёвлуе ггэил ме, кумек дедей не бебе, — дедей сэхд ггэл гуьрде моч сохдени уре.

— Гьеммише э кор хуьше гьечу муьхькем миё боши.

Э хуне э хьэроевоз, видов-видов дироморени Рэхино.

Э песой ю Баммат не Селим дироморе э ён дер поисденуьг.

— Хэбербер, — божэхь дешендени Рэхино, гъуьжунде муьшдгьой хуьшдере, шиллолире хуно рафдени э сер Илхэнон. — Ме э туь имугьой мисохум сохденире... Эри е хуше онгур бирор-бироре гьечи биёбур мисоху ми э е соьгэ дигь? ГьИ?

— Весси, серсон. Гьеле зереш зерени ггэиле? — гуфдирени дедей эз Рэхино, кешире эз гуш ю. — Дие мисохи и жире э кифлет иму лоиггьусь-зе коргьоре? ГьИ?

— Нэггэ, нэггэ, жон деделей ме, нисохум, бэхшлемиш сох э ме, — михьилои хосдени Рэхино. — Хьэрзо ди, жон деделей ме. Де гьич лоиггьусь-зе коре нисохум...

Илхэнон веберде ловгьой юре э хэнде, гиросдени эз пушой бирор хуьше ве нуьшдени э ён стол.

— Дедей, мере чи ди эри хурде! — э тегьер бебей ю гуфдиренигьоре хуно, хосдени у.

Баммат не Селим дир, чуьтам Илхэнон э ён стол нуьше, чи хосдениге, поисденуьт мэхьтель.

СИНЕМИШИ ЖОБОРДИ

(Ихдилот эри г1эилгьо)

I

Темизе шогъвор нушой себэхъи бу, иму куьнд оморимки э ён «Шей-тан новур». Э звер сер новур вомундебу кесегъгой шевине булут. Офто гъеле не вероморесбу. Эз торике више е доне сес нисе оморембу, сокит бу. Оммо г1эре-бир эзунжо оморенбу сес дуре парандегъо. Э гъемиш-лугъ, боруре хуно ведебуррабугъо чор тараф новуре, Исай офд е ренг рафде куьгъне лодка. У бесде оморембу э е келе паз огъуни, зере оморембугъо э комини гъувотлуье десевоз буге, лап лугъонд, лап э ён г1ов. Келе-келе гуфди:

— Г1эилгьо, хосденуьм тэг1ди месохит, еки-еки нуьшит э лодке!

Вагаб суьфде дешенд хуьшдере э лодке, оммо уре поюнд сес Исай. Вагаб, г1эилгьо гъеме нуьшде верасде бэгъдо, песде туьш векенде лодкаре минуьшм. Бошгу?

Вагаб хьозур бу гъелуьсди эри вогордунде жогъоб эн уре, оммо дире чумгъой хьовир юре десдебошире, гъич е гофиш недануьсд жогъоб доре.

...Вагаб е сал чуькле бу эз иму, у э гужевоз гиросдебу э хьэшди-муьн класс. Эз келе г1эилгьо Вагаб терсирембу, оммо эз хуьшде чуьк-летегъоре гъэгъри мисохд эри хьэз. Уре е зобуне хосиет бу: хуьшдере ом-бар тэг1риф дорембу. Гъемише, ихдилот сохде, эз товней игидигъой хуьшде: чуьтам гогъ э сер догъ, эз лэг1эй гуьрг хилос сохдиге гуселере, гогъиге дуьллу сохди назуре эз дуьм ю э дор, Г1эилгьош лэгъэм воноре-бируьт э сер зну «Назу куьш», огол зерембируьт, е вэхдиге согъ дуь руз симов зере мундембу э дерьёгъ Каспи.

Гъемишенере хуно, Вагаб сер гуьрденге эри ихдилот сохде эз игидигъой хуьшде, гъозие-гъэдер хуьшдени гъич небиригъо коргъоре г1эил-гъо э нимелити мибурруруьт гоф эн уре.

Весси негъогъие лэгълэгъи туьре, иму дануьденим эз товней чуь мигунге туь, — гуфди еки.

— Туь Вагаб, бура эри чуькле г1эиллегъо сох ихдилотгъой туьре, — гуфди екиге, — Угъоре хьэз оmore эз овосунегъо.

— Божэхът угъош бовор сохутге э у, — э Хэндуьсдеревоз гуфди Лазик; пура, саре кук.

— Нисе воисдеге мешиновит, — гуфдирени Вагаб э жогъоби эн угъо. — Ме э ишму гуж нисе сохденуьмки, эри гуш дошде. Песде гене фурмуш сохде гоф хуьшдере, сер мигуьрд эри гуфдире ихдилоте ве тэг1риф доре хуьшдере: — Келе биренге, писатель мибошум, минуьвуьсуьм е келе книг эз товней э сер ме оmore гъозие-гъэдергъо. Минет сох-дитгеш эри хунде, ме у вэхди э ишму мибурмунум — бирмунденире.

— Э ки мибирмуни — бирмунденире?.. Э иму мибирмуни... — Гъов-кенде рафде э сер зну Магомед. Магомед бу е сиегъе чердее г1эил, э сиегъе тов-товие гъижинигъоревоз ве сиегъе чумгъоревоз. У тоб доре нисе денуьсдембу Вагаб дургуне ихдилотгъой хуьшдере сер гуьрденбуге эри гуфдире. — Туь эз двойкагъо е чи хилос не бирейки имисал, оммо эдее хуьшдере тэг1рифиш доре гешде: «Писатель мибошум».

Э песой эни хуьжетгъо оморембу женг ведироморе. Оммо Исай гъемише хилос сохдембу Вагабе эз женг. Г1эилгъо гъе у сэг1эт гуш дош-дембируьт э гоф зну. Угъо вихдебируьт Исае десдебоши эри ишу.

...Вагаб расаре векенде эз паз, вешенде хуьшдере э лодка нуьш-денгё, Исай деннширебу э жизри дебугъо э минжи «Шайтан» новур. У

гъечи дануьсдембу ки, ю капитан ледоколи, гуйге эдее снмов зеренуьт ээ сер Северный ледовитий океан. У хэндусде э фикиргьой хуьшде, буйругь дорени:

— Вешенит, елкенгьоре!

— Хьозурим эри вешенде елкенгьоре! — э тегьер матросгьо тик по-нисле, гуфди Лазер.

Лодка пушой ю ведиромо эз гъэмишлугь, чэрх зере, рафд руе жизри.

— Оморе расире э жизри, иму вегирдим эз хори лодка, туморегьой хуреке имуре, елкенгьоре, лов сохдим э сер тара савзе, э зир соелуе доргьо.

Эдембу ведироморе чуьшме, эз гIэрелугь догъгьо, лов сохде евош-евош суьрхине ригагьой хуьшдере, Ов новур жуьмуьсде зуьм-зуьм сохдембу, гуйге офто эдембу вози сохде э овевоз. Думон эдембу лов бире, више эдембу хэбер бире эз хифлет шевине, эз сес муьрггьо ве товуш офтои. Эз суьфде, имуре эз више гьич хьэз нисе оморембу, оммо эз песи иму вишере гьечи рач диренге, гуйге сурет кешире оморембу: Шей, нуьшдебугьо э сер велггьой доргьо ве савзей хори, эдембу нуьгрере хуно товуш доре. Гъугь доргьо тов доре эдембу жуьмуьсде эз шогъвор себэхьи, Парандегьо парусде шори сохдембируьт. Гьеме жуьл-мур више хэбер бу, эдембируьт луьж зере дуь э рачей еки, шори сохде-сохде. Имуре эз унжо омбар хьэз омо, оммо у кор усол бу, ки унжо гIэтош веноре гIэмел нисе оморембу ве эз сигьи ю жиге не бу елкенгьой имуре эри лов сохде. Исае воисдени вэхуьшде рафде эри гешде офде е фирегье жиге. — Эже гереки рафде? — гоф сохдени у э хуьшдеревоз. Рэхь веде нисди, энжэгь е тенге жилгъэле ведини. Эжеи эхир эн у?.. Чуьш бисдоге рафде гереки, — ёгъин рафде гереки, — фикир сохде гуфдирени у. — ГIэилгьо... Дануьсденит чуьниге? Мере воисдени рафде эз и жилгъэ, офде е мейду, песде оморе э ён ишму.

— Гьери хьовиргьо, ме рафденуьм, э жигей ме гьишденуьм Магомеда. Денишире э лой эн Магомед песде э иму мугу Исай. — Ишму гIэилгьо, гьеме тапшуьрмишигьой эн уре миё э жиге биёрит, чуьтам э жиге оворденитге гофгьой мере. Варасирит?

Иму, матросгоре хуно, гьеме еки э е лэгIэ жогъоб дорим:

— Варасирим!..

Исай хэндусде рафд руе жилгъэ иму гьеме еки «смирно» по-нисле, рэхь сохдим командир имуре э чумевоз, те у гиросше э песой кулегьо.

II

Эз Исай рафде хэйли вэхдиш гиросшебу. Иму сер гуьрдим эри битоби сохде, эри вози сохдеш имуре дуьл небу. Расдире гуимге, иму э и дуьлпесоиревоз екире гуьрдеки ве пэхъни-пэхъни возиребирим, оммо гьер вэхд ме фикир сохдембируьм: «Эри чуь гьечи у дир бисдоге? Чуь миёбу? Кидан чуь гъэршу омориге э Исай э рэхь? Иму и жизрире э-логь нисе шинохденим». Гьечи ме э тэхьно фикир нисе сохдембируьм, гьечи хэйл сохдембируьт гьеме гIэилгьош. У веде бу эз могъбуле сифетгьой эн угьо, оммо нисе бирмундембу дуьлпесои хуьшдере. Вагаб эз товней игидигьой хуьшде ихдилот сохденге, гIэилгьо гьеме э хьэвесевоз гуш дошдембируьт, хуьшдени Магомед гуфдиребу эри гIэилгьо ихдилот соху гуфдире, у чуьтам хилос сохдиге поезде, ю е ченд гиле шиновусдебугеш у ихдилоте.

Вагаб э эшгъэвоз сер гуьрдени ихдилоте, чутам егиле ю, э ён бирор хуьшде рафдеки эз рэхь машин диревуге е келе дуразе жергей товарный вагонгьоре, рафдембируьтгьо э Алтай э ён целинникгьо. Ихдилот

сохдембу у лап дураз, гIэре-гIэре поисдембу, эз дуьл песои чарусде дениширембу иловлере, ведидубу ки уш дуьлпесои кешире эз товней Исай. Магомед нуьшдебу э ён ме. Э сифет эн у дениширеки веде бирембу чутам жиребе-жире фикиргьо сохде, песде хуьшдени юш бирази бирениге. Вагаб варасденге ихдилот хуьшдере, гьемееки сессуьз лос поисденбируьт И сокити, диеш могъбул сохдембу имуре. Ме чарусде руе Магомед гуфдируьм:

— Ихдиёр ди ме бурам гердуьм Исае. У эхьисобевоз чешмиш бири, нисе дануьсде офде имуре, — минет сохдембируьм ме. — И жизрире иму эслогь нисе шинохдембирим.

Ме вэхуьшдуьм эз нуьшде жигей ме. Юш гье э еки вэхуьшде э меревоз тиж дениши э чумгьо ве сифет ме. Иму э еки хэйли денишире, песде у эз ме гуфди:

— Хуб, лап хубе кори Махач, э кумеки хьовир рафдеи. Оммо эз и е кем пушо хуьшдени туь гуфдири, ки и жизри эслогь не шинохэ жиген гуфдире.

— Чуьш бисдоге, ихдиёр дит ме бурам, — минет сохде гуфдире-нуьм ме. — Ме гоф доренуьм, гоф пионери ки, ме дур нирам, гье эзи куьндигьо мигердуьм уре.

Ме Хэйли минет сохде бэгъдо у рази бире гуфдирени:

— Хуб, бошгу, ихдиёр доренуьм.

— Дениш. Махач, мугъоет бош, хьитиёт, — гьэдэгъэ зере гуфдируьт гIэилгьо.

— Бошисде, хьовиру, олхонн бошит! — гуфдире ме видовусдум эз жилгъэ э песой кулегьо.

III

Гьетте ме э песой куле гирошде, сер гуьрдуьм эри евош-евош рафде, денишире э ило-уле. Гьетте е куле жуьмуьсде, е небуге эз гIэрей пойгьой ме, мигирошдге мармушек, не буге бэгъ, ме гьелуьсди поисде, хуьшдере мивешендуьм эз терс. Ме очугъ гуюмге, ме э тэхьнои терсирембируьм. Эгенер э меревоз мибисдоге Магомед е небуге Лазек, у вэхди ме эз екиш ни терсируьм, оммо тэхьно э дуьл ме сегьм оморембу. Ме эз хьовиргьо дур рафде-рафде, соконелуье сегьм гужлуьте шиширембу мере. Оммо э ёр ме миомоки э комсомол мне дарам гуфдире, у вэхди э дуьлме гьувот ве жуьргэIт офдорембу. Ини у фирегье мейду, комиреки Исай рафдебу эри гешде. Гьечи инжо рач бу гьэдерсуьз. Хори вараюнде оморембу э ченд жире гуьлгьоревоз. Угьо вераюндебируьт хорире холнчере хуно. Ченд гьэдер жире-бежире сесгьой муьргъгьо оморембу. Угьо эз ме нисе терсирембируьт, жив зере, парусде гешдембируьт эз еер е лигей дор, э сер е лигейге, гуйге э еки эдембируьт гоф сохде э зуьгун парандеи.

— «Жив» ж-жив-жив... Чирик-чик! Винишит, чуь жире игидиге! Чир-чирик!».

Э мейду оморе расиренге, эз ёр ме ведарафдеш ведерафдебу эри чуь оморемге инжо. Раче сурет више гIэжонб гьишдебу мере, гье еки э ёр ме омо Исае гешденуьм гуфдире, фикир сохдум: «Эжен Исай, мейду гуйге унгъэде дур нисди эз иму поисдеймгьо жиге» — Мере вонсд дурте эри рафде, гье ебо сес хуьрд бирей лигегьой доргьо омо. Ме гуфдируьм-геш, ишму бовор нисохит, э сер э рачейме бугьо келе дор, холисе, шэхьити э дес корде дери вебу. Кордей пулати эдембу тов доре эз офто. Э тен ю вебу куьгьне жура-пара Гьолинде фирегье гьошгьо ве дуразе рушгьой эну терсунденбируьт одомире. Ме хуьшдени меш бовор нисе сохдембируьм э чумгьоймеревоз диренуьмге коре. Ме гьечи дануьсдембируьм эдем хов дире.

— Эй, туь, одомиле, туь э ме гьечу эри чуй дениширей? Туь бовор нисе сохде э пушой туь поисдигьо шэхьитуни гуфдире? — Хьэрэй дешенд у, э гьоллинде сес келемердиревоз. Эз сегьм, э пушой чумгьой ме бирен-гьине жесде, гушгьой ме бенг бисдо эз сес гром-гром. Гье у вэхди ме фикир сохдум: «Гьери пуьрсуьм ме эз у, Исае дириге». Хуьшдере дуьлдоре пуьрсируьм: — Лелей ме, ишму кинит?

— Чуй лелеюм ме эри туь? Ме сэхьиб эн и жизринуьм. Дануьсди! — Ме эз екиш нисе терсиренуьм э дуьньегь.

«Э жегьендем мунош. Вагабе хуно иш игид бири, — Мивниним чуй-там нитерсиге. Тэгиди месох.

У дири ки ме сессуьз дениширенре пуьрсирени.

— Эй глэилле, туь гьечи эри чуй денишире?

— Мере пуьрсире-дануьсде вонсдембу, ишму Исае не дерейтми?

— Исае?! У жогвиле глэиле? Гьелбетте дирем. У э гьэзмей ме дес-гьо-пойгьою бесде, дегешди. Гьул мибу эри ме.

Ме бовориш не сохдум э гушгьоймеревоз шиновусде оморембугьо гофе, ме хуьршлемиш бире, вегуьрдуьм эз хори е хуьшге тикей хуь-зуьмире, шенде э сер эн у, вирихдуьм руе глэилгьо.

IV

— Махач, — туре чуй бири?

— Туь гьечи гуне доре, эрэгь эри чуй сохдей?

— Кидан чуй бириге? — рихд эз гьер ло пуьрсуьшгьо, оморенге ме э ён глэилгьо. Э гужевоз нефес кешире, ихдилот сохдум эри энугьо, чуй-там ме офдемге мейдуре. Чуйтам вохурдемге ме э е муьгуьжужуьзе одо-миревоз. Чуйтам у одоми гуфдиге, ки Исай эри ю гьул биранини гуф-дире.

Ранг гьеме зим-зерд бире эдембириуьт гуш-дошде э ме, эз Вагаб гьэйри. У э гьирогь поисде, гуйге эз терс эдембу лерзире.

— Белкем у шпиони, — гуфди Лазер, — чуй сохим имугьой иму.

— Шпион! — э руьхшендиревоз гуфди Вагаб.

— Эри туь оморенигьо инжо шпионгьо пур-пурини. Гирит мере э пушой ишмунум. НэгI бирор-ме, ужире коргьо нисе бире.

— Де чуйтам бире? — пуьрсируьм ме.

У глэжойб денишире э ме, суьпле хэндеш сохде, гьичиш не гуфди.

— Вагаб, туь лэгIэй туьре, хэре хуно вокурде хьир-хьир эри чуй зере? — илизьёни бегем? — э гьэгьревоз пуьрсире, гуфди Лазер. — сер иму соконелуье гьэргьэше вери, оммо туь эдее хэндуьсде.

— Фи!.. — фит зе Вагаб, терсирит рафд?

— Туь фит эри чуй зере, ме гьони туьре гьечи мизенуьм, эз чум туь глэтош жегуь.

— Хвб, весси, бигил уре, Лазек, — дес юре Магомед гуьрде руй бире э Вагаб гуфдирени.

— Туь чуй мисохди э жигей Махач мибисдориге? Вагаб сер-гьуз поисде, екем фикир сохде, гуфдирени.

— Ме чуй мисохдум?.. Суьфде ме эз у нитерсируьм, дуборе ме эз дес эн у кордере водоре э сер дуьл ю мивогьундум. Варасири чуй мисохдумге? — жогьоб дорени Вагаб.

Магомед э у эслогь гуш нис дошденбу. У э чуй фикир буге дебу. Вагаб гоф хуьшдере варасденге, Магомед евош гуфди:

— Дануьсденит чуйниге? Ме е кор фикир сохдем.

— Чуй жире? — пуьрсируьт гьемееки.

— Гуш венит гуом, — гуфди у, — Гьони ме э фотоаппарат, унжо, мэгIлуьмсуьз уре сурот мизенуьм.

— Магомед, фотокарточкай туре чуй мисохим? Эри чуй гереки имуре у? — пуърсируым ме эзу.

Иму сурет эн уре вегуврде мифуърсим э дигь, колхозникьо зу миёвт мирасуьт э кумекиму.

— Ужире коре суретсуьзиш гуфдире мибу э колхозникгьо.

— НэҀг, гьечу гІэмел ниёв. Белкем угьо бовор не сохдут. Сурет бисдоге у лап субутини.

— Эх, мере наган мибисдоге, ме э у мибирмундум, эхир гІуьлом э чуйжонге, — гьэриш бире э ихдилот, гуфди Вагаб.

— Туьре, наган эри чуйни — пуърсируым ме эз у, куьнд оmore. — Туь нагансуьэ э рэхь мирай, чуйтамиш гири, игидигьо омбар сохдей. Чуйтуьни игидгьо тек хьэсуьл оmore э сад салгьо, туьш игид девр имуни.

ГІэилгьо хэндусьдуьт.

— Гьери, хьовиргьо, зарифете э гьирогь бигьилит, — э гьэгревоз гуфди Магомед. — Гьони коре сер гуьрде гереки. Кеши бурайм. Лезек мишою эри э туморегьо ве елкенгьо мугьоегь бире.

Лезек хьэрект сохд эри нэҀг гуфдире, оммо буйругь доре оmoreбу.

Рафдим иму эз шинохэ жилгьэ дуь э песой еки. Суьфде рафд Магомед, пезде ме. Вагаб эз гьеме песе э хьитиётиревоз эдембу оmore, дешире э иловле. Мейду дур небу, дегь-бисд абат мундебу. Иму э ён фирегье палуддор оmore расиренге, Магомед мугу ёвош-ёвош иму э хори дегердим. Гьетте иму дегешде Магомед э десевоз ишорет до, иму эз жиге не жуйним гуфдире, оммо ю э сер шуйгьэм рафд э у гьирогьнге, е кемиге бэгьдо вегоше омо э ён иму, вэхуьшд э пой.

— Вэхуьше гІэмел миёв? — гуфди у — гьич е одомиш инжо вединсди.

— Ме гуфдирумки, у хуьшге дургунини гуфдире, — э бижиревоз гуфди Вагаб. — У э пушой чум Махач оmoreи эз терсиреи ю. Терсенгогьи у.

— Туь евош, эз товней терсенгогьи, — гьелебуле дорум ме уре муьше бирмунде. — Гьери мивиним туь чуй жире игидиге.

— Ме игид нисдуьм, оммо туьре хуно терсенгогьиш нисдуьм Вара-сиреи?

Ме эз гІэйб гьип-гьирмизи биребируым, тоб доре ние дануьсдем-бируым. Вагаб дире муьшдгьой мере, э сер ю рефденге, уш хьозур гуьрд муьшдгьой хуьшдере. Ме зеруьм е муьшд эз гьэбуьргьэй эн у, иму дуь хурузе хуно вепничирим э еки. Эхир эн и кор лап келе женг миварафд, эгенер имуре Магомед жейле нисохдге.

— Гьери вессит хэре коргьой ишмуре. ГьейсэгІэт вэхд женг гуьрдеи нисди — гуфди у поисде э минжи эн гьердуьйму. — Махач, бирмун э же буге сэхьиб жизри, — пуърси у эз ме.

Иму ведироморим э минжи мейду. Ме евош-евош рафдуьм э ён у дор э жеки вебу у муьгІуьжуьзе одоми, оммо у э дор не вебу. Иму рафдим дурте, оммо гьич 5 метро рэхьиш не рафдебирим, сэхьиб жизри ведиромогьо э пушой иму. Иму поисдим, оммо Вагаб божэхь дешенде, — гуфди, — чорей сер ишмуре офит! — Ю пэхьни бисдо э биней е куле. Е ченд минут иму хуьшдере сере-вир мундим. Вирихдей? Исай чуй мигую, иму терсенгогьим гуфдире. Э сер ю бурайм у коре эри сохде минкин небу, чуйнки э дес сэхьиб жизри, гье корде дебу. Ме денишуьруым э Магомед, сифет эн у дегиш биребу, вединсди бу ки, уш мере хуно сэхд терсири.

— Магомед, зу-зу сурет зе, вирихим, — э гужевоз гоф ведировунде э бугьоз ме гуфдирум.

Магомед фотоаппарат гуьрде э рачей эн у, чирк сохде, сурет зе. Сэхьиб жизри чарунде руе иму кемере, гьелуьсди пэхьни бисдо э песой гьблинде доргьо.

Мере воисд бурам э посой ю, оммо мере сэхд гуьрд дес Магомед.
Эже? Пой!.. — божэхь дешенд у. — Хубтеи зуте очугъ сохимгьэ пленкаре.

V

Иму э поисдебиримгьо жигей иму рафденге Магомед эз гьул ме кешире поюнд:

— Туь, гьерчуй бисдо шиновусдени? — пуьрси у.

— Шиновусденуьм, киниге эдее гоф сохде.

— Э хьисобевоз у Лазеки э Вагабевоз, кеш э биней куле поисде шиновим угьо чуй гуфдиреге.

Иму кулегьоре лов сохде диреним Вагаб сер гьуз поисдебу э пушой Лазек.

— Эх, чуй гуюм ме туьре, терсенгогь, — э нэхогьиревоз божэхь дешендмбу э сер эн Лазек. — Хьовиргьоре шенде, вирихдей жун туьре хилос сохде?

— «Шенде вирихдей», — гьэгьр доре гуфди э у Вагаб, евош-евош тик гуьрде сере. — Туь хуьшдере э сер шэхьиту мишенди, э гоф туьревоз?

— Э сер шэхьиту, нирафдуьмгеш, хьовиргьой мере шенде ни вирихдуьм, хэрегуше хуно. Гьеле э комсомолиш дарафде воисдени туьре.

И ихдилотгьо бэгьдо э ченд минут лос поисдуьт гьер екишу. Лазек куьнд рафде э ён шелей хуьшде, расе вегуьрде, рафдени э ён Вагаб.

— Тире хуно э минжи рэхь эри чуй поисдей? Кеш, бирмун ишму эже биритге. Небуге терсирени?

Вагаб гузет не сохдебу ижире коре, суьфде гьуьж дироморе, пезде чоресуьз бире рафдени э ён жилгьэ, э песой ю рафдени Лазек. Дире и коре ме не Магомед тик вэхуьшде ведироморим э пушой эн угьо.

— Поит! — поисд Магомед. — Иму инжоим.

Вагаб поисде гьуз гуьрд сере, Лазек гьечи шор бисдо, ки эз шори имуре гьэл гуьрд, пезде екем демунд э хуьшде.

— Исай эжи? Ишму уре не дирейт? — пуьрси у.

— Нэги, — жогьоб дорум ме. Иму уре не офдим.

Иму ихдилот сохдим эри эн у, чуйтам вохурдебиримге э сэхьиб жизриревоз, оммо эз товней Вагаб вирихден, иму гьич не гуфдирим, чуйнки гьечинигеш э у мэглиуьм бу.

— Чуй мисохим иму имугьойле? Нигьилим ки иму уре э ён эн у шейтан.

— Бийт зури-зури палаткаре лов сохде, плёнкере очугъ сохим. — Жогьоб до Магомед.

Эз э ченд минутиге, э Гэрей дуь палуддор лов сохде, зере оморебу чодуре утогь. Магомед не Вагаб вегуьрде проявитель, закрепитель ве чуйжире буге бодиего ве сер гуьрдуьт чуй буге эри сохде, ме э Лазекевоз поисдебируьм э лэгьэй дер чодуре утогь, чубугь э дес гуьрде.

Вэгьдо лап эдембу евош гирошде. Сэглэт сесе мибисдо. Согьой доргьо черх хурдебу. Офто пэхьни биребу э песой сейреке булутгьо Гье-еки Лазек шекелуй мунде, гуше унг поисд.

— Махач, мере сес пой киниге не фит зерей эдее оморе, — гуфди э ме у.

Меш гуш дошдум. Эз расдиш кибуге э тараф иму эдембу оморе.

— Белкем у сэхьиб жизрини? — мугу у э евоше сесевоз.

— Гьичиш нибу Лазек, — дуьл доре, гуфдируьм ме э у. — Э дес туь деригьо чубугьэ сэхд ги, дириге коргьо четини, гье еки эз сер ю зе.

— Иму хьэзур бирим эри те муьрде женг гуьрде. э и шэхьитуре-

Сес пое-пой оморе-оморе эдембу куьнд бире. Эхирде э сер жилгъэ веди бисдо... Исай. У поисд э рачей иму, ве э мэхътелиревоз дениширебу э иму томоше сохде чуьтам иму гуьрдебиримге чубугъгоре э зерв сер иму. Ме гье еки чубугъэ шенде э хори, видовусде рафдуьм э рачей Исай. Лазек видовусд э песой ме. Иму сер гуьрдим эри гъэл гуьрде екире.

Песеде гъуле-гъул рафдим руе чодуре-утогъ. Эз чодуре-утогъ ведиромо Магомед, э дес ю таре фотопленке дери. У суьфде Исае не дирербу, руй биребу э тараф ме:

— Махач, пленка хъзури. Ги виниш, — песеде вини у Исае. — Хьовир ме, туьни?

— У рафде гъэл гуьрдени Исае.

— Гьери бирмун чуьниге у, — гуьфди Исай эз ме. У вегуьрде эз дес ме пленкаре сер гуьрд тигъгъэтлуь эри феьм сохде.

Иму гьемере тек-бе-тек ихдилот сохдим эри эн у, чуьтам бириге у рафде бэгъдо.

— У сэхьиб жизрире ме лап хуб шинохденуьм. гуьфди Исай. — Ке-ме възд не дебирем ме э дес эн у э есири.

— Чуьтам сэхд гуьрдебу у туьре. — пуьрси Магомед.

— Ме э мейду ведарафденге, — сер гуьрд ихдилот хуьшдере Исай. — У оморе эз песой кемер венгесе, зере э хори, десгьо-пойгъой мере бесде, берд.

— Песеде-песеде?

Гье у възди эз чодуре-утогъ ведиромо Вагаб. У Исае дире песово вогошд.

— Эже рафде туь? — пуьрси Исай эз у.

— Омбор шорум эри ишму хилос бирен, суьпле-хэнде сохде Вагаб куьнд рафд э ён эн у.

Исай гириге эдембу ихдилот хуьшдере сохде:

— Песеде сэхьиб жизри берд мере эжебуге, э е торе мугъоре. Унжо мере дегердунде э сер неме хори сэхд бесд пойгъой мере. Оммо у э жебуге рафденге ме чуьтамиш гири десгъой мере буш сохде векендуьм пойгъой мереш далде-далде вирихдуьм омо, — варасде ихдилот хуьшдере рафде э ён чодуре-утогъ нуьшдени э сер кутуки дор. Иму гьемееки нуьшдим э ило-уле ю.

Иму хэйли зарифетгъо сохде, хуьжетгъо гуьрдебирим э еки, оммо Вагаб могъбул нуьше чуь фикир буге эдембу сохде.

Эри ме омбор мэхътели омо эри чуь Исай Вагабе биёбур не сохдге э г1эрей г1зилгъо эз товней терсенгоги эну... Исай вэхуьше эз жигей хуьше, огол зере берд Магомедэ э гъирогъ. Угъо эз товней чуь буге хэйли гоф сохдуьт. Песеде куьнд оморуйт угъо э ён иму.

— Г1зилгъо, — гуьфди Исай, — Гьони Магомед мирав э дигъ э фотопленкаревоз, метлеб иму сэхъх мунде рафде гуьрдени у сэхьиб жизрире. Белкем у эз расдиш е гъэчегъи, е небуге шпион? Имвуре гереки ёгъин эри е кор сохде...

Оммо имугъой дири, гереки г1этош веноре ве чодуре-утогъгоре зере. Сер гирит коре.

Э сер жизри сер гуьрде омо кор.

VI

Сехъьими руз дегуьрде бу. Ме хэбер биренге э чодуре-утогъ торик бу. Ме эз куьф вегуьрде товшу сохдум руй хисире хьовиргъоре. Гьеме э сэхде хов дебируйт эз Исай гъэйри. Исай э чодуре-утогъ не дебу: «Э же мидануь у имусуьз э и зу сери рафде?» — фикир сохдум ме. Ме шино-

вусдум сес се гиле фит зере оморенре. Ведироморе эз чодуре-утогъ руй-бе-рвй вохурдум э Исаевоз.

— Исай, туь бирим фит зеребиригъ?

— Ме фит зеруьм, Махач, гӀэлгъо хэбер бошут гуфдире. ВӀгӀдой вӀхуьшден.

Е кем вӀхдиге бӀгъдо гъеме еки э сер пой бируьт. Иму сер гуьрдим эри тен шушде. Ов хиник бугеш, тен шушдим.

— Омбар тен шушде ихдиӀр нисе доренуьм, — гуфди Исай. — Тен ншмуре зуте ов зере ведиройт.

Тен шушде бӀгъдо. Лазек не Вагаб рафдуьт эри хуьшге лигегъой дор вечире. Ме не Исай сер гуьрдим эри хурек хьозур сохде э сер гӀэ-тош. ГӀэтош гъечи луйп-луйп эдембу сухде, чайник зу дуьши. Хурек себӀхьире хурде, гӀэтоше куьшде, мунде гъэчоргъоре пӀхьни сохдим э е гъирогъ.

— Лазек, веги эз туморей ме расере, туь Махач, — гуфди у э ме Исай, — зу веги ни и чигъоре э гъирогъ кура сох елкенгъоре.

— Гъечи эри чуй, Исай? — мӀхьтел мунде пуьрсируьм ме. — Бегем иму э ён сӀхьиб жизри э гъуногълугъи рафденим.

— Э гъуногълугъи рафдимгеш, не рафдимгеш чигъоре миьегирим э хуьшдеревоз.

Вегуьрде шелегъой имуре рафдим э мейду. Асму сер гуьрдебу эри очугъ бире, э више сес офдо. Вагаб эдембу оmore э песой гӀэлгъо, недуйл-недуьл.

— Туь Вагаб имуре эри чуй фурмунди гъечи? — руй бире пуьрси эз у Исай.

— Ме? Ме гъичиш не сохдем. Эз гъичиш хэбер меш нисди. — Гуфди Вагаб. — У эришму гъечу омори.

Оммо сифет ю дегиш не биребу. Иму э мейду расиренге, Вагаб десе тик гуьрде, поюнд имуре.

— Гоф месохит, — гуфди у евошлей-евошлей.

Иму шелегъоре норим э сер неме гиѳвгъо, э биней кулегъо, эз далдей кулегъо дениширим э мейду. Сер суьфде ме дируьруьм ки сӀхьиб жизри нуьшдебу кемере руе иму эдембу хорире э кордеревоз вохорунде. Иму дануьсдембирим чуй сохимге, чуйтам гиримге. Исай вегуьрде эз дес Лазик расере до э ме.

— Веги, Махач, туьре герек мибу.

— Мере эри чуй? — МӀхьтел мундум ме.

— Гушвени, иму гъеме еки рафде э сер эн у менгеним уре, туь у вӀхди мибесди десгъой юре.

— Бегем у коре Лазек енебуге Вагаб сохде нисе дануьсде? — гъӀгъри бисдорум ме.

— Лазек, гъелбетте, у коре мидануь сохде, оммо у миѳ э сер пойгъой эн у нуьшуь, эз гъемей гъувотигъой хуьшде сӀхд гуьрде. Вагаб гириге, — тик гуьрде Исай сере денишире э у гуфди. — Э Вагаб иму у коре тапуьрмиш мисохим.

Вагаб, э хуьшде демунде нӀхӀбереки гъуьж диromo, оммо эз тапуьрмиши нӀгӀ не гуфди.

— Ишму варасирит ки чуй миѳ сохитге? — пуьрси Исай. — Гуш венит обойгеш эдеме гуфдире. Ме не Махач мигирим эз десгъой эн у, венгесденим уре э сер кемер, Лазек нуьшдени э сер пойгъой ю, Вагаб зу бесдени десгъой эн уре: Варасирит.

— Варасирим! — гуфдиirim гъеме еки евошлей. Имуре «Шайтан» не шинову гуфдире.

Иму евош, сессуьз гъузе-гъуз рафдим э песой Исай. Ме кулере ён доре дируьруьм ки, сӀхьиб жизри нуьшде эдее хорире вохорунде.

Пушово! — гуфди десдебoши. Суьфде у рафд э сер сэхьиб жизри ме э песой эн у, Лазек не Вагаб э песой иму. Е-дуй луьнг мундебу э у эри расире, у вэхуьшде деноренге кордере э зир гъэиш ме не Исай шенде хуьшдере э сер эн у, венгесдим уре э хори, Лазек нуьшд э сер пойгъой ю.

Эз е минутиге бэгъдо сэхьиб жизри десгъою пучунде поисдебу, Вагаб, эз и шуьлгъоре хуно лов сохдебу расере. Гье еки сэхьиб жизри, кешире эз дес ме, ведешенд расди дес хуьшдере, вегуьрде кордере божэх дешенд э сер Вагаб:

— Чуй бири туьре, гъечи дир-дир эри чуй?

Кордере диренге Вагаб гъечи терсиребу, десгъоре бегьем жумунде нисе денуьсдембу, расе эз дес ю офдоре, лерз веноребу юре. Ме не Лазек гуьрде дес эн сэхьиб жизрире, восдоре кордере шендим э хори. Вагаб диренге иму кордере э хори шендеире, зу кордере вегуьрде, хуьшдере кешире э песой куле, поисдени э гъирогъ.

— Гъэйгъу нисди, бесдит, — гуфди сэхьиб жизри, — ме э ишму песеде мибирмунум гъувот мере.

— Де имугъой туь гъувотсуьзи, — гуфдурум э гъэгъревоз ме. — Э и зүригъо э кумекиму колхозникгъо миёв, у вэхди туь мипои э лушой диву.

Шейтан, гъуьж дировунде хуьшдере, гирисдени бисдо:

— Хосденуьм эз ишму, езугъ биёвгу ишмуре э ме, десгъой ме омбар дорд доре, векенит угъоре, рэхьм берит э келе мерд.

Исай е кем фикир сохде бэгъдо векенд ресаре эз десгъой эн у.

— Имугъой чуй ишмуре воисдениге сохит. Нисе терсиренум ме, эз ишму! — божэх дешенд сэхьиб жизри, векенде эз сифет хуьшде рушгъо ве бигъгъоре, вегуьрд килэхъэ эз сер. Иму гъеме мэхьтел мундим — э пушой иму поисдебу... Магомед.

Товуш офто лов бире, зу хуьшг биребу, эз сер савзегъо ве велгъо шей себэхьн. Исай варафде э сер е чукъле тепе эдембу гуфдире:

— У сэхьиб жизри, комиреки дири Махач, Вагаб ве угъониге ме бируьм, — мугу Исай, у коре ме сохдебируьм эри дануьсде гъувнерменди киниге лонгълуь эз ишму эри бире член комсомол оммо Вагаб, эри ме оморенигъо, гъеле гъизли э комсомоли эри дарафде.

— Ужире терсенгогъе ве келе дургуре эз пионериш ведекуьрде гереки, — гуфди Магомед. — Махач оморе гуфдиренге э иму эз товней эн «сэхьиб жизри», у вэхди Вагаб сер гуьрд эри хэндуьсде-руьхшенд сохде э иму. Оммо ю вохурденге э уревоз, суьфдеи гиле у вирихдебу, шенде хьовиргъой хуьшдере, дуьимуьн гиле кордере вегуьрде поисдебу э гъирогъ эри жун хуьшдере хилос сохде. Оммо имугъой, Исай, очугъ эдем гуфдире, мере э уревоз э е жерге поисде нисе воисде, вогордугу э дигъ. Дуз гуфдиренуьм, гъизилгъо?

— Дузи!... — гъеме еки жогъоб дорим иму.

— Вагаб, туь гъемере шиновусдими? Меш гъечу фикир сохденуьм, Магомеда хуно, — мугу Исай. Туь мидани э дигъ вогошде — у дур нисди — чор, километро. Э комсомоли туь мидарей у вэхди, эз ченд гурунде синемишигъо гирошдиге, хундеи туь бисдоге пенж, — бисдориге хубе хьовир. И синемиши жуьргъатлуьн эри туь бу суьфдеи гиле. Туь хуьшдени туь дирири терсенгогъи туьре.

Иму поисдебирим э десдебoшимуревоз, эдембирим томоше сохде рафдениге Вагаб.

Муса МАГОМЕДОВ.

ЯРАЛУБЕ ДУЫЛ

(Рассказ).

Торики шохьонгум бу. Одомигьо кура биребируьтгьо э пушой кинле эри ебонжэгъишу ихдплотгьо сохде, сер гуьрдебируьт гьер мерд э хучегьошу эри рафде. Угьо вадарафденге, ме эз хуне ведироморерибуьм эри гьопуре сэхд сохде. Э гьопуре сэхд сохдеки диренуьм, э сер бун пушой хуней иму гьисдигьо хуне, нуьшди е одоми тэхьноле папрус эдей кешире. Диремунде товуш папрус эн уре, ме поисдуьм. «И Сурхай!», — гье у сэгIэт думит сохдум ме эри ме.

И жиге Сурхай нуьшдебугьо, гьемешейне гIээзизе жигей пэхьникке сургьой ме не эн Сурхай бу. Иму гьердуьй еки, э е духдер ошугь биребирим. Ве гIэре-бир дуь эз еки эри недомунде хуб геймиш бире — вараисде варафде мипонсдим э сер эн у бун э гьуш-гьэри у духдере эри дире.

Халимат кемер хуьшдере э гьоймей балхон ведоре, хуьшдере ужире мибурмунд ки, гуйге ю эдей чой хурде. У хэндусде э имуревоз ве э гьеркимуревоз э нубетевоз мивежегьисд. Иму эри эн у мивосдорим бэхшгьо-подаркекьо, оммо екимуш жуьргIэт сохде, у восдоре бэхшгьоре деберде э у доре нидануьсдим. Чорейму нибисдо у подаркегьоре мидешендим эри эн у, эз сер эн у бун, э балхон эн угьо, мивирхд. Иму мичиририм эри эн у, десде-десде гуьлгьо-гьуьзуьргуьлгьо, мивенорим э сер парт эн у ве эз гьирогь эз зир чум мидениширим у вегуьрдиге гуьлгьоре не буге у не вегуьрдиге. У э воеровоз гьобул сохденбу иму восдоре бэхшгьо-подаркегьоре. Оммо и ошугь бире сергьоймуре гьишде Халимат э е одомиге э шуьвер рафд, имуш уьзге духдерегьойгере вегуьрдим. Оморе-оморе ёвош-ёвош иму фурмуш сохдим и гIээзизе дусде пэхьникке сургьо ве жигей дусди-жогьили гьисдигьо бун хунере. Оммо э песини вэхдгьош диренбируьм ме гIэре-бир э сер эни бун журкум-гIэтош попрус кеширеи эн Сурхая. «Эри чуй себеб у гьечи шохьонгумгьо, тэхьноле биё нуьшуь э сер эн и бун? Ме омбар мэхьтел мунденбируьм. Мэхьтел биреи мере себеб ю бу, дегиш биребу дивэгI эн Сурхай, у пушотенире хуно дуьлшор небу, могьбул, дуьлхуьрд бу, эз лэгIэй ю гьемише буй эрегъиш оморенбу.

Вогошде дарафдуьм э хуне, куьшдуьм лампаре, мугум э зен ме, ю дегердуь хисуьгу. Ме вогошде ведироморум, куьнд бисдорум э тараф товуш эн папрус, шев эхэйр-бу доре Сурхая. Сурхай кутэхьле вогордунде шев-эхэйрбуй мере, ве хуьшдере гьечуново доре, жиге до мере нуьшуьм гуфдире. Пусти э тен ю вебугьо гьеме верфи бу, оммо нуьшде жигейму э гьирогь эн бун эз герми пусти верф ю хьэл биребу. Лос, могьбул нуьшдебугьо Сурхай гьечи нуьшдебу ки, у гьейсерIэт ухшеш зерембу э у жире одоми, эн комики е куьнде одомию муьрди.

Ме недануьсдем, туь гьечи огьир-домогеэ одомини гуфдире, — пуьрсируьм ме эз Сурхай синемиш сохде юре.

— Белки гьечуни, — жугьоб до у.

Ижире гІэмел ниёв Сурхай. Хуб мибисдо меш мидануьсдуьмге себеб могъбули дуьл-хуьрди туьре. Чув кориге туь, э пиёнскеи сер дорей, э членгьой бригадеревозиш эрэхь нисе рафде, шевгьоре тэхьно э сер бунгьо гировунде. Кулоксуьз велговушиш эз дор нисе офдоре. И коре себеб ю биё бу. Негьогъи нисди Сурхай туь эхьисобовоз гьечи огьир-домогълув, сер дулулу, могъбул гьисдигьо, — сер гуьрдуьм ме эри сур дуьл эн Сурхая дануьсде. Сурхай лос нуьшде мингъ эз лэгІэ нисе ведировунденбу.

— Буьлбуьлеш гьемчун сер дулулу диренуьм ме э гІов рафдеки, белки эГІэрей зени-шуьвери ишму гоф-чи, син-эт-хинов офдориге? — гуфдире пуьрсируьм ме, денишире э сифет ю.

Сурхай гоф несохде, эденбу ловгьой хуьшдере эдендуревоз гІэнж гуьрде.

Ме варасируьм гофгьой ме э у кори сохдеире.

— Валлагъ, Сурхай гьечи хуб нисди. Туь инжо э сер бун, зен туь тэхьно э хуне.

— Тэхьно нидомунд, эгенер уш зенгьой хэлгъэ хуно гІэилгьо мизендге, уш минуьшд э гІэилгьой хуьшдеревоз вози мисохд, тухтемиш мибисдо, гуфдире сере гьуз гуьрде жугьоб до Сурхай э гьэьгьревоз. Гьебо очугъ сохд у сур хуьшдере.

— Эри туь чуьни, туьре э хуне гІэилгьо дери. Туь шиновусдени сес гирисдей гІэилгьой туьреш, гІов хосденге гІов дорегориш гьисди туьредухдер туь. Туь эз хов хэбер биренге гуфрей гІэил туьреш дирени-товуш чумгьой туьре, гІэилгьой туьре, комигьореки мидани тербие доре, эгер э гоф туь неденишиге охмуриш мидани шенде э ишу.

Эри туь чуьни, туь гьер руз эпушой чумгьой туь дирени келе биренигьо одомилгьоре, э ужире туьре хуно веригьо чумгьо-винигьоревоз!

— Огъ чув зобу сигъмиш сохде зэхьмет дорени и кор (гІэил небирей) ире, неужели и гье эри эни кор гье думит сохдени понсде», — гуфдире, фикир сохдум ме. Ме э гофгьой эн у эзу мэхьтел мунденбируьм, чуьнки ме хуьшдени мере гьич ижире думитгьо, фикиргьо не бири. Жунсогъ бугьо одоми эз нечогъэ одоми бейхэбер бире. «ГІэтлуьре эз пееде хэбер нисе бире». Ме бебей чор гІэилуьм, комигьореки зенме сала-зову зендигьо. Гьич вэхд ме фикир нисохдум, гІэил небугьо одомире ижире дерд, фикир гІэил небирей муьгуьруь гуфдире. ГьейсегІэтиш ме бовор сохде нисе дануьсденуьм э гофгьой Сурхай.

— Вах, эй Сурхай бирор, ме бовор сохде нидануьм ки, зен туьре гІэил нивоу гуфдире, гьеде ишму хуьшдени ишмуш жогьилит, эри чуьни ишмуре гье э имогьой, зэхьмет жофой гІэилгьоре эри вегуьрде, гІэилгьо диртеш бисдоге гІэмел миёв. Белки ишмуре гІэил небирейре себеб ю гьисди. Белки гІэйб э ишму вери — белки эз туь нисе бире? Эхи и кор унгъэде бедбэхде кор нисди, туь ижире овилдоре хуно могъбул боши, дуьл хуьрд боши, дуьл туьре очугъ не сохи эри ме, бирор ме Сурхай! — Кориш гье э у дери дие. Зен мере жогьиле вэхд гІэил зенде нисе воисде, еГІни жофой гІэил зенден, дошден чигьрет сифет, ю, рачи сифет юре хэреб мисоху гуфдире. У лап дуьл мере догьиногъ сохди э и коргьой хуьшдеревоз. Надани эн Буьлбуьл, гуьлкенденигьо гьуьзуьргуьле э теверевоз эз бине бурранигьоре хуно бурри имидгьой мере. Хокнестере-сер сохди мере, бедмезол сохди мере! Туь эдей гуфдире туь могъбул эри чуьни, дуьл туьре очугъ несохи.

— Чутам ме дуьл мере очугъ сохум, чуьтам ме могъбул не бошум, дер дуьл ме яралуь биренге, э дуьл ме хун жэгъуьсде домунденге. Дуьл ме очугъ, бисдо гуфдире чув бисдо. Яра эз дору хос небирейге-лербеи

биренге гуфди э гужевоз Сурхай ве гъуз бире хосд эз ме гІэтош эри папирос хушдере сухунде.

Товуш эн папирос сухунден товуш сохд сифет юре. Е эз рушгьоре нечирен, е белки Сурхай омбар лэгъэр бири.

— Эй бирор ме, дуыл туьре яралуь не сохум, белки Буьлбуьл э е одомиге ошугъ бири.

— Эгер гьечу мибисдоге, ме мигуфдурум, бура э дусд туь, гьич зиѐди гоф несохдеки рэхъ хуней бебей юре мибурмундум э ю. Не гъэгъриш ни бисдорум, эз ю, не дердиш никешируьм, муьгъбет э гужевоз биренигъо чиш нисди. Эри мере нэхосдеи не эз у гъэгъреш ни ведешендуьм не жениш ни гуьрдуьм. Эри ужире кор женг гуьрдеи э мерд лоиги нисди.

Оммо дуьл одоми гурунд бире эри элчагъэ кор зен хушде сохденигъо, ужире зен, комики туьре эз дуьли жуни хосденигъо, — гуфди Сурхай ве диеш сер гъуз бире гъум-гъум бежид кешире товуш сохденбу журкум папирос хушдере. Песде у сере тик гуьрде сер гуьрд эри ихдилот сохде.

Эзи хьофд сал пушо, э мегъ васал биѐ бу, духдер туь е сала биренге биѐ бу. Мере омбар воисденбу, мере гІэил бу. Ме суьфде гІэруьси сохдебируьмгъо вэхд гьич э фикиргъой меш и ихдилотгъо недебу. Мере гьич хъэзиш нисе оморенбу, зен гъунши э эдиѐл депучунде э гъужогъ ме гІэиле веноре эз ме гуфдиребугъо «те ме эз гІов рафде оmore ги и кук мере туьш хуте бош, чуьтам э гІэил мугъоет бире герекиге». Ме терсиренбируьм, гІэйб оморенбу мере, чуьнки ме нисе дануьсденбируьм гІэиле чуьжире гофгъо гуфдире, хоши гуьрде, тухтемиш сохде поюнумге, очугъ гъум сере вир сохдебируьм. Эз билогъ вогошдегоре духдергъо хэндуьсдебируьт э ме. «Егиле э и бебе денишит-о, гІэилеш хоши гуьрде нисе дануьсде», — эденбируьт э ме руьхшенд сохде. Мере хъэз нисе оморенбу мере бебе гуфдиренге, гирисдей гІэиле нисе дануьсденбируьм ветовусде.

Гирошд ширине мегъгъо, дегиш бисдо вэхдгъо, э кинлегъо тозе хоскисдер зиѐд бисдо, кендуьгъо эз гендуьм пур бисдо, дегиш бисдо пушотейне хосиетгъой меш, вогосируьм э хуней ме, хозяйствой ме, фикир сохдум чуьтам шор сохумге дуьл зен мере, чуь чигъо восдонумге эри ю. Ме келегеди сохденбируьм эзи дуьлшоре Буьлбуьл. Эз ширине гофме э чумгъой ю товуш мномо, чуькле подаркей меш эри ю эз келе зиѐд оmore, юре гІошир, дуьлшор сохденбу. Оммо, гъе эз суьфте е кор ю хъэз нисе оморенбу мере — эгъуьл-сук бирей ю. Уре воисденбу эз ю хэлгъэ хъэз биѐв, хэлгъ юре тэгІриф дуб. Эгенер юре нехосдегоре кесгъош тэгІриф мидоге, эзу одоми куьнд бире дуьл хушдере очугъ мисохд, ужире одомире эхъурметевоз гъобул мисохд. Мере хъэз нисе оморенигъо хосиетгъой юре мигуфдурумге, у гъэгъриш биренбу ве эз гъэгър меш, в гъе ужире коре сохденбу, комики мере хъэз нисе оморенигъо. Эн ме гІэдот мени, ме гофе очугъ мугуюм, мере чуь хъэз нисе оморенбуге ме очугъ гуфдиренбируьм рафде, шефдире э чум ю деноренбируьм, тоб нисе биренбу, ме э тегънимиревоз варасунум э ю, дэгІно зенуьм, хуте сохум юре. Эжигей э тегънимиревоз, э сабуьравоз гуфдире-шиновусде, ме сер мигуьрдуьм хъэрой мисохдум, нифри мисохдум. У вэхди у сер мигуьрд гІэиле хуно эри гирисде ве фугъунде э зир зугъу. Мугуфди: «Туь эз кемсуьгигъой мере бешгъэй гьичиреш нисе дире, филонкесгъо ижире коргъой мере хуб гуфдиренбу, мере тэгІриф доренбу, оммо эз тозе партал вокурдей меш, вокурде рач гешденуьм гуфдире туьре хъэз нисе оmore, — э зир зугъу ижире гофгъо фугъунде мигирисд». — «Ме эри эгъуьлменд бирей туь гуфдиренуьм, ковтер ме. Туь эриме эз гъемеш ширини, екиш туьре мере хуно нисе шинохде, эри туь чуь хубиге, чуь хъеобиге, шинов

жунме, чүь гуфдиренуьмге». Гъэьри бире, мадарафдуьм э куче согъ руз эзи сере вир сохде эсер-герду домунденигъо мердгъоре хуно, мигешдуьм те э хуьшде дироморе, эхуьшде дироморенге пешму мибисдорум, нифри мисохдум хуьшдере эри зене гъэьри сохден. Песде могошдум э хуне сер мигуьрдуьм э ширине гофгъоревоз эри хоши гуьрде, очугъ сохде лов буз зен мере. Чүь миьсдум сохде ме дие бирор? Туьш дануьсдени чүь жире биреге зен хуне гъэьри биренге ве сер гуьрденге эри фугъунде э зир зугуь? Э ижире тегъеревоз эри дегиш сохде хосиет юре, веди биреники меш кими вэхд дуз гоф несохдем. Биренбу ужире вэхдгъо ме сэхд гъэьри мибисдорум жингъой ме меромо, герексуьзе гофгъоре мисохдум, оммо у ужире мубурмунд хуьшдере, гуйге терсирере хуно михэндуьсд, наз мисохд, гІзиллере хуно дира мигуьрд наз мисохд. Инжо меш хуьшдере гуьрде нисе дануьсденбируьм. Меш михэндуьсдум. Ченгъэде гъэьри мибоши э дусд дошденигъо, эз дуьли хосденигъо зен туьревоз? Эхиринде ижире ме нерме руй биреи, ве юш эгъуьл сук биреи коргъой мере шулух сохд, — имидгъо-ниетгъоймере зирпой сохд.

Сеимуьн сал бу иму э еки зигьисденбиримгъо. Гъер коре вэхд юни, гуфдиренигъоре хуно, гъер емише вэхд юни. Ме сер гуьрдуьм, бирор, эри дерд кешире эри гІзил небиреи. Тойгъойме гІзил э гъужогъ э бунгъо нуьшденбируьт, э болхунгъой ишу келедедегъой ишу гуфере жумунденбируьт. Хозяйстой ме ворлуь бисдо, эз суьфден рузгъой гІэруьси эйло кем бисдо эз иму ширине гофгъо ве наз екире хирреи, бебегъо дедейгъош эри гІзил небиреи сер гуьрдуьт эри зугуь фугъунде. Кутэхьн гоф кифлете сеимуьн одоми герек бисдо. «Ме эритуь ужире кук мизендуьмки, Сурхай» — кими вэхд э гуш ме мигуфди сер хуьшдере э сер синей ме веноре, фикир сохде эри эзиновлойге бугъо гІэил. «Неужели и мэгІнигъоре и эри мере олхоин сохде хунденбу?» — фикир сохдум ме. — «Небуге чүь мугуи туь. Эхи уш дануьсдени мере гІэил воисденигъоре, ме чуьтам ширин хосденуьмге духдер е небуге куке. Эри чүь у гъечи пес шенде, эрме е гІэил нисе зенде?».

Кук гъунши, комиреки ме гъемише э гъужогъ ме вегуьрденуьмгъо согъ руз э киме бире, гъеймогъой э хуней дедей ю рэхъ сохдум юре, возигъо сохдум э юревоз, гІэребир э юревоз э нуькерегъош рафденбируьм, билегъо есиьвлегъо мокурдум, эри ю. ГІэил э гъужогъэ рэхъ гироре зене мидирвуьруьмге, миденишируьм э рэхъ рафдемун ю ве фикир мисохдум зен мере гІэил бисдоге уш гъечи мурав рэхъэ. Ме сер гуьрденге э товун гІэил эри гоф сохде, Буьлбуьл хэндуьсдени поисде, э гІэрей иму хуьжетгъош бирени, ки мибуге бугъо гІэил: кук е небуге духдер, э ки ухшеш мизенуьге, у. Дерзере хуно сула сохд сер дуьл мере Буьлбуьл гуфдиренге ки, гъеле зунн, гъеле имуре гІэил герек нисди, иму хуьшденимуш гІэилики, э и жогъиле рузгъойму герек нисди имуре жофой гІэилгъоре эри вегуьрде. Ме гъечи дануьсденбируьм и мере хъз нисе оморенигъо гофгъоре э легІэй эни кесгъойге дешенде. Буьлбуьл диренге ижире гофгъо омбар эрме тэхъл оморейре ве омбар э ме кори сохденре, сер гуьрдени эри хоши гуьрде мере, ве эхэнде веберде, э хэндей хуьшдеревоз сокит сохдени мере. Ижире бири ченд гилегъош.

Дегуьрде руз бу. Омбар вомундебируьм эз кор сохде, эз кутон зерей хъэрзо доре гомншгъоре, эри хорунде э мерж декуьрдебируьм, ме дегешдебируьм э гъирогъ гъугъэр э биней е келе сенгъ форигъэти вегируьм гуфдире. Сер гуьрд эри чнг оmore ве эзир эни нерме-евоше чнг чумгъой ме эхов верафд, хисируьм. Э и хов диренуьм. хъэет иму лихъэе ГІов нуькере диромори пур бири э сер ю э луьткеревоз гешде мубу. Ме сере вир сохдем чүь сохумге нисе дануьсденуьм. Шэхшэхэй ГІов эз сер сенгъ оморенигъо расире э сер шуьгъэм ме мере гъебо хъэер сохдени эз хов. Хэбер бире эзи усале хов, диренуьм гъово эдей очмиш бире, оммо

гомишгьой ме омбар дур рафдет. Парандегьо эз ворущ парусде пэхьни биребируйтгьош гьеме гене э гьово веде бире эдете жив-жив зере парусденуэ э сер доргьо. Эзир эни тегерге хуно эз гешдей муьргьгьо эз доргьо туьр-туьр биренуьтгьо дугьгьой глов, ме диеттеш тар бисдорум. Савзе гиёвгьо, эз ворущ шушде оморенбируйтгьо гуиге э дуьл-шорие ригазгьой чуьшмеревоз эдебу э руй одоми хэндуьсде. Денишире э гьемей эни коргьо, ме фикир сохдум, эри чуь себеб хов диребируьм ме у лихьэе глов нуькере хьэет имуре шиширебугьоре? Э у минут эз дурине э пушой чум ме бурмунде омо чигьрет Буьлбуьл оморенигьо э бор верие хэревоз. Гьетте юре дире у усоле тэхьле хов э ёр ме добугьоре фурмуш сохдум. Оммо у эз ме куьнд оморенге, ме дире сифет юре ве шек рафдуьм дуьл хуьрди юре ве и усоле кор сухунд мере. «Вах, чуь бири эхи. Сер гуьрдум эри фикир сохде. Оммо Буьлбуьл гуиге гьич э веж юш нисди, е фикиреш нисе кеширенбу, сер гуьрд эри гьенек сохде хэндуьсде ве хьэрекет ю бу дуьл мере эри веровунде. Иму бор сохдим туморей туме э кул хэр, бундуругьэ э дес Буьлбуьл дорум, ме э душ ме хише вегирдуьм. Тоб-доре денишируьм ме те ю ихдилот сохде э сер ю чуь омориге. Оммо иму тэхьноле гьисдики э еки э пушой кинле э гьингьэр сохдеки, диренуьм юре чуьтам ловгьой ю гьуьздурьмелуьре хуно лерзиренбуге э хуьзум денорекни эзир гьэжгьуй гьингьэр ве э глэтош кинлере гьэриш сохдеки, чорей ме не бисдо, тоб не доре пуьрсируьм.

— Чуь бири туьре Буьлбуьл — пуьрсируьм ме.

Десгьой юре э гьингьэр декуьрдеки э гьэжгьу гьинлинже-вор гуьрдебу, сер ю дулулу, песеде дениши э ме. Дешенде велггьой гьингьэре э гьэжгьу, нуьшд э сер сугьрезани.

— Ме бордорум, Сурхай, — гуфди у глэрсэ э чум ве сер гуьрд эри венжире энгуьшдгьой хуьшдере э глэнжевоз.

Ме эз шори хуьшдере тик гуьрде эри э ю гуфдире, гоф не офдум. Ме вегуьрдум сер юре э гьужоьгь ме ве е чендгиле моч сохдум.

— Туь гьеебо эри чуь негуфдири э ме и коре?

— Мере гьеле имид небу. Энжэьгь эз шовуревоз сер гуьрди мере эри дилоково гуьрде ве сере гьичи. Адигат гуфдири э ме, бордор биренге ижире биреире, имогьой ме чуь мисохум, бедмозолум ме.

— Бедмезол эри чуь бире туь? — пуьрсируьм ме.

— Эриме гурунд мибу.

— Эри эни кори туь гьэьгьр кеширенигьо? — гуфдире эгьэьгьревоз денишируьм э ю.

— Нэгл, зен бордор биренге, гуфдиренуьт ки, гьэьгьрегуьн бире гуфдире э, хэндеревоз гуфди э ме Буьлбуьл ве вогосунде гьирмизине рача — гуьгьеге гьутинегьой хуьшдере э и бизе-биз гьисдигьо сэхде нечире руьшгьойме.

Эй, бирор ме, у шев е мозолуь хьисоб сохденбируьм хуьшдере ме, согьэ шев хисире не дануьсдебируьм эз жире-жире фикиргьо. Гьич сурои бире нисе дануьсденбируьм эз денишире эз э и э тегьнимиревоз нефес кеширенбугьо Буьлбуьл. Эзу шевевоз ме э у лап мугьоет бирембируьм, нисе гьиншденбируьм юре гурунде кор сохде, хуьзуьм венжире, хэре ологь-чулуьгь веноре. Шев э юревоз э е хьэлов дегешденге, варафде-фураморей дуьл юре мидирируьмге ме фикир сохденбируьм э гьэриш эни дуьл, дуьл кинмеш эдей варафде фураморе, шор бире михэндуьсдум. Ме уже шиновусдебируьм сес глэили гоф сохдере. Гьер руз, гьер сеглэт эн глэиле эдебируьм шуморде. Эриме гьечи оморенбу глэил э гьэриш шугьгьэм эдей когьнебуьр гирисде, ме вегуьрде глэиле эз гуьфере э гьужоьгь эдем э юревоз возигьо сохде, мэхсеревоз зен мере нифри сохде мигуьфдурум туь глэил мере эри чуь куьшде эз гьиснеи. Песеде э глэилевоз э бунгьо мерафдуьм эри глэиле тухтемиш сохде. Ме шев эз хов

нехэбереки хэбер биренге шиновусденуым гунге гІзил эдей «бебе» огол зере. Э хуне дироморе гІзиле э ёнме неофденге э дуылме терс офдоренбу. Песде ме диренбируым юре келе бире, гьул-эгьул деноре эдей збеберевоз гешде. Э магазин эри бебе эри папирос, эри хуышде эри гьэнфит восдоре рафден юре. Песде э лушой ме оморени, бирор ме, ме хьофд сали кук мере суьгІуьдо сохдеире. Ме нейтуьни те пиён бире э согъи эн гІзилгьой иму шороб хурдеи. Себехьими ме юре э школа фуьрсоре ве омбар чуме рэхъ ю бире э пенжерегьой сипре дивор класс денишире гузет сохдеи, э чужьоки те гьейсегІэтиш деригьо у партагьо, комигьоки иму хунденге нумгьой имуре э кордеревоз векендеймгьо.

Эй, бирор, ме ижире фикиргьо сохдем! Оммо гьемей энун фикиргьо дургу ведироморе э пучи-гьичи вадарафд, гьеме негьогъ бисдо. Эри кук ме э хьэет эри ю дор кошдебируым, гусбенд жейле сохдебируым, луле-гьой гІэнг жейле сохдебируым. Э нум ю э вачарусде дивор сенгъ деноребируым, эз пэхьники эри ю туп ризини не туфенг-ле восдоре пэхьни сохдебируым. Гьер руз э эз кор вогошдеки ме понсденбируым э пенжерей магазин герегие — чигьой гІзилигьо фурухденбугьо фегьм сохде — томоше мисохдум коми коляскере восдонумге эри ю. Ченгъэдер четинигьош мибисдоге гьеме мигирошд чуышме эз зир булут ведироморе одомире герм сохденигьоре хуно ижире фикиргьо дуыл мере герм мисохд. Чуь пишегьо, сенигІэтгьо ме эри энун фикир не сохдем, ме уре э дуыл ме мэгІуьмлуье мэгІни-хун хуте сохдем э сес комики, буьлдурчингьош бехили сохденигьо, шогьар сохдем, духдир сохдем комики, дануьсденигьо сургьой эн гьеме свазегьо ве гьизилгуьлгьоре, игид сохдем, тэгІрифлуьи эн хэлгъ иму гьисдигьоре. Коми сенигІэт тэгІрифлуь бириге ме эри эн у, у сенигІэте фикир сохдем.

Ченгъэдер руз-бе-руз шуьгьэм Буьлбуьл гьундуьр мибисдоге, угъэдер ме тоб не доре гузет сохдем у очугъэ чуышмелуье рузе, бегьем бирей фикиргьой мере. Руз-бе-руз зиёд ве омбарте хосиет Буьлбуьл дегиш биренбу. Гьер гофе э гъэгьревоз гуфдиренбу, гьер чире э сесевоз — тангъ сохде норенбу «Эхи, бордоре зен гъэгьрегуьн бире, ве меш чорей ме нисе биренбу, чуыш мисохде гьемере метовусдум. Гьер гофе те эз лэгІэ ведировуде фегьм мисохдум песде мигуфди юре гъэгьри несохум гуфдире. Чуь езугъэ тейфе бире-бебей наз зене хиренигьо мерд. Вес биренбу эгер е буьз е небуге е гусбенд э балхон вероморе, миёсди дире, чукьтам у чумгьоре шефд сохде сермуьгуьрдге эри нифри сохде у езугъэ хьэйвуле-гьоре. Мигуфди «туь шахьидо-ховоре гердош, туь тасире мирош!

— Ижире гофгьо мишиновусдум ме эз Буьлбуьл. Гов эз нехир дирте миомоге, е керг-вечей кесиге э бохче мидаарафде, э серме хьэрой ве-гуьрде э меревоз гьолмогьол мисохд. Э уравоз хуьжет гуьрде, уре гъэгьри сохде мере нисе воисденбу: гье у сегІэт э пушой чумме миоме мипоисд бугьо кук, чуькле гІзиллей ме! Ки хьэрой мегируь, э сер энун гъэгьри мисоху уре? Даже гьуншигьой меш эз ме бирази бу, ме эри наз эн уре хиррей, мугуфди, тэхьно Буьлбуьл зен туь нисе зендеки гІзил, гьеме, зенгьош гІзил зендени, унгъэде зене ихдирь нидуь э сер мерд эри венуьшде. Оммо ме э у гофгьо гуш нисе гуьрденбируым, диеш ширинширин гоф мисохдум э юревоз, гьер руз эри ю бэхшгьо миовурдум эри дуыл юре шор сохде.

Егиле ме э командировка рафденге э кор колхоз, э хуне вогошдеки гьеме чуь зенмере хьэз оморенигьо чигьоре овурдебируым. Те чуышме гъэргъ бире ме э хуне дебируым. Дедейму эдебу говгьоре дуьшире. Мере эз и кор хьэз не омо э дуыл ме хинике зеде расирере хуно бисдо. Дедей гуфди Буьлбуьл нечогъ бире э больница дери ме де э хори не нуьшдеки видовусдум э больница. «Чуьи бу ерам, гІэзор эни, эри зендеи гуйге зунн?» — Э фикиревоз думит сохдум ме. Чендгъэдер ме минет не сохдум,

мере э ён Буьлбуьл не дегьншдуьт, дири гуфдире. «Хуби зен туь; хуби ки, э възд ху омори, дир миомоге хубердей энуре поюнде нибисде» — э ижире гофгьоревоз сер гуьрд сестра эри олхоин сохде мере.

Эз нум хубердеире гуфдиреи эн сестра, мере гьич хьзз неомо. Шино-вусде хэбер зен Селихэз ме омбар фикир сохде думит сохдум игьо е усоле кор не соху э Буьлбуьлевоз-о. Ижире фикиргьоре сохде рафде-оморе мисохдум э биней дивор больница! Ме гьечи э и фикиргоь дери, Буьлбуьл нехэберекни дире эз пенжере дениширени. Туьре э киме нисе дегьнше...

Эз сифет, суьфтеи рузгьой бордори бугьоре хуно могъбун, гьэмлуж не мундебу, чумгьой ю очугъ, эдемибируьт товдоре. «Ерам, чуж кори бу и гьечи дегьн бири» — гуфдире, фикир сохдум ме, ве чоресуьз ловгьоре э хэнде веберде куьнд бисдорум эз пенжере.

— Кук иму чужтами — гуфдире, э дуьл песонревоз денишируьм э сифет ю. Е гурунд оморенбу эриме и гофе эри пуьрсире! Э и минут ме ухшеш зеренбируьм э сафарчи, комики ю дануьсденигьо э хуней ю чуж бириге, ю э хуне недерники ве бовор не сохде эри дуьл-жэгIми ю, белки гьечи нисди бу, пуьрсиренигьо эз рэхьгирор. Ведешенде гьулгьой хуьш-дере эз герден ме Буьлбуьл сер хуьшдере гьуз гуьрде зофруво, воисденбу юре бурмуну гуйнге ю нехуши гуфдире, оммо у мере фурмунде не данусьд, чужьни чумгьой ю гIэрс пур бу.

— Имуре дие имогьой кук нисди, — гуфди у жумунде сесе, гуйге гьичиш небирере хуно, песде мугу: — Песдегьо мизендуьм ме эри туь кукке, гьеле иму пир небиреймки?

Ме хуьшг бисдорум мунд. Песде э кун дуьл ме офдо суглей гIэтош. Ме дие э руй Буьлбуьл денишире недануьсдуьм. Миденишуьруьмгеш дие ме гьичиш дире ни дануьсдуьм. Э жигей ю э песой пенжере, эриме омоки, е сиегье локо бешгьэй гьичиш небирере хуно. Ме чарусде песово рафдуьм э е далдее жиге эри гиристе...

Сурхай поисд эз гоф сохде. Дигьнш лос бу, сес-суьз. Э и сес-суьзе дигь э гьирогъ дигь эденбу сес хьов-хьов сегьго оморе. Эз хиники Беисде — кут бире пойгьой хуьшдере э хори зере-зере герм веров гуфдире суьгьруьсде-суьгьруьсде Сурхай гене веровунд песой ихдилот хуьшдере:

— Эй, бирор, эз у въздевоз, товуш лампай хуней ме тор бисдо. Омбар гурунд бисдо эри ветовусде и усоле кор, Буьлбуьл сохдгьоре. Ме женг не сохдум, эз бебе-дедениш эз Буьлбуьлиш пэхни сохдум и тэхьле неветовусдение дерд мере, э уьзге коргьойгеревоз муьхшул бире хьэркет сохдум фурмуш сохум гуфдире и э серме оморе дерде. Оммо. чуж бисдо эз и, фурмуш сохде мибу бегем гьемей эн и тэхьле дерд кура бире дарафдигьоре э лугьонди дуьл ме, уре эзунжо эри ведешенде минкин нисди! Чендгьэдер ме хьэркет сохденбируьмгеш эри дур бире эз кифлет, эз хуне гьеме негьогьни бу. Чуж кореш сер мигуьрдуьмге, э ёрме товуши гIуьломе недригьо гIэилме миомо. Гьеме вадарафд эз дес. Песини лугьмере э сер суьфре фуберде нисе варасденуьм, мере воисдени вехизуьм оворе бошум эз хуне. Гьербой гIэил эгьужогъэ — кесе дире дерд дуьл ме тозе бире.

Буьлбуьлиш эдей дерд кешире, эсер офдори ю сохде гьэлете коре, сер чэх биренге э сер мендил бесди гуфдире фойде неде. Дуь-се сал у гьэйгьу некеш. Уре имид бу юре, гьеле гене гIэил мубу гуфдире, мегем хуьрд бире кузереш вогосунде бирени? И гиросдигьо сал духдир гуфдире мугу, дие Буьлбуьле гIэил нибу. Эз и гофе шиновусде эйлоревоз, чужш эдей сохде, несохде чореш нисди, дие сохде гьэлети хуьшдере дужетмиш сохде нисе дануьсде. Гьевелгьо э гоф нисе дениширенбугьо Буьлбуьл, имогьой верелере хуно бири. Чужш гуфдире, чуж хьэройгьо сохдиге, хуьрмет мере гуьрде, гьемере ветовусдени! Чуж бисдо эз и, би-

рорме, ме э хуышде нисе вероморенуым. Оморенуым э хуне гьевелинегьой мере хуно мигърову бошум гуфдире, гиросдегьоре фурмуш сохум гуфдире. Дироморе диренуымге э хуне, э сер стол жиге тигьини, гене сер гуьрдени дуыл ме эри хэреб бире. Гьичиш небирере хуно дегешденуым ме э хьэлов. Вогосиренуымге кемер э кемер эн Буылбуыл, гене э ёр ме оморени гьэгьр, гьемей жендек офдорени э лерз, дуылме хьэрой сохдени, и кук туьре куышди. Песде вехуышде вадарафденуым эри гешде. Энжэгь руз э кор эз ёр ведекуьрденуым ме и коре — гуфдире Сурхай поюнд гьф хуышдере.

Эз гьутинегьой ю бешгэы гьемей ю э верфевоз билесумор бу. Мефикир сохдум, чуй гуом э и ме ире тухтемиш сохде — дуыл динж сохум.

— Чуй фикир дери э дуыл туь, Сурхай, гьемешелуьг гье и дерд — дуylesдире кешире, гье овилдоре хуно мунде?

— Белки ярай ме хос бисдо, имид сохденуым хос мибу гуфдире, жугьоб до Сурхай.

— Ярай туь хос эри бире, туьре эри кук бире, туь биё е зениге хогь, веги хогь е зениге туьре гьэил бу, — гуфдурум ме эри гьувот доро юре.

— Зугьу э герме жиге дери, асанти эри гуфдире е зениге веги, — жугьоб до у. — Ме е зениге миhogьум, гьэилгьош мубу мере, зенме чуй мисоху э тэхьно — дергьо, тэхьно — диворгьо эри домунде? Уш мере хуно одомини эхи?

Эз раче — барачей иму бугьо хуне сес эн гьэил гирисде омо. Товуш лампа веди бисдо эз пенжерей хуней Халимат. Э ёр ме гене омо жогьилигьой иму, бун эни хуне ве Халимат. «Неужели и гьевели жогьилигьо эёр биёв гуфдире гьеме шев оморе э инжо Сурхай?».

И кор э фикир ме оморе ме омбар гьэжоиб мундум. Эз зофруй дигь сес хурузгьо гьуьгьуь зере омо.

— Гьэилле, э хьисобовоз, зу хэбер бири — гуфди Сурхай. Песде лугьонд нефес вокошире сэхд душгьой хуышдере жумунд, гуиге гурунде шелере эз душ хуышде шендере хуно.

Эз зугьун овори чарунди
Мердэхэй ХАНУКАЕВ.

Дм. ГРУНОВ.

ЖОБОРДЕ КУК ЭН ВАТАН

(Очерк)

- Чүни фамилей туь, нум туь, нум бебей туь?
- Хизгилов Мугъдоши Яхьяевич.
- Коми Милетит?
- Тат.
- Э чуьжо ве э коми идоре кор сохдейт те довгю?
- Э Дербент, редактор эн газет «гьирмизине астарар».
- У расди, ишму офицер бирейт э гъушун эн Гитлер?
- Эри, расди, — жугъоб дори Хизгилов персональный кор юре фегъм сохденге.

Эри, гъуллугъ сохдем. Вокурдебуьруьм формай офецер эн Гитлере: муш рангие китель, э душгъой ме вебу погонгъо эз бофде гъэйтон нуьгърен, э гъулгъой ме эмблема эн формай легион (лешгер) магометани, нушуней гъэле эн ислами; се кубик э петлицегъой ме — буьруьм командир рота, — жугъоб до Хизгилов.

И пушогъо шинох бирем ме э и одомиревоз дануьсдем гъисди гуфди-ре у ковалер эн Отечественны войны, член КПСС.

Мугъдоши Хизгилов э воисдей хуьшдеревоз рафди э довгю эри женг берде э Карельская перешейка. Отечественны довгю сер гуьрденге у бири э Витебски. Тэхъле рузгъой отступлениере у дири э Восток, контузия бири э куьнди шегъер Смоленск, пезде хос бири э госпиталь. Бегъм хос бире-не бире у гене рафди э довгю — э фронт. Уре нори комиссар батальон мотострелковой дивизия.

10 октябрь 1941 сал э вэхд гужлуье довгюгъо э ён шегъер Вязьма Хизгилов бири гуруне яралуь эз пой не эз шуьгъэм.

Санитаргъо э гъызгъин эн довгю недануьсдет ведеберде Хизгилова эз гъэд женг. У гъечи офдори э плен, э гитлеровский концлагер эн шегъер Могиллов. Ярагъой ю хос биренге вирихди. Дуь согъэ мегъ себил бире домунди э вишегъой Украина. Уре гене дуборе гуьрдет дешендет э лагерь Молодечно э шегъер Белоруссия. Инжо э «сортировка» сохдеки военнопленигъоре Хизгилов хуьшдере гуфдири капитан Мигъдор Абдуллаев, гуфдири ю азербайджанини.

Э офецерский отделений эн лагерь Мугъдоши Яхьяев вохурди э куьгъне таниш хуьшеде э лейтенант Мирзахан Магомедов, эз у дануьсди гъисди гуфдире э лагерь комитет, комики ологъэлуь гъисдигъо, э подпольни организацией молодеченскиревоз. Магомедов таниш сохди уре э членгъой комитетевоз. Подпольщикгъой эн лагерь гъемише угъоре хэбер-дор сохдембируьт чуь хэбериге э фронтгъо, гировунденбируьт э гъэрей пленнигъо меслэхъэтгъо, дуьл, жуьргъэт дорембируьт ишуре. Э мегъ

Май комитет тоггин сохди е десде офицергьо эз лагерь вирихуэт гуфди-ре. Э гьэрши эн угьо офдори Хизгиловиш. Оммо войге, хьэрекети эн угьо эз сер нарафдуэт, угьо вирихде недануьсдуэт.

Егиле комендант лагерь приказ сохди э плен дебирегоре офецер-гьоре эри э жерге поюнде.

Приказ сохди эз миллетгьой кавкази кинуйтге дуй луынг пушо ведаравгу!

Ведироморут пушово гьеждегь одоми. Игьоре омбар мэхьтел сохди э хоширивоз гоф сохден эн гитлеровцегьо. Не идес э угьо не силлегьо зеруэт, не э сер эн угьо хьэрой вегуьрдуэт угьоре «Русише швийн» хунде. Духдиргьо э негиривоз дениширетгеш хубе медосмотра гировундуэт. Эри чуй сохде бу игьо и медосмотрере гуфдире, мэхьтел мундуэт пленнигьо.

Ишму биё солдат бошит гуфдири — гитлеровцегьо эз кавказигьо.

— Эри эни кори! Игьоре воисдени Офецергьой Советире 'ерагь дуйт э гьэршуй одомигьой совет фуьрсуйт! Гэмел оморение кори ми и кор? Чуй кор биё сохде биёв инжо? Мэхьтел мундет?

Хизгилв сер гуьрди эри меслехьэт сохде э рэхьберчи подполь-щикгьоревоз:

У гуфдири. Дир не сохде вирихде воисде.

Еки эз членгьой комитет подполковник Карпенко, думит сохде, гуфдири:

— Ишмуре вирихде герек нисди. Ишмуре гьечиш-гьечуш э эркини хьэрзо муьдуэт ве э дес гьемешму ерагьши муьдуэт. Ерагьэ доренге, ишмуш миданит, у възди мисохит кор ишмуре. Ишму одомигьой Советинит. Гуьрд сохит боворинлуье десде ве ишмуре дуйгьо ерагьэ чарунит э гьэршуй эн ишмуре ерагь дорегоргьо.

Э и фикир рази бире сер гуьрдуэт эри кумеки сохде э угьо уьзге членгьойгей комитетиш.

Э сер гьоми эн 1943-сал е десде Кавказигьоре эз лагерь Молодечно ведебердебируэт э е лагеринге э куьнди серхьэд Польша, ве песде бердет угьоре э е чуйкле шегьер Ядлиня. Инжо угьо дебируэт е сад военно-пленнигьо эз хэлгьгьой Кавказ.

Сесе эз и оморегоргьо — Мугьдоши Хизгилв (Мигьдор Абдуллаев), старший лейтенант Мирзахан Магомедов ве лейтенант Сафаров (гьердуй ишу азербайджанигьо) у одомигьонки, комигьоки э Молодеченский подполье — тапшуьруьгьин гьобул сохдебуьруьтгьо эри э пэхьники женг берде э немцигьоревозе. Гье эз суьфден рузгьо э хьитиэтиривоз сер гуьрдуэт эри эхдермиш сохде ватанлуьгьоре эри асдалай шинох бире э ватанхогь гьисдуьтгьо одомигьоревоз. Мирзахан Магомедов бейхэ-бер ирасд омо э гьэриш эн и «куьгьне» военно пленнигьой лагерь Едлинский, э куьгьне шинох хуьше э старше лейтенант Имран Гусейновоз. Э и одоми гэмел оморембу эри бовор сохде. У хуб дануьсденбу хьол э лагерь дебирегоргьоре ве келе танишигьо бу юре э гьемевоз.

Чор патриотгьо (ватанхогьгьо) — Хизгилв, Магомедов, Сафаров ве Гусейнов э тэхьное жигегьо эеки вохурд меслехьэт сохденбируэт план кор ишуре.

Суьфден се одоми гуфдиребируэт эри гуьнжунде эз пэхьники эри ерэгь ведеберде эз лагерь буру ве гуьрд сохде отряд партизани.

Гусейнов рази не биребу э у кор. У гуфдиренбу иму ченд гиле те ишму омореш гуфдиребирим ужире сохим гуфдире. Иму меслехьэт сохде бирим эри не гировунде ужире плана. Инжо э территорией Польша иму екиреш нисе шинохденним, не хэлгьэ не зугьун ишуре нисе дануьсденним, не жигереш нисе шинохденним, инжо отряд кор сохдге биё кура хуно — чум хисундеки кор соху. Иму теслих сохдейм эри сохде ижире: ху-

бнки. гьетте нмуре э оккупировать бире хорингьой Совети фуьрсоремунде куьшим офецергьой батальон немцигьоре ве бурайм э партизани.

Се одомиму рази бисдорут э и меслехьэт Гусейнов. Рази бире асанте кори, энжэгь дир несохде одомигьоре хьозур сохде гереки эри сохде гьолхмишуре. Сер гуьрде омо кор тэгьди не сохде э мугьоети ве тегьни-миревоз. И се молодчинский подпольщикгьо дануьсдуьт дарафде э боворини немецкий командования, бурмундуьт хуьшдере ишу егьни эри фюрер жун суьперденигьо одомигьоют гуьфдире, уне гуьре э хотур эни кор угьоре дорут званией офецери ве тэгьди не сохде э кумеки «дус-дигьо», доносгьоревоз, эз офецери ведекуьрдуьт ченд хогьингьой Ватане ве э жигей эн угьо рекомендовать сохдуьт одомигьой ишуре — холисе одомигьой советире. И одомигьо гьемише э ёр солдатгьо мновурдуьт ки, бурьж энугьои э пушой ватан эри лоигь, дуьруьсд ведироморе.

Десдей подпольщикгьо оморе-оморе знед бисдорут бурмундуьт желди ишуре. Одомигьой совети э теьн ишу формай партал немецкий верики мундуьт Советский. Хизгилов, Магомедов ве угьониге дануьсдуьт дешенде одомигьой ишуре э оружейний мастерскойгьо эри кор сохде. Угьо эз унжо тике-тике ведировунденбируьт частгьой ерэггьоре, кура сохдембируьт. Угьо э пэхьники шинох бисдорут э антифашистгьой Польшаревоз сер гуьрдуьт угьоре ерэгь эри доре. Шевгьо мадарафдуьт угьо э чукьке шегьерлегьо, муькуьшдуьт гитлеровцигьоре ве дутьшменгьой Ватане. Инжо зурбо бу эз гьеме иллогьки «немецкий офецер» Азербайджани Нажмутдин Юсуфов. У келе гьувотлуье одоми бу, сенгь тирозуире гье э е гиле зеревоз эз мазалай гитлеровцегьо чях мисохд ченехэй сер ишуре. Хизгилов е шев бурабу бугьоз эн е жандармаре, комики арестовать сохдебугьо польский патриоте.

Ченд граждангьой эн Польша дири ве шогьод бири эри ижире кор эн Хизгилов ве угьош омбар мэхьтел мундет. — Чутьтам миё бу гитлеровец буру бугьоз гитлеровецгьоре? Ижире кор бирен омбара кумеки сохд э подпольщикгьой лагерь эри дусд бире э ватанхогьгьо — антифашистгьой эн Польшаревоз.

Оmmo е гиле э хуней Хизгилов диромо начальник лагерь майор Реддер. Е гофиш не гуьфдире, у векед гьоб тапинжей Хизгилове вегуьрд тапинжей эн уре, дуьсдогь сохд Мугьдошире бердуьт э гьээмет шегьер Дембилина. Сер гуьрдуьт гестаповцегьо эри силис сохде Мугьдошире. Суьфде силис сохдени Мугьдошире азербайджанец, эри дануьсде эз гофсохдемун эну у холисе азербайджаниниге небуге нэгь. Песде уре силис сохдени гестаповец.

Те и кор бире э ченд руз пушо, Хизгилов шинох биребу э е нешинохэ Семед Мамедовичевоз. Дануьсденге ки, те довгьо Мамедов э вожибуье идорегьой Азербайджан кор сохденре. Хизгилов бовор сохде э у, сер гьурди э иревоз очугь эз товней кор гировунден э гьэршуй немецкий командование възди гуьфдире. Оммо гьич э фикир хуьше не овурди и одоми ю гоф сохденигьо хогьин биреире. Э и рузгьо Мугьдошире силис сохденге гестаповцегьо Самед Мамедовиш э угьоревоз бири.

Пуьрсири эз Мугьдоши, гестаповец, кини и одоми.

— Нисе дануьсденуьм, — жугьоб дори Мугьдоши.

— Чутьтам нисе дануьсде?

— Гуьфдири Мамедов — Туь не бири бегем мере вербовать сохденбиригьо эришму э кумеки?

Ме и одомире эслогь нисе шинохденуьм — гуьфдири Мугьдоши Хизгилов.

Гестаповец шиширени кнопкере дироморени е зурбое жендеклуье немец, гьулгьоре вокошире.

Хизгилова угьо ченд руз пес-песееки куьфденуьт те у суьст-гьолок

бире. Эз и куфдеигъо, гъичиш нисе ведироморе, Мугъдоши е кореш э герде нисе веугурде. Хизгилов дануьсдени ки, ёгъин юре э гуниле мизе-пуьгъоре. У теслих сохдени эри хуьшде ёгъин ю биё вирихуь эз гъэле-бенди эн Дембелине. И гъисди теке рэхъ эри хилоси ю. Вирихдеире фикир сохдебируьт се одоми, комигъоки миёсде куьшде оморе: гуьржи Григорий Гогибашвили, азербайджанец Мирза Алиев, ве Мугъдоши Хизгилов. Эри вирихдеи э угъо кумеки сохдет фэхълегъо — полякгъо, комигъореки гитлеровцегъо гуьрдебируьт эри гъэзмете ремонт сохде. Угъо гуйге фурмуш сохде гъишдебируьт эри эн угъо ченд жире карасдигъо. Угъо вирихдебируьт э 9 апрель 1943 сал. Фашистгъо сохдебируьт келе теревое, сер гуьрдебу пулеметгъо, туфенгъо шендере. Оммо и одомигъо, комигъоки миёсде э гуниле зере оморе вирихде ведироморебируьт е сер э нуькерей Висла. Унжо эз гъэд Глов зере гирошде оморут угъо гуьрд бисдорут э патриотгъой эн Польшеревоз, гъэриш бисдорут э чуькле отряд партизани, комики гуьрд биребуьруьтгъо, эз плен вирихде кура бире одомигъо э серберэхъи политрук — эрмени Константин Сафарьяневоз. Отряд келеш небуге, кеме зарали незеребируьт угъо э окупантгъо: гуьрденбируьт полицайгъоре, бэхш сохденбируьт э гъэриш граждангъой полякгъо ишу эз гитлеровцегъо векенде оводунигъо — чигъоре, рафденбируьт э сер чуькле гарнизонгъой немцигъо, гешде офденбируьт ерагъгъо, хъэрекет сохденбируьт эри пушово оморе ведироморе э хоригъой эн Ватан. Оморе-оморе ужире келе отряд биребируьт, герек биребу у отряде эри бэхш сохде э 3 группа — десде. Екире командовать сохденбу Сафарьян дуьимуьне — Гогибашвили, сеимуьне — Хизгилов.

Э тараф Буга, э у тараф, комики бугъо хоригъой Совети, Хизгилов дуетмиш сохде овурдебу группа нэгI, е согъа отряд. И отряд Хизгилов гъэриш бисдо э партизанская бригада бугъо э нум Ленин, дуетмиш биребугъо э шегьер Брест. Хизгилов ченд гилеш лов сохде вечарундебу рэхъ вогуни э гIэрей Брест — Ковель дебугъоре, бердебу отряде э сер станцией Домочево. Инжо у отряд зну пуч сохдебу е ченд фашистгъоре, хэйлигъоре веугурдебу э плен. Участвовать сохдебу Хизгилов гьемчун э довго эзир Олтушем ве э вишегъой Шацкий, эзир Чапелько ве э уьзге жигегъойгеш. Э июль 1944 сал омо раси э кумеки 76 муьн гвардейский черниговский дивизия. Сер гуьрдуьт э кумеки еки эри довго сохде отряд партизангъо не регулярный частгъо.

ИсегIэт Мугъдоши Хизгилов эдей кор сохде э трудовой фронт, у гъисди директор фабрик холинчебофи эн шегьер Дербент. Чуьтам кор сохде фабрика? Э и се сал у се гиле веугурди республиканский переходящее красная знамяре. Хуьшдени Мугъдоши Хизгилов гъисди заочник эн институт. Уре вонсдени э хундиревоз, дануьсдеи усдоети хуьшдере зийд соху, кор эн производстворе диеш пушо беруь, коллектив эн фабрика, диеш хуб кор сохде гъемише э пушой эн хэлгъ, эн Ватан лоигълуь, дуьруьсд ведиров.

Эз зугъун уруси чарунди **М. ХАНУКАЕВ.**

Михаил ГАВРИЛОВ.

УСДОЙ РАЧИ ПАРТАЛ.

Жофо, инсоне рач сохде.

Е сал бу шуьвер ю муърде, Ливгьо дер кабинет председатель колхозе вокурденге. Эз лэгъэре, снегы чердее сифет и жовоне зен веде бу, чуйтам гурунде фикиргьо дегиш сохденге чигърет энуре. Ливгьо эрзоре э сер стол председатель норе, гуфдирени:

— Бэхшлемеиш сохит, мере член колхоз ишму бире воисде.

Э тигъгъэтевоз эрзоре хунде, председатель сере тик гуърде, гуфдирени:

— Биреш гереки. Шуьвер ишму омбор пушолуье жофокеш бу. Жигей эн ужире мерде гьенжэгъ гьинорменде инсон миё гируь. У э зени мерди кор не вери... Гье и себэхьине правление тевэгъэшмура э сер бэгьем миёрим.

— Омбор согъбошит, — гуфдире Ливгьо ведироморени эз кабинет.

— ...Инсон биё гьинормендире соху. Чуй мидануьм сохде ме — зен хэйлогъи?

И фикиргьо динж ние гьишденбу Ливгьоре. У нисе дануьсденбу мидануьге ю у ихьдиборире э жиге овурде.

— ...Миё гьемей гьувот мере венуьм эри пес не мунде.

Ливгьо хурег, рузи, гЭилгьоре хьозур сохде, зу-сери мирафд э кор. Хунегьо ве дуь чуькле гЭил мимунд э сер дегъ сала, келеи духдер — Гегей. Ебойге торики шохьонгум эз кор вогошде, Ливгьо эз дерд дуьл ве эз хэсден минуьшд э гуьм-гуьми.

ГЭилгьо могъбули дедере дире, минуьшдуьт э ён ю. Эз гьемме чуьклете бугьо, е сала Довид, дедере гьэл гуърде тимор мисохд сифет юре. Эз чорченги, тозеле э пой вэхуьшдебугьо Довид денишире, Ливгьо мигуфди:

— Имогьой гьеме имидгьой ме ишмунит. Туьни чуьшмей сэбэхьине руз ме.

— Куьнде хэгьер-бирор гуруне хьол Ливгьоре дире, гьерки ежире рэхь минорут э пушой ю. Екигьо мигуфди, доре-восдоре сох, екигьойге рэхь мэгИмеле доренре э пушой ю норе мигуфдируьт:

— Эз Зулпо не Хумор и ченд салгьо э мэгИмелеревоз дуланмиш биренуьтгьо, туь кеми бегем?!

— Кем нисдуьм! НэгИ! Оммо той эн угьо биреш нисе воисде мере. Ме миё э гЭилгьой ме дузе рэхь зиндегунире бирмунум, огьили ме хошбэхд бу. Оммо ишму...

Рузгьо мегьгьоре дегиш сохде, гиросденуьт салгьош. Посово мунденуьт гиснее салгьо, ве эри Ватан Совети гуруне 1941 — 1945 салгьой довгЮш. Шаздегъ сала Довид гуруне эзхьмет дедере дире, нисе дануьс-

де чуьтам кумеки сохуге э у. Оммо и е руз, коминире Довид гыч фурмуш ни соху, келе дегшигыо овурде э зиндегуни ю.

Е руз шобот, шохьонгум, зен гъунши, Ева Григорьевна эз кор вогошденге, Ливгъо уре огол зере, гуфдирени:

— Жон Ева, гъери виниш эз и мол эри Довид шовол медировге.

Э сер стол е тике сиегь-сипре зуле мол вебу.

Ева Григорьевна э пеймунегъой Довид гуьре эз сер мол гироундени сипре ризгъо э меловоз. Мол бурра, гуфдирени:

— Ме мидухум... Ишмуре можол нибу...

Тигъгъятлуь э дес дерзи дениширебугъо Довид, Ева Григорьевна варафденге, мундени омбор фикирлуь. Мугуиге эз гьемме ю дире усдоети Ева Григорьевна, гьенжэгъ е жигелере не варасире мунди мэхьтел.

Дуьимуьн руз Ева Григорьевна духде хьозуре шоволе диоровунде, гуфдирени эз Довид:

— Гъери воку виним...

Довид шоволе э дес вегуьрде гъер тарафлуь фегъм сохде, духден юре.

— Чуьни, хьэз нисе оморе туьре?

— Нэг! Омбор согъбошит. Хуби. Гьенжэгъ...

— Чуь гьенжэгъ?!

Довид э хуне дарафде ведировундени э тегъер пожогъой шовол бурра когъозгъо. Э дерзи бирмунде, пуьрсирени.

— Игъоре э еки чуьтам вогосунде?

Ева Григорьевна э Довид денишире, лов ю э хэнде варафде.

— Туьре дерзи бире воисде?

Довид жогъобсуьз сергуьз поисде эз зир сиегъе фирегъе гъошгъо дениширени э деде.

— Ихднёр мидориге Ливгъо, мибердуьм Довиде э шегуьрди. Э дерзихонейму гьейсэгъэт эдет шэгуьрдгъо вегуьрденуьт. Бигьил, сенигъэт хуте бу эри хуьшде гъил.

Гъевели рузгъо десгъой Довид эз герме ути сухде ве энгуьшдгъой десгъой ю эз дерзе сула-сула биренге, уре воисденбу дес вегируь эз и «бирэхьме сенигъэт». Оммо эз сегъм юре гъайб мисохут гуфдире тоб доренбу э энгуьшд дерзе варафдере, дес ю эз ути сухдере, дуз не духде жигере е ченд гиле векенде дуьборе духдере ве де четине коргъойгереш. Екиге офгъой Ева Григорьевна: «Дерзи миё сабуьрлуь бу», омбор сокит сохденбу битоби юре.

Е сал бэгъдойге, Довид дуьимуьн разряд вегуьрде гирошдени э усдоети. Довид, э хьэрекетлуье жофо кеширей ю гуьре, варафдени дуь разряд звер. Имогъой Довид ю шегуьрд хуте сохде, мигуфди:

— Тоб ди. Дерзи миё сабуьрлуь бу.

Э 1950 сал, Довиде рэхъ сохденуьт э солдати. Э солдатниш Довид э партал солдати духденигъо дерзихоне кор сохде. Е ченд хубе усдогъоре фуьрсоренге э курсгъо, эри даненменди сенигъэте зиёд сохде, э гъэрей эн угъо дебирени Довидиш. Хундеире варасде бэгъдо, уре норенуьт бригадир партел комсостав (офицергъо) духденигъо дерзихоне.

Э 1952 сал Довиде гъобул сохденуьт э кандидати партией коммунисти. Е салиге бэгъдо, у дарафдени э жергей коммунистгъо.

Эз солдати оморенге Довид вогошдени э сенигъэт хуте биригъо дерзихоней хуьшде. Е ченд мегъ кор сохде бэгъдо уре фуьрсоренуьт э Московский школей дерзиети.

Омбор хьэрекетлуье корсохден ве хуьшдере обурлуь, э инсон лоигъи, берден ю гуьре, хуььрмет Довид варафдени руз бе руз звер. Даненден

хуышдере пэхъни не сохде у гьемнише э хьэрмэхъ кумеки мисохд. Не уреш г'эзб ни омо эри не варасирен хуышдере хэбер вегуърде. У кор хуышдере тигьгъэтлуь сохде мигуфди:

— Сениг'эт инсон миё эз дули ю бу.

Заказчикгъо гьем хуб, гьемиге рач духде партале гьобул сохде эз лугъонди дуьл келе согъбоши мигуфдируьт эз Довид. Э зверсер Довид корсохденбугъо машин варафдени секуьнже чуькле гьирмизине бейдогъ «Пушолуье жофокеш».

Э усдоети ве даненден ю гуьре, Довиде гироунденуьт э закройщики (партал буррагор) артель «Дружба» шегьер Дербенд.

Довид дануьсдени э ю суке кор тапшуьрмиш не биреире. Э у боворини дуз ве ихьдиборлуь эри ведироморе, у жофо кешире, э сер гьер усдо, гуьнжундени жовоне бригада. Бригада э сер хуышде вегуьрдени гьер тарафлуь рази сохдени заказчикгъой ишуре.

Довид хьэрекет сохдени эри мол кем рафденигъо тозе модельгъо гуьнжунде. Хопендее усдо сабуьрлуь жофо кешире расирени э метлеб. У гуьнжундени дуь метро палтуй зенуне ве е чендигеш мол кем хэрж биренигъо тозе модельгъо.

Эз Довид гуьнжунде модельгъо, эри Дагъисту ве у республикгъойге лонгъи къобул сохде оморе хьофд модель.

Е ченд гиле Довид духде парталгъо воноре оморет э выставке э шэгьергъой Дербенд, Махачкала, Ростов.

Довид эри хубе селэгъэлуье кор хуышде ченд гилегъо лонгълуье премиегъо ве бэхшгъо гьобул сохди. Изму хьовир Довидов заочно эдей варасде Московский техникум закройщик модел'ерире. Цех, Довид серберэхьи сохденигъо лонгълуь вегуьрди г'уьзетлуье нум жофокешгъой вилет имуре «цех жофой коммунисти».

— Ме эз лугъонди дуьл ме келе согъбоши гуфдиренуьм эз у зен, мере э и сениг'эт хуте сохдигъо. Ве согъ г'уьмуьр гьэрдхундуьм буьзуьрге партией Ватан советимуре. Уни имуре э дузе рэхъ зиндегуни норе, пушово берденигъо. Ме гьемей гьувот мере мидуьм эри пес не мунде эз у, себэхьине, бэхдевере девр коммунизмере вокурденигъо, пушолуье одомигъой Ватан иму. Ме диеш хубте хьэрекет мисохум эри э хуб ве рач духде парталевоз рази сохде заказчикгъоймуре. У э дес иму дери. Держини — усдой рачи партал.

Изму Ливгъош э Довид денишире гуфдирени:

— Э эхьметгъой ме верзирей, хэлефме. Огбили ме хошбэхди.

ПЪЕСАГЪО

Хизгил АВШАЛУМОВ.

МУЪГЪБЕТ Э ЗИР СЕКОНЕИ

ДРАМА

(3 акт, 5 картина)

И пьеса эз товун дусди, бирори хэлгъгьо, эз товун жобордлуые женг энугьо э гършуй эн зулумкоре хонгьо, эз товун эн эловлуые муъгъбет эн дуй жовонгьо нуьвуйсде омори э мэглуымлуые историческая лигендай эн хэлгъ иму гуьре «Везир» эн хон Табасару».

Э пьеса нуьвуйсде омориго гъозие гиросдени э эвели салгьой эн XVI век э Табасаранское ханство.

ВОЗИ СОХДЕГОРГЪО:

Хон Табасару — 45 сала
Селимат зен Хон — 36 сала
Довид, векил, хэзинечи эн хон Табасару — 50 сала
Селим, сердор хон — 40 сала
Ибраим, кук хон — 20 сала
Хьожинизам мулла, учитель эн Ибраим — 35 сала
Мемей зен эн Довид — 45 сала
Шимшуйн, кук эн Довид — 22 сала
Шушен, одохлуй'эну — 17 сала
Гэличупон, дусд, гъунши эн Довид — 50 сала
Мирзо кук эну — 22 сала
Пери зен Гэличупон — 45 сала
Инчэгъуьз — 20 сала
Гьуллугъчи э хуней хон — 30 сала
Рамазан не Шомоил хьэрмэхьгьой эн Шимшуйн — 22, — 23 сала
Дуй нуьжергьой эн хон — 25 — 28 салагьс.

СУЬФДЕИ АКТ

(СУЬФДЕИ КАРТИНА)

Сер понзи. Рузи, гьовой эн шохьонгуми. Еки эз утогъгой эн хон Табасаруни э гъэд эн дервозей энун. Э ён эн расди дивор эн хуне дуразе тэхчен. Э сер эн тэхче е келе раче бугьолуе холинче вери, назбалуш вери. Руй эн назбалуш эз ковре хэреи. Э зерверсер тэхче, э дивор гуьле-гуьле холинче вери. Э сер холинче шушке, тиркому вери. Э минжи дивор эз утогъ е келе пенжерен. Пенжере вокурден. Э песой пенжере, э ён бинеборуй эн дервозе е лугьонде дери эн сенгъини. Эз гIэрей пенжере е кем дурте ведини бегьер верие доргой эн богъгьо. Э звер сер эн богъгьо вединуьт догъгьо, шэх-шэхэй эн Глов, эз лой эн пенжере, эз тараф богъгьо, догъгьо шинновусде оморенуьт сес балабан зерей эн чупонгьо.

Хон келе снегье бигъгой хуьшдере бурмиш сохде-сохде эдее гешде, э гъэд хуне.

Дуь нуькер эн хон гьерки эз е гъул эн е жогъиле духделе гуьрде кешире-кешире дивовунденуьт уре э утогъ эн хон. Пойгъгой духдер бирэхънеюьт, сер ю рохъон. Булши энун куьгънен, пара-паран, эз кими жигегой эн булши бирэхънен жендек энун ведини. Сифет, буй балай эн духдер омбар рачи. Оммо гьейсэгIэт у эз хъэлежигери вежэгъусде одомире хунон. Хон уьгоре диремунде чарусдени э лой энугьо, дениширени.

Суьфдеи нуькер (*десе э сине веноре, сер зерени э хон*). Огъойме хон буйругъ ди гуом э туь.

Хон. Гу.

Суьфдеи нуькер. Бебей эни духдер эз ю расиренигьо хэрже ние доре э хэзинейтуь. Оммо э порогъ ю не гов, не гуселе, не гусбенд недери, е тэгъэ хориш уре нисди. Юш нечогъи. Э кун хъэлов дери, э хьолет муьрден.

Дуьимуьн нуькер (*хэндуьсдени, зури-зури гуьфдирени*). Гьн-гьи-гьи. Коргой гуьгьоре хуно э метелегьо: уре не гъури, не кефе, верасд гьншд рафд, гьи-гьи-гьи.

Хон (*гъошгъобогъдлуь дениширени э дуьимуьн нуькер. У гъеусэгIэт терсире, лэгIэй хуьшдере гуьрдени. Эз суьфдеи нуькер*). Гьери, педсе?

Суьфдеи нуькер. Педсе дениширеним диреним, огъойме хон, эз мар пешм чире мибу, эз бебей эни духдер хэрж восдоре нибу, имуш э жигей эн хэрж и духдер энуре э пушо дешенде вегуьрде овурдейм э ки туь. Воисд бигьил эри гъуллугътуьре веровунде...

Дуьимуьн нуькер (*хэндуьсде, гоф эн суьфдеи нуькере бурра*). Невоисде руз орине миберим е э базар Хучни енебуге э базар эн Дербент э молгьо холигъгой туьревоз мифурухим. (*Дениширени э сифет эн духдер*). Омбар раче сери и огъойме хон, эри эни мол гъеусэгIэт муьшдери офд миёв, хубе гьимет мидуь. Ме эри эни коргьо небелед нисдуьм. Гьимет эн се войне эз бешу расиренигьо хэрже медешеним эз у, верасд гьншд рафд (*хэндуьсдени*).

Духделе терсе-терс дениширени гогъ э дуьимуьн нуькер, гогъ э суьфдеи нуькер, гогъ эн хон,

Хон (*огъир-домогълуб, эз нуькергъю*). Ишму бурайт э песой кор ишму, ме дануьсденуьм чуй сохумге. Вер салам.

Нуькергъю сер зере ведерафденуьт. Мундени хон не духдер. Хон оmore нуьшдени э сер эн тэхде, э темэхъвез дениширени э духдер, бигъгъю хуьшдере бурмиш сохдени.

Хон. Гьери куьнд биё эз ме, гуьзел!

Духдер евош-евош пой норени, гуйге эде э сер телуьгъю гешде. У оморени пондени э пушой эн хон, сере дуллу гуьрде. Хон э дуь энгуьшдевоз чуней энуре тик гуьрде, хуб денишире, томоше сохдени сифет, гъошгъю, чумгъюй эн духдере.

Хон (*э дуьлхоширевоз*). Туь лап рачи, гуьзелме. Ингъэде рач гьисди, божэхъэт ошугъиш. рачи туьре бегъем тэгриф доре дануь. (*Духдер гене сере гъуз гуьрдени*). Туь э глоние косибе хуней бебейтуь гуьзуьргуьл эз гъэд гъэретикон гуйге зерей ведироморе. Мере эз туь омбар хуш оmore (*хон десгъоре кеширени пушово, э билбуле сесевоз*). Биё, биё э гъэлме, э жун жигерме денуьм туьре, гуьзел ме, марал ме!..

Духдер песово-песово дорени хуьшдере. Хон вэхуьшдени, десгъоре гьечу дураз кешире-кешире оморени пушово.

Хон (*лове э суьпле хэнде веберде*). Эйчуь бирден гуьле хуно суьпенже зе ранг туь, чарусдуьт чумгъюй туь? Эйчуь огъжигере марал эз бирэхъме овчи терсуьгъоре хуно терсире туь эз ме? Э хъэрем ме туь гъич могъбул нибоши. Э зенгъюйгеймеревоз эри мухшули туь пешм мевори, холинче нибофи, вомунде вэгдо э богъчей хъетме сейл мизени. Эгенер туьре воисдге э е раче жогъиле нуькерме туьре э шуьвер мидуьм! Биё... биё... э гъэлме... Эз гъэлме зиёдте эритуь инжо дие жиге нисди. Чор тараф дервозей мере нуькергъю эдете гъэреул сохде, иловлей эн дервозейме лугъонде дохъорини, эз гъэд дохъор туьнде чой эдее гиросше. Биё... биё э гъэлме...

Духдер гоф несохде, терсе-терс, хъэлежигере хуно э сифет хон денишире песово-песово дорени хуьшдере. Хониш евош-евош эз сифет, буй-балай энучум невегирде рафдени э песой энучу. Духдер оmore расирени э лет пенжере. У гъебо чарусдени э лой пенжере, дениширени э зофру, песеде гье усэгIэт сере тик гуьрде чарусдени песово, сифете э десевоз лэхъни сохдени эз терс. Десгъоре эз сифет вегирде, руьй-беруй вохурдени гене э сифет эн хон. Хон суьпле хэнде сохдени.

Хон. Дирири, чуй лугъонде дохъори, чилокониге э зир пенжере, чуй жире туьнде нуькере рихдениге э зофруй энучу?

Бирден духдер чарусде песово, гъебо верафдени э сер пенжере, е дуразе буьруьж дешенде, десгъоре лов сохде шендени хуьшдере э гъэд эн чой, э кун дохъори.

Хон (*шендени хуьшдере э лой пенжерё*). Пой!..

Хон чарусдени песово, дендунегъижи сохде, рафде оморени э иловлей хуне, махътел, дуьл-хуьрд, хуьршуль бире. Хон чек зерени. Дироморени гъуьллуьгъи. У сер зерени э хон).

Хон. Сердоре зу-зу огод зе э киме.

Дироморени Селим. У е гуьндуре, бигълуье, хнегълуье одомини. Э расди гъутней энучу жиге ярай эн шимшил вери. У сер зерени э хон, руй хон э улойген.

Селим. Огъюйме хон, хъозурум э гъуьллуьгъ туь.

Хон (*чарусдени э лой энучу. Э хуьршевоз рафде-оmore э гъэд утогъ*). Селим, гъейсэгIэт фуьрс нуькергъюймере э у духдере э жигей эн хэрж омурдетгъю дигъ. Буйругъ миди эз нуминейме куьшуь гуьфдире бебей энучу

духдере. Бебей духдер, гуйге, гурунд нечогъи. Бигьил у эз гьилниж эн Гээроил нэги, эз гьилниж эн нуькергьойме муьруьгу. Вер салам!

Селим (э мэхьтелиревоз). Гэмел миёвге эри пуьрсире, огъойме хон, гуит чуьни гьечи беге тэхсир эну эзургь?

Хон (э хьуьршевоз). Эзи зиёдтеш тэхсир биренини? Бебе хэрж мере недори э вэхд ю, нолоигъэ духдер эн у э дервозейме, э утогъме дерики хуьшдере э ме, э огъой хуьшде, хон хуьшде э деснедори (бирмундени э лой эн пенжере). Эзунжо шенди хуьшдере сове-сов сохде, гъэн-жугъ!..

Селим (лове э могъбуле хэнде веберде). Огъойме хон, эгенер гьечуниге туь эслогъ у коре ние сохи. Гьечинигеш э у фэгъире бебей энду духдер дуь войне гъэзоб вери. Эз е тарафиге иму куьшдимге уре, дигъ-жэгэмэт энду мидануь и сурулире, диеш гъэгъри-Гюси мибу эз туь. Туь дануьсдени улке гьейсэглэт саламат нисди, омбаре дигъгьо э вэхдию хэрж ние доренуьт, э нуькергьойтуьревоз э женг вэхуьшденуьт. Эзини вэхд э зир гъэжгъу глэтош доноре герек нисди. Хъэйф эгъуьлменде великуьт, хэзинечитуь Довид нисди гьейсэглэт инжо, уш гьечи ме гуьфдире хуно мугуьфди.

Хон (э гъэгъревоз). Векил Довид, векил Довид! Нум Довиде мегининжо. Векил Довид — жугъури. Уре эз женг хъэз нисе оморе, эз рэглиет терсирени. Оммо туьш эз рэглиет терсирениге, енебуге эз женг — довгю визор оморейге, вомундейге, дие э сердори эри чуь понсдей?

Селим (гъэгъри бирере хуно). Огъойме хон, туь дануьсдени ме эз женг терсиренуьмгъо одоми нисдуьм. Э гъэриш ченд салгъо ме нуькертуь бирем, э пушой чумтуь э ченд довгюгъо бирем. Э ченд жиге яралуь бирем. Довид-векилтуьш гьечу мере хуно. Оммо иму гуьфдиренимгъо: эри гъэгъ-негъогъ э рэглиет гуж сохде, уре э руй веровунде герек нисди. Э имуревоз де падшогиге довгю сохде, рэглиет э песойту небисдоге, иму э беггъо, нуькергьойтуьревоз дуь рузиш довом доре ниданим э пушой эн дуьшме...

Хон (е кем э хуьшде домунде). У дузи, ме туьре эз хотур игиди туь, фегъм туь эз нуькери вегирде сердорме норем, Довиде эз хотур эгъуьл не сабуьр энду — векилме, хэзинечиме. Оммо ме уреш хуб дануьсденуьм, сердор, не туьре не Довиде не нуми, не глэсуьл, гьердуьшмуьрэгъитет, гедент. Омбаре беггъой Табасару эз ме биразинуьт ме эз глэрешу нэги, эз рэглиет норем гуьфдире сердор мере, невекилмере. Э гуьфдирей энугъоревоз: гъилогъ чум гъилогъэ нивекенуь. Ведини-гьечуни. (Туьндлемииш бире). Весси и дуь сал ме э гоф Довидевоз не гоф туьревоз вежегьисдемгъо, э сер гофме гоф овордейтгъо? Эзимбэгъдо эз гоф ме ведерафдитге, дануьсде бошит ме э ишму гьич вэхд нибэхшуьм... Имугъойле бура. Вер салам!

Селим сер зерени, чарусдени песово эри ведерафде. Хон поюндени уре.

Хон (хомуш бирере хуно). Оммо ме гуьфдире эз товун бебей духдер фурмуш месох сердор.

Селим гоф несохде, е лугъонд ох вокошире, сер зере ведерафдени.

Хон оморе нуьшдени э сер эн тэхче. Сер дуьлуь гуьрдени, тенкеш кешрени. Чуьмию э хифлет верафдени. Эз дурине оморени сес шуькеетлуье мэглини.

С е с м э г и н и:

Э пойме, телуь ве, э десме гъэбер.
Гьич екиреш нисди эз дуьлме хэбер,
Беггъо зерет э у огъу не зэхъэр,
Дешендет имуре э келе сэглэр...

Хон лэггэ вокурде, тенкеш кешире, поле зере дегешдени э сер тэхче, хисирени, пих зерени гье усэггэт. Сес шуькеетлуье мэггини понсдени. Дироморни э бузпон Хьожинизам, куьнд бирени эз хон, чуьмечару сохдени э иловле. Песде эз куьф хуьше е нуьвуьсде кугъозе вегирде, э расди десевоз энгуьшдери э печатевоз веригьо дес эн хоне тик гуьрде, когъозе венорени э сер эн энгуьшдери песде дес эн хоне э фушендеки, хон бирден серсоне хуно хэбер бире, вэхуьшдени.

Хон (*ховолу, серсоне хуно*). Гьн? Кини?!

Хьожинизам. (*когъозе эз дес венгесде э хори э зир пой пэхьни сохдени, расди десе э сине зере, сер зерени э хон*). М... м... менуьм... хон, Хьожинизамуьм.

Хон (*гъош-гъобогълу, э ихьдиборсуьзиревоз денишире э Хьожинизам, эз сер те ве пой*). Инжо чуь сохде туь гьейсэггэт. Туь э ме эйчуь дес зери, чуь воисде туьре?

Хьожинизам (*э глэмелевоз гофе дураз кешире*). Ме-ме огъой-ме, хон, оморем э... китуь...

Гоф э лэггэй эн Хьожинизам дерики эз дурине оморени сес озон эн муэдзин эз сер минорет эн мечит не сес эн шомош эн нимаз.

Сес муэдзин. Ал-ла-гъу эк-бер... Энлогьинил-логьинилоллогь...

Сес шомош. Руз орине эдее верасде, ой шобот глэтош медекуйтей!..

Хьожинизам (*шор бире*). Шиновусденит хон, вэхд эн нумаз хунден. Ме оморем эри гуьфдире э туь, ки вэхд эн нимаз гьилмиш сохдеи. Нимаз туьре гьемишше э вэхдию хундиге, рэхьо недориге, худо глумуьр туьре дураз мисоху, гьемише коргьо, метлебгьойтуьре, иншаллагь, э барасд миьру.

Хон хомуш бире, сере жумундени, э гофгьой Хьожинизам рази бире, когьли-когьли вэхуьшдени, ведерафдени. Руй эн хон э уло гьисдикни, Хьожинизам гьуз бирени, е чумию э лой эн хон гьисдикни, зурн-зурн вегирдени когъозе эз зир пой хуьше, шиширени э куьф хуьше, ведерафдени эз песой эн хон. Е кем глэре доре бэгъдо дироморени Ибраим, эз песой эн Хьожинизам. Хьожинизам олхогьин лов хэнден, оммо Ибраим е кем серкуше хуно нуьшдени э сер тэхче. У э десгьоревоз тимор сохдени тэхчере, назболуше. Хьожинизам э пушой эн понсдени.

Хьожинизам. Сабуьр сох Ибраим, хуьшдере эдес веги. Эз персебэхэввоз иншаллагь э сер тэхче нэгг, э сер тэхд хон минуьши. Эз келе те чьькле гьеме э туь сер мизенуьт, эз туь келете, хьурметлуьте, вегирлуьте одоми нибу э гьемей Табасару. Э хон Дербендевоз, эн Хэйтэгъэввоз, шомхол Гъозигъумугъэввоз той мибоши. Гьеме раче духдергьо, зенгьой эн хьэрем бебешму э кешейтуь мидобу.

Ибраим (*хэнде-гирьере хуно*). Кей мибу ебо шев, нимешев, пушой себэхь, персбэхь, кей?

Хьожинизам. Сабуьр сох, Ибраим, дуь рузе эз сер сохдеш екини, иншаллагь, е килэхьэ черх дореш.

Ибраим (*лой-лум хурде, дердежерни кешире одомире хуно*). Белки ме не тэхд эн хоне, не себэхьэ дие э чум дире недануьсдуьм... Эз сер нерафд кор иму, мэхьшовойму, увэхди чуь хуби эриме?!.. (*гирисдени*).

Хьожинизам. Дуьл ди хуьшдере. Эри хон глэиле хуно огъжингер, терсогож бире нисе гуьнжуьсде. Ги веше э зугунтуь гене е дуь похли тирьек, э дуьл туь жуьрггэт биьв. (*Ведешендени эз куьф хуьше е чьькле гьутилей эн муьсире, вокурдени тирьеке, вегуьрдени дорени э Ибраим. У гьеусэггэт вешендени э дэггэ. Э сифет эн Ибраим э тигъэтевоз денишире*). Дануьсде бош, Ибраим, эри туь де рэхьинге, де чорейге немунди. Ме э туь э гьэд эни ченд меьг ченд бо э пэхьинки дешновундем, бебешму весиет нуьвуьсди тэхд хуьшдере ю муьрденге эри туь нэгг,

эри эз песини жогбиле гӀээзизе зению биригъо кукле эри гъишде. Мере хуьшденимере гъишди нуьвувьсде у и весиете, пичет хуьшдере венори э у.

Ибраим (*хасде, дуьлхуьрде хуно*). Эжи, эжи у когъоз э пичет бебеймуревоз, туь гье гуфдирени, оммо ние бирмунде э ме у когъозе...

Хьожи-Низам. Ини э гъултугъме дери (*бирмундени э десевоз э гъултугъ хуьшде*. *Ибарим възхуьшдени дениширени э Хьожи-Низам*. *Хьожи-Низам дир-дир ведешенде эз куьф хуьшде дорени когъозе э Ибраим*. *Ибраим десгойю лерзире-лерзире вегирдени когъозе*. *лэв сохдени, хунднени*, «*Ме Шихали кук эн буьзурьге Мустафа, худо рэхъмет сохуре, хон эн тэгрифлуье Табасару мэгӀлуьм сохденуьм э гъеме беггой Табасару, рэгӀиетме, э гъуншигъойме...*».

Песой эн когъозе худнени э зир эн зугъу, фегъм сохдени.

Ибраим (*гъейсэгӀэт мигируьсуй-нигирусуй, бирмундени э энгуьш-девоз*). Ини... пичет эн бебеймуш вери... пичет энунни. (*Когъне бурраре хуно, сере тик гуьрде*). Дирируьм, шинохдум. Э гъэлгъо, мочгъо, хошигъой эн и делилое зен фурухди мере, ох!.. (*Э когъозевоз сифете пэхъни сохде, сере гъуз гуьрде келе-келе гирисдени*).

Хьожи-Низам (*езугъбери сохдере хуно*). Мере хэбери эз дуьл туь, Ибраим. Гьер одомире деде кук эн хон, енебуге эн шогъ, эн султан, мироз эн тэхд нисе зенде. Мерд бош, меведеше тэхде, мозол туьре эз дестуь. Э нувкере тар бугъо эз ворух ни терсуь. Бебешму э туь ижире хьилле, хогъин ведироморе бэгъдо туьре де чорейге нисди. Бирмун, иншаллагъ, э гъеме э гъултуь гъувот э дуьлтуь жуьргӀэт дери гуфдире. Ме дегъ сал нубой туьре хундем, э пушой чумме э зир десме келе бирей. Унегуьре ме эрме муьрде мухогъум эз туь бэгъэй де ферзендигей эн хоне диринжо э сер эн тэхд эню. (*Куьнд бирени эз у*). Гуш вени, Ибраим, имбуруз бебешму туьре эз тэхд гъишди, себэхъ, туь эри ю дуьшме эй небирен, буйругъ мидуь сертуьре эри бурра... Эри, эри. Дануьсдебош, э дуьл эн хонгъо рэхъм недери. Оммо туьш, иншаллагъ, э шефде луле шефде чубугъ дени.

Ибраим омере нуьшдени э сер тэхче. Е кем хомуш бире, э гъэгъре-воз, лувьнге э сер лувьнг веноре, шефде хэнде сохде.

Ибраим. Хьожи, бебейму мере ну дориге, дедейму-шир, туь мере э гъэд эни пенж салгъо дерс дорей, эгъуьл дорей. Мере эз туь е пэхъни-кие сур нисди, чуйтам туьреш эз ме нисдигъоре хуно. Ме дануьсденуьм туь мере омбар хосде, эри мозолме, эри бэхдме, эри тэхдме эдее дуьл сүхунде, чалашмиши сохде. Меш гӀожизе гусбенд ние биренуьм эз сери-вериме сермере эри берде э зир тевер эн гъэсочби эй деноре. Мещ туь гуфдирере хуно гъеме хьозурлугъире дирем. (*Въхуьшдени*) Имишев гъетте менг дерафде.

Хьожи-Низам (*э шори ве битобиревоз*). Гъери, гъери. Туь ебо гу: кукгъой беггъоре огол зере овордей? Э гъемей энугъо имид дошде мибуь?!

Ибраим. Эри, муьгъелим. Гъемей энугъо э сер эн гъурон нен гъин-линж шовгӀо сохдет хоне эри венгесде эз тэхд, мере эри нушунде э жи-гей эню... Угъо гъейсэгӀэт гъеме э хунейме деруьт. Угъо э вогъней э меревоз эри межлуьс гуьрде кура бирет, эдете кеф сохденуьт фердошев гъетте менг дерафде, туь гуфдирере хуно, э ерэгъэвоз эз нокуми шиши-ре диромореним инжо... Эзунбэгъдойге худо эриму кумеки.

Эз лэгӀэй эн дорунни дер веде бирени сер эн Селим, гене пэхъни бирени. Ведини у эдее гуш дошде гофгъой энугъоре.

Хьожи-Низам. Баракаллагъ, баракаллагъ, эдее диренуьм ме эри-туь хунде нубогъо, туьре доре дерсгъо негъогъ негиросди. Туь лап хуб

э эгтүөлөвөз кор гуърдей. Эз дес туь ченгъэде веромо унгъэде келе ими-
дигъо ди бегзедегъоре, сер ишуре келе сох. Оммо (*куьнд оморени эз Иб-
раим*) ме э туь гуфдирере хуно нуммере э е жигеш меги, э ки екиш мегу
ме э и кор гъэришувьм гуфдире.

Ибраим. Эйчу эхи? Туьни э и гъэвлгъо, э и рэхъгъо, э и эгъуьлгъо
дешендейгъо имуре... Ме эз туь омбар разинуьм. (*Гъеэбо э хуьшде до-
мунде, э шекевон денширени э сифет Хьожжи-Низам*) Небуге туьре имид
нисди кор иму эз сер мурав гуфдире, унегуьре хуьшдере э далде гуьр-
чей?!

Хьожжи-Низам эз душгъой эн Ибраим гуьрде, э коширевоз пушундени уре э сер тэхче.

Хьожжи-Низам (*хоши-хоши*). Туь чув гуфдире Ибраим, иншаллагъ
гъеме сохде ниетгъойтуь э кумеки худоревоз э жиге миёв. Э меглебгъой-
туь мираси. Меш туьре э сер тэхд дире омбар шор, мозоллу мибошум.
Эгенер, худо мееро, и кор ишму эз сер нерафдге, мере екиш шек нисоху
ме десдейтуьре серберэхъи сохдем гуфдире. Ме согъ-саламат мумунум
эжигейме. Увэхдиш эз ме хубте кумек туьре нибу. Ме гьержире хъэре-
кет нисохум жунтуьре, сертуьре эри хилос сохде... Оммо кортуьре теи-
мугъоннере хуно э хьитиетиревоз ги... Сердор бебешму Селим эз туьл-
киш гъэмелдани, эз женевериш бирэхъми... Дие имугъой вэхиз, э нуми-
ней худоревоз бура э песой кортуь... (*Э хуььрметевоз, келе-келе*). Да-
нуйсдебош, балайме эз имишевовоз гъетте менг дерафде туь хон эн Та-
басаруни...

Ибраим (*шори-шори гъэл гуьрдени Хьожжи-Низаме*). Туьш эз
имишевовоз гъетте менг дерафде везир эн хон Табасаруни.

Селим гене сере ведешене пэхъни сохдени. Ибраим эз гъэл хуьшде рэхъо доре
Хьожжи-Низаме, пиёне хуно лой-лум хурде ведерафдени.

Ибраим гъетте ведерафте Хьожжи-Низам гъеусэгъэт тик поисдени, хуьшдере келегед,
уьткеме хуно гуьрде, чэк зере хэндусдени шори-шори.

Хьожжи-Низам. Ха-ха-ха. Кук хоне гъечи усдо сохдем. сер юе
пучундем, меймуре хуно э гофме вежегъисде, ха-ха-ха. Лап эз дуьлиме-
ни... Оммо и косиб гъечу данусдени и хъэрекетигъойме гъемме эриюни.
Э метелегъо гуфдиренуьт «гуьрг верере эз геле бердени э хотур худой
хуьшде нэгI, э хотур шуьгъэм хуьшде»... Мере келе метлебгъой мени.
(*Бирден гIоси, туьндлемиш бирере хуно гуьрдени э десевоз эз чалмей
хуьшде*). Эри эни серме чалмей эн хьожжи нэгI, тож эн падшогъи яра-
шувъгъ мидуь. Ме гъеми гъэлимуьм, э Бухоре, э ки келе охунгъо э медресе
хунде, дерс вегирдем, гъемиге гъэсуьл ме эз бегъои. Бигъил ебо имишев
тэхд эн хон э дес эни эзгIифе, кемэгъуьле, туьндэхуе кук энду диров. Ме
мигъилуьм уре эн суьфде хоне тасунде, сердоре э дор дуллу сохде, эни
жугъуре эн векил Довиде пустюре кенде, суьмер декуьрде. Кук хоне,
бироргъо, бирорзерегъойюре, оди е доне нарине хэйлогъире эз гъумолет
эн хон нигъилуьм согъ гъишде, мигъилуьм гъемере гъирмиш сохде мо-
лихъэ хуно. Эз Ибраим мугуюм и кор эри саламат энуни, егIни э тэхд
эн хон чум донорогор небу гуфдире. Песде е гъэдер гъэре доре бэгъдо
(*лове э шефде хэнде веберде*) тозе хон е э ов рафденге «нэхъбереки» эз
дохъори офдоре сов-сов мибу, енебуге эз шуьгъэме дерди э некуми ми-
муьруь... Песде мидануь дуаньегъ эз ме чув гъэлемет мивинуьге... Гъеле-
луьге хуьшдере гIожиз, саламат гуьрде гереки. Гуьрг э геле дерафдеки
хьов-хьов нисоху.

Э текебуриевоз сере тик гуьрде ведерафдени.
Эз песой дер ведироморени Селим.

Селим. Ме эз зуревоз эдее шек сохденуьм чувжире хьиллее, хо-

гыне одоми гындиге и Хьोजи, чытам эз рэхь, эз сер ведешендиге и небуде, мувэхьсуызе кук эн хоне... Унегуыре э песой коргой энугуыз-гуулогъум... Э дес энигы ихдиери эн эл, эн улке офдоге игыо гьемей Табасаруре хэребе мисохут, гиснемуырде гуыргьгоре хуно э жун хэлгь хьэлово мнбошут. (*Поисдени думутлугь*). Мэглуым сохум бу э хон и коре? НэгI, хубики мэглуым несохум. Десе э сер шимшил веноре! Бошгу, мининим гьери сер эн ки муравге гулу-гулу эз дохьор (*Ведерафдени*).

ДУБИМУЫН КАРТИНА

Гье у утогы эн хон э суьфден картина бугьон. Шохьонгуми. Дироморени гуьллугычи, э сер холинче дешендени суьфрере, норени келе совучей эн шоробе, не-фелегьоре, хурегьгоре, емишгьоре, дешендени чыкеле ламбалышгьоре, э гьирогь пенжере норени чирогьэ. Дироморени хон. Хон дуьлпесои кеширере хуно гешдени э хуне.

Хон (*думутлугь*). Оморе неведиромо эхи векилме Довид, гьери да-нуым бу чыь бириге, чыь рафдиге. Мугум эзи е десде нуькергьгоре бер э хуьшдеревоз, терси... НэгI, мугу...

Дироморени гуьллугычи.

Гьуллугычи. Огьойме хон, векил Довид омори.

Хон (*шор бирере хуно, эри хуьшиде*). Эй машаллагь, э сер гоф хуьш-де омо ведиромо (*эз гьуллугычи*) гу диров!

Эз дер дироморени Довид. Э хуьрметевоз сер зерени э хон.

Хон. О, векилме, Довид, хош оморей. (*Тигьэтлугь денишире э Довид*). Гу ёбо, коргьо-хьисобгьгоре гьемере дузетмиш сохди?

Довид. Эри, огьойме хон.

Хон (*шор бирере хуно*). Гьечу буге егиле бие э сер суьфре нуьшчи ху э меревоз, песеде ихдилот мисохи чыьтам рафде-омориге, бегьем сох-дейге тапшуьрмишимере.

Довид (*сер зере*). Бошисте, хон.

Гьердуьеки нуьшденуьт, хон э нуьшдеки чек зерени.

Дироморени гуьллугычи.

Хон. Огол зе сердоре не Хьोजи-Низаме, угьош биёвтгу, нуьшувтгу э межлуьс иму.

Гьуллугычи ведерафдени. Хон «бисмиллогь» гуьлдире сер гуьрдени эри хурде, Довид тикей нуне вегирде моч сохде, э чумгой хуьшде зере хундени э зугьун туьрон: «Борух это эдуьной илигыну»... угьонигере гуьлдирени э зир зугьу.

Дироморени Селим, эз песой энугу, екем дирте, Хьोजи-низам. Гьердуьй энугьо сер зеренуьт э хон.

Хон (*э десевоз бирмунде э суьфре*). Гирорит нуьшит э межлуьс иму.

Угьо нуьшденуьт. Хон бирмундени э Селим э чумевоз э совучей шороб, егИни, шороб декуьну гуьлдире. Сердор пур сохдени пейлей эн хоне, эн Довиде, эн Хьожире, эн хуьшдере.

Хьожи. Омон, омон, истафрулла, шороб ме нихурум. Шороб хурде Гловуни, уре пойгьэмбер эриму хьэруьм сохди. Ме чой михурум.

Хон келе-келе хэндусдени, Довид суьпле хэнде сохде.

Селим (*э тигьэтевоз денишире э Хьोजи-Низам*). Шороб-хун эн те-гьенги. Эй туь чыьтам оморе, Хьोजи: хун тегьенге хурде Гловуни, небуге эн худо яратмиш сохде инсонгьоре?!

Хьожинизам (*душгьоре вешенде, сере жумунде*). Ме ние да-
нуьсде эйчуь гуфдиреге туь и гофе, сердор.

Хон. У гофгьо гьеме нэгъуьли. Эз гьеме хубте эри шороб хурде на-
хурдеи келе шогьир Омар Хайям хуб гуфдири.

1

Хон сер гуьрдени эй хунде.

Хон. Эй шороб хурде нуьшде гьисди... (*Домундени э хуьшде*). Эй
шороб хурде нуьшде гьисди... Этъ, дие э ёрме унгъэде чи ние мунде.

Довид. Бэхшлемиш сох, хон, э ёр ишму биёрум.

Хон. Гу, векил!

Довид вегуьрдени пейлей шоробе э дес, лове э шоре хэнде неберде, пура
пейлей шороб денишире хундени.

Эй шороб хурде нуьшде гьисд
Гьергой гъедертуре дануьсди,

Дениширени э Хьожинизам

Увхди очугъ гуюм э туь
Шороб хурдере гьич гъиб нисди

Хон (*эз Хьожинизам*). Шиновусди. Веги имугьой ху туьш пейлей
туьре. Небуге туьре воисдембу туь э женнет бурай, имуре э жегьендем
фуьрси? (*Хэнде*).

Пейлегьоре э еки зере хурденуьт. Хьожинизам гьеме хурде бэгъдо дениширени э пейле.

Хьожинизам. Бисмиллагъ (*водорени пейлере*). Гьемееки хэн-
дуьсденуьт.

Довид. Хьуьрметлуье Хьожинизам э «истафруллагъовоз» эз шороб нэгъд
сохд, э бисмиллогъевоз» шоробе э ишдогъовоз хурд. Эзини жиге гуфди-
рего: «Сүфи согъэн иймеэ, гуьрсе гъобугъиде гъоймеэ».

Гене гьемееки хэндуьсденуьт

Хьожинизам (*руе э лой зритель чарунде, дендунэгъижи сохде*)
Хэндит хэндит, гьери винуьм диртегъо чуйтам михэндитге.

Селим (*эз Хьожинизам*). Хьожинизам, чуь фугъунде туь унжо э пэхъ-
ники э зир зугъун туь, небуге имуре нифри сохде?

Хьожинизам. Худо могуе? (*Десгьоре тик гуьрде, рушгьой хуьш-
дере тимор сохде*). Эз гъурон е келме хундум, аллагъ таллагъ эрме гъо-
вун хьисоб несоху гуфдири ме шороб хурденре.

Хэнде

Хон (*чек зерени дироморени гьуллугъчи*). Гу инжо е инчегъуьзе
эз хьэрем эй вежегьисде дефуьрсуь э киму.

Гьуллугъчи ведерафдени. Эз лой эн пенжере веде бирени товуш эн менг.
Хьожинизам не Селим чендбо чумечаруь сохденуьт э лой пенжере. Хон
дениширени э угъо,

Хон. Ишму ингъэде эйчуь дениширени э лой пенжере.

Селим (*эз зир чум дениширени э Хьожинизам*). Эдее диренуьм менг де-
рафдиге небуге недерафдиге. Менг э песой догъгъо дерафденге мере
хьэз оmore уре томоше сохде. Туьре Хьожинизам?

Хьожинизам. Менг гъэруьс нисди уре томоше эри сохде. Чум-
гъой ме эз шевгъо гъурон омбар хунде е кем тор бирет. Мере воисдембу
те менг дерафде, те товуш гьисдигъо э хуне рафде.

Хон. Те менг дерафде е гӀэребе вэхд мунди. Поит гьеле е дуй пей-лейгеш шороб хурим, инчэгъуыз эриму вежегъуь, песеде мурайг э хунегъошму.

Дироморени инчэгъуыз, тефд э дес дери, нимелит бирэхъне. Сер зерени э хон, песеде тефд зере, хунде вежегъисднин э пушой энугъо. Э мэгӀни хундеки у куьнд бирени, гогъ эки хон, гогъ э ки Довид гогъ э ки Селим, гогъ эки Хьожии-Низам, сере жумунде, э гъошго, чумгьоревоз вози сохде.

МэгӀни эн инчэгъуыз

Духдер бие туь наз месох
Дуьлме эйтуь бири хъэйрон,
Кеширенуьм шев-руз ме ох
Эй туьчуьни раче жейрон,
Эй туьчуьни раче жейрон.

Э сер гуьлгъо, э ён билогъ,
Унжо бурайм гьердубеки,
Э песой дигъ, э биней догъ,
Гъэл дешеним э гъэл еки,
Гъэл дешеним э гъэл еки.

Хон бигъэ бурмиш сохде э лутниривоз чум зерени Селиме. Духдер эз кино куьнд оморенки гуьрдени эз чунейю. Духдер хундени гене

Гуьлгъо эйму пергъу бугу,
Догъгъо эй сер нму-болуш.
Менг э жигей чирогъ дугу
Эйму раче келе товуш,
Эйму раче келе товуш.

Ошугъ Шимшуьн хунде мэгӀни
Гофгъойме гьисд дуьруьсд-ошугъ,
Эз кес нисди мере пэхъни
Эздерд эн ёр бирем ошугъ,
Эз дерд эн ёр бирем ошугъ.

Селим (эз хон). Гофгъой эн Шимшуьн кук эн векил Довиди. Э лэгӀэй эн гьеме дигъ дери мэгӀнигъой эню. Машаллагъ, хубе ошугъи.

Хон. Дануьсденуьм, машаллагъ, машаллагъ.

Серхош бире хон огол зере овордени инчэгъуьзе, чуьнге гуьфдирени э гуш эн у.
Духдер лове э хэнде веберде видовусде ведерафдени.

Хон (эз Довид). Гьери гу имугъой векил, восдори дуьвойне хэрже эз жэгӀмет Нукол нен Мегьрэгъэ?

Довид. НэгӀ, огъойме хон?

Хон (э мэхътели не гъэгьоревоз денишире э Довид). Чуьтам нэгӀ?
Хьожии-Низам. Буйругъ эн хон, буйругъ худон, и чуь кори?

Селим хуни-хуни дениширени э Хьожии-Низам

Довид. Гуш вени, хон. Туь буйругъ доребири жэгӀмет эн и дуь дигъ эри э вэхд ю эз ишу расиренигъо хэрже недорен дуьвойне хэрж эз угъо вегирде?

Хон. Дузи. Ужире буйругъ доребируьм ме э туь.

Довид. Огъойме, хон, э хьол эн угъош дерафде гереки. Мэхъсуьлгъой энугъо имисал сүхдет эз воруш небирен, омбаре кифлетгьоре эри тум шендеш тэхуьл немунди. Э молгъэре гӀэзор офдори эдее муьрде. Хэлгъ бирэхъне, гиснеи. И коргьоре э чум меревоз винуьруьмки дуьлме нерафд эз угъо дуьвойне хэрж эри восдоре. Огол зеруьм келегъой жэгӀмете, гуьфдирум, кура сохут эз жэгӀмет расиренигъо хэрже фуьрсуйт э

порогъ туь: е ченд гӀеребе гендуьм, пешм, керг-вече, е сад гусбенд, моӀ-гӀэре э рэхъ дери, эдете овурденуьт.

Хон. Ме буйругъмере дегиш ние сохденуьм, векил! Эри э вэхдию хэрже недореи ме эз угъо дуввойне хэрж мосдонум, гъемей жӀгӀмет эн угъо э гиснеиш муьрдгеш, огъсэгъэлгъой эн дигъе э сер эн мейду мигъилуьм куфде. Гоф ме-гофи. Ме хонум, алверчи нисдуьм гофмере эри дуборе дегиш сохде. Ме эз туь биразинуьм, векил. Иму гъечи нерм, рэхъ-медуьл бисдоримге хэлгъ э руй иму меров, эз сегъем, гӀэдот гъонун ме-дарав. Ижиреш векил, хэзинечи бирени?!

Хъожи-Низам (*сер зере э хон*). Гофгъойтуь гофгъой Сулейман пейгъэмбере хуно дузи, гъэгъи, хон.

Селим гене хуни-хуни дениширени э у

Довид (*сер зере*). Огъойме, хон. Ме эз дес ме вероморере эдее сохденуьм э вилеет туь сокити бу, саламати бу, хэзинеитуь, девлеттуь зиѐд бу. Ченд корхонегъо вокурдем эритуь эри пешм вордоре, холинче бофде, хиш, кутон, чин, чолгъу эй гъуьч сохде фурухде э вилеет. Гелегъойтуь э гъишлогъо, э ейлогъо сал бесал эдете зиѐд биренуьт. Холигъо-сумогъгъойтуь э хэрегъоревоз э базаргъой эн Дербнд, Ширвон, Тебриз эдете фурухде оморе. ДовгӀо несохдеки, хун нерухундеки, девлеттуь эдее зиѐд бире. Эз и хубте кумеки, меслэхъэт, несигӀэт бире мидануьми эз ме эритуь?

Хон (*э уьткемиревоз*). Ме севдегер нисдуьм, векил, ме хонум. Ме э гъилинж не довгӀоревоз биѐ хоримере, девлетмере зиѐд сохум, сегъмере э сер рӀегӀиет венуьм, хуьурметмере э пушой де падшогъойге зиѐд сохум, оммо э туь гуфдиренигъо тӀхъӀевоз нӀгӀ, вер салам.

Довид ДовгӀо оводунеети нӀгӀ, догъуногъи, хӀеребеи овурде эри улке, хон.

Селим. Гъэгъэ гофи.

Хон э биразиревоз дениширени э гьердуьй эн угъо.

Хъожи-Низам вэхуьшдени, сер зӀрени э хон.

Хъожи-Низам. Огъойме хон, руьхсет ди мере, бурам э хуне, динжи вегируьм.

Хон десе жумундени, егӀни рафде мидануь гуфдире. Хъожи э демой дер сер зере ведерафдени. Селим эз зир чум дениширени э у.

Хон (*эз Селим не эз Довид*). Ишмуш бурайт форигъӀетишмуре ве-гӀрит.

Хон вэхуьшдни. Вэхуьшдени Довид не Селимш. Довид дениширени э хон, десе э спне веноре.

Довид. Огъойме хон, пушой ме э хуне, э дигъ рафде, мере воисдени э дуьлме деригъо метлебе гуюм э туь.

Хон. Гъери гу винуьм чуь воисдеге туьре.

Довид. Кукмере, Шимшуьне, туь дануьсдени, оморе расӀре гӀӀли. Ме эри эну одохлу хосдем, эгенер туь ихдиѐр дориге, мегъиге эри эну эдее гӀӀруьши сохденуьм.

Хон. Шимшуьн, гъӀгъигъӀетиш хубе куки, чендбо э межлуьсгъой ме эри гъуногъгойме у мӀгӀнигъо хунди, саз зери. Гуфдиренуьт одохлуй энуш омбар рачи?

Довид (*сер зӀрени э хон, лов хӀнде*). Омбар согъ боши хон, кукмере не гӀӀруьсмере туь эри гъечи тӀгӀриф дореи. И эряме келегедини.

Хон. Веги биѐр гӀӀруьстуьре э киме виним ебо уре, гъеми эз ме е бӀхш вегируь, гъемиге-ихдиѐри эри э шуьвер рафде.

Довид. ГІэруьсме не дедей эн угьо гьейсэгІэт э хуней эн келеи зентуь дері. Угьо деде духдер-дерзинуьт, зарбофут. Зентуь огол зери угьоре эри гьобой зар-зари духде эри ю. Руьхсет дит дарам огол зенуьм дировунум уре.

Хон. (огол зе).

Довид верафдени. Хон бигьгой хуьшдере бурмиш сохде-сохде гешдени э иловлей хуне. Селим эз зир чум дениширени э у. Дироморени Довид э ГІэруьс хуьшдерево. Хон куьнд бирени эз у, э тигьэтевоз фегьм сохдени сифет эн уре, эз сер-те ве пой.

Хон (э билбуле сесевоз). Ме имугьгой дануьсденуьм одохлуйтуь Шимшуьн эри чуь ошугь, шогьир бириге. Неки чуь Шуьмшуьни жовон, сенгь эн дохьореш, дор эн вишереш, тикей эн гьовуреш дуьл мидебисдоге, чумгьо мибисдоге туьре дире лэгІэ мокурдуьт, ошугь бире мухун дуьт эри рачитуь... (Эз куьф хуьшде вегирде е эршефире донорени э дес духдер). Веги и эршефире эз ме бэхш. Бигьил и эршефире хуно и менге сифеттуь гьнч тори незенуь, дегиш небу. (Эз Довид). Векил, ведебер рэхь-сох ГІэруьс туьре.

Довид не Шушен верафденуьт. Хон чарусдени э лой Селим, чум зерени уре.

Хон. Винири чуь гуьзелиге ГІэруьс эн векил... (гуйгг эри хуьшде). Суьфдеи шев ГІэруьси ме уре э киме не овурдумге дуьлме гьемише му-муну. (Эз Селим). Чуьтам оморе эйтуь, сердор?

Селим. Эз ме пурьсиренитге, хон, месохит и коре, хуьрмет, номус эн векил туьре хуьрд, зирпой месохит, жовонгьоре бедбэхд месох...

Хон э биразиревоз дениширени э Селим.

Хон. Бошгу, сердор... Эри, туьш бура, форигьэти веги. Дие имишев туь мере герек нисди.

Селим сер зере, «худо афис» гуьфдире верафдени. Дироморени Довид.
Хон думутлуь э у эз зир чум дениширени.

Довид. Руьхсет ди мере, хон, меш бурам э хуне, эз рэхь оморем, вомундем.

Хон (э думит дерире хуно). Туь дузи, Довид, бура э хунейтуь, фогьгэти веги.

Довид (сер зерени). Шев ишму хуш бу, хон... Чарусдени песово эй верафде.

Хон. Пой!

Довид поисдени, чарусдени песово.

Хон. Ме фурмуш сохдум э туь эри гуьфдире: сох ГІэриси куктуьре нен ГІэруьс туьре.

Довид. Омбар согь боши хон.

Е минут гьердуьй энугьо поисденуьт гоф несохде.

Довид (сер зере). Дие туьре ишжишиш несохум хон, бурам э хуне, согь боши.

Довид чарусдени песово, рафдени те лэгІэй дер, хон бирден хьэрой сохде, поюндени уре.

Хон (келе-келе). Пой!

Эз сес эн хон, эз коргьою Довид шек сохдени гье усэгІэт чуь дериги э луьл хон. У чарусдени песово, оммо поисдени э лэгІэй дер, куьнд ние оморе, ранг ю дегиш бирени.

Хон. Дануьсдебош, Довид... Суьфден шев... эн мени...

Довид е ченд дэгъ-дэгъэ поисдени мэхьтел, гъогъэ хуно. Бирден у зурн-зурн оморени, офдорени э сугъразани эпущой хон, гуьрдени эз рушгъой хуьшде.

Довид (*келе-келе, э дувлдэгъдэгъэзиревоз*). Огъойме хон, езугъ биёвгу туьре э у е теке, балайме, у и дерде, и номусе нивотову. Ме ченд салгъо нуькер туь бирем, э жунме гъимиш несохде э ченд довглогъо рафдем эритуь, хьофд гиле яралуь бирем. И дуь сали ме векилтуьнуьм, хэзинечитуьнуьм, эз дес ме вероморере эдее сохденуьм пултуь, молтуь зиёд бу, э вилееттуь саламати бу. Э хотур ме эритуь сохде никигъо, э сер суьфрейтуь хурде нунгъо месох ижире зулуме э иму.

Хон пое зерени э хори, эз эшгъ, эз шороб сере вир сохдере хуно э тэхъэр делуь хъэрой сохдени, чумгъоре чарунде. муьшдгъоре тик гуьрде.

Хон. Шушене, Шушене, Шушене, миери э киме гIэруьси биремунде, нэгI, нэгI, те гIэруьси бире, себэхъ, фердешев!!!

Довид вэхуьшдени, тик поисдени, гъошгъобогълу денширени э хон, гоф несохде, сер незере чарусдени песово, зурн-зурн ведерафдени. Хон оmore нуьшдени э сер тэхче, сере гъуз гуьрдени, чум ю э хифлет рафдени. Эз пенжере веде бирени чуьтам менг веде бире, песеде дерафде пэхъни бисдоге э песой догъгъо. Хон дегешдени э сер тэхче. Эз лой буруни дер веде бирени Ибраим, э дес энубирэхънее гъилинж дери. У асда пой порени, е-дуь луьнг пушово оmore, у чарусдени песово, э десевоз огол зерени одомигъой хуьшдере. Гье и туьтем э е зарбевоз Шимшилгъоре тик гъурде шишире диромореней Селим э одомигъой хуьшдеревоз. Угъо э хъэроевоз рафденуьт дуь э сер еки. Товуш муьрдени. Оморени сес видов-видов, пое-пой, хъэрой-хъэрой, сес гъилинжгъо э еки расире.

Сесгъо:

- Хогъин!
- Хоне гирит!
- Зенит сердоре
- Хон, пэхъни бош!..
- Омон!..

Гъечи товуш недегесиреки перде фураморени.

ДУБИМУЫН АКТ

СЕИМУЫН КАРТИНА

Хьэет эн Довиди, э гъэд эн дигь. Эз сергьови эн болхун дуллуныт десдегьой сумергэндил, гьох сохде гусбэнд, гьирмизине фуыл-фуылгьо, расегьой эн сир.

Э минжи хьэет, э зир эн дор, э сер сумогъ нуьшдет Шумшуын не хьэрмэхьгьою: Шомонл. Рамазан, Мирзо. Э пушой эн угьо суьфрей. Э сер суьфре кузей шороби, буржунде нугьои, говгуьрде фуылфуылгьои, бөдиегьой дулмаи. Э гьырогъ суьфре-сази

Рамазан (дениширени э гьеме). Дусдгьо, вегирит пейлегьошму-ре хурим эз согъи бирорме нен дусд иму Шимшуын нен одохлуй ю. Худо у рузгьоре биёре, неки э гьэруьси эн Шимшуын, эн гьэилгьоюш э ижире шоре межлуьс нуьшдени хурдени гердойм.

Гьемееки. Баракалагь!

Мирзо (эз Рамазан). Рамазан, ме э гьеме гофгьошму разинуьм, энжэгъ мере е чуькле текелифини.

Рамазан. Гу Мирзо, иму хьозурим э гьууллугьтуь.

Шомонл. Гу дусд!

Мирзо. Шимшуын неки хубе дусд имуни, у хубе ошугъи, сазчини ярашугъи эн межлуьсгьоймуни. Те и пейлере хурде мере воисдени эз у мэгьинигьой хуьшде е мэгьини хуну эриму.

Гьемееки. О, о, о! Э игофтуь иму омбар разиним.

Шимшуын. Коми мэгьинире хунум эришму, дусдгьо?

Мирзо. «Бендгьой муйтуь, ой духдер».

Шимшуын. Э сер чумгьойме.

Рамазан. Вегирдени эз ён суьфре дорени сазе э Шимшуын, Шимшуын зерени сазе, хундени.

Шимшуын:

И дуьлмере сохди яра,
Бендгьой муйтуь,
Бендгьой муйтуь, ой духдер,
Тэхьэр онор пара-пара,
Бендгьой муйтуь,
Бендгьой муйтуь, ой духдер.

Гьемееки.

Бендгьой муйтуь,
Бендгьой муйтуь, ой духдер.

Шимшуын.

Пой зериге эз муьгьбет ме,
Бендгьой муй туь
Бендгьой муйтуь, ой духдер,

Бендгой муйтуь,
Шогьмар мибу эй синей ме
Бендгой муйтуь,
Бендгой муйтуь, ой духдер.

Гъемееки.

Бендгой муйтуь,
Бендгой муйтуь, ой духдер.

Шимшуьн.

Туь шендиге мере эз дуьл,
Бендгой муйтуь,
Бендгой муйтуь, ой духдер.
Эй герденме мибу энгуьл,
Бендгой муйтуь,
Бендгой муйтуь, ой духдер.

Гъемееки:

Бендгой муйтуь,
Бендгой муйтуь, ой духдер.

Шимшуьн:

Гуфдириге туь: «ёр» эз ме,
Бендгой муйтуь,
Бендгой муйтуь, ой духдер.
Телгьо мибу эри сазме.
Бендгой муйтуь,
Бендгой муйтуь, ой духдер.

Гъемееки

(Э такт эн мэг[ни чек зере).
Бендгой муйтуь,
Бендгой муйтуь, ой духдер.

Гъемееки. Ой согъ боши, Шимшуьн, сад сала боши...

Зеренуьт пейлегьоре э еки хурденуьт
Дироморени Мемей, денширени э суьфре.

Мемей. Ме эзи кор ишму рази нисдуьм, чигьо гьечи мунди рафде
э сер суьфре. Мэг[ни хуну вежегуь гуфдире беге одоми чн нихуру?

Рамазан (*вэхуьшдени*). Жон дедей...

Мемей. Дедей гьурбу эритуь, хэлефме.

Рамазан. Туь сохдейгьо хурекгьо омбар мезелуьни, оммо эри чуь-
муьни жовоне дусдгьо мэг[ни, шори муьгьбет эз хурекгьойтуьш мезелуь-
ни, гьэгьри мебош.

Мемей. Худо гьемише шор сохо дуьлгьошмуре, э рач еки, э гьичий
еки муношит сад сал.

Рамазан (*дорени пейлере э Мемей*). Имуьгой, жон дедей, ху и
пейлей шоробе э имуревоз.

Гъемееки (*вэхуьшденуьт э пой, вегирденуьт пейлегьошуре*). Э
согъи холей Мемей, э согъи дедей.

Зеренуьт пейлегьоре э Мемеевоз, хурденуьт э еки.

Мирзо (*эз Рамазан*). Омбар мазоллуье ододини туь. Рамазан,
ижире бэхдевере деде чуьн Мемей биреки туьре.

Мемей гьэд гурдени Рамазане, моч сохдени.

Мемей. У эрме эз кукме Шимшуын кемте нисди, те уре келе сохде чумгьойме сипи бири, э посой гьофойме верафди. Ме эри Шимшуын уггэде зэхьмет некеширем эри энү кеширере хуно.

Рамазан. Гьери гу, жон дедей, ченггэдеи бируым ме дедейму муьрденге? Нуьш ебо инжо э киме.

Мемей. *(нуьшдени э ён Рамазан, гьэл гуьрдени уре, ох кеширени)*. Муьрден дедешмуре екиш недири, хэлефме. У сур э худон, сур э бенде, вой эри мунде рузгьойме. Оммо е деде туьре бу, шэгме хуно эдембу то-вүш доре, е гиле мивиниге одоми уре егилейгеш эри дире хьэсрот мун-дембу.

Мирзо. И сип-соггэ зен, дедей глэл, гьечи чум руз сур бисдо рафд хэберсүз-суьроггьсуз эз руй хори?

Мемей. Эри хэлефме... Гье у руз фэггьире Пери эз ме глэрдовиж дербердебу, глорд эй зере, хэми эри сохде. Ме не у гьеми гьуншигьо бирим, гьеми хэьгергилигьой еки, шуьвергьоймуш, Довид не Глэлчупон э еки бироргилигьо бируьт. Глэлчупон гьейсэглэтинере хуно увэглдоиш чупон эн хон бу, гелегьой эн уре гьуллугь сохдембу. Глэлгьош имуре гье э е сал биребу... Эри, гьовой шохьонгум дерафдуьм э хьэёт эн у, огол зеруьм эз дер гьопу Перире — жугьоб дорегор кес нисди. Дироморенуьм э хуне, мивинуьм хэми туьршов зери э тешд домунди, эдее эз гьироггьгой тешд тиги бире, э домой дер совуш нисди. И, *(бирмундени э десевоз э Рамазан)* хьофд рузе глэллей нехехури, дегешди э сер палас, гьемей ю пурини, эз гирисде, гиснеи, кову зери гьолоки, эй сес сохде гьувотлеш немунди косиблере. Шимшуын эн ме у вэглдои глэл ненэхур бу. Вегирдуьм Рамазане овурдум э хунейму. Эз у рузевоз е пуштунмере Шимшуын хурди, е пуштунмере Рамазан. Дуй бироре хуно э зир десме, э е хуне келе бирет угьо.

Шомоил. Гьич мегьит эн уреш неофдут?

Мемей. НэгI, хэлефме. Шек сохденим белки эз нуькере глов э вегьурдеки сайлов зери берди уре. Гуфдирени дие: «Бедмозоле эз сер девеш гьург михуру». Эзи хомуш нуьшде жиге омо ижире кор ведиромо э сер фэггьир. *(Гирисде-гирисде э бел келеггьэиревоз покурдени чумгьой хуьшдере)*. Эз феггьир е гьоврелеш эри еровурдиш немунд. Косибе Глэлчупониш эз и кор э сер ю оморе эйло эз дерд эз зугьун пелтек бисдо, эзумогьойле э хуьшде домунде-домунде гоф сохде.. *(Пауза)*. Дие баллайгьойме, ишму нуьшит межлуьс ишмуре гировунит, ме дарам нуьшуьм э ки гьуншигьо.

Шомоил. *(вэхуьшдени)*. НэгI имуш эдее рафденим, холей Мемей. Себэхь зу-сери биё э бигор бурам дуьнггьой эн хоне эри гьуьч сохде. Ди е кем дир ведироморобируьм гуфдире нуькergьой хон кем мундебу мере зере куьшдени. Ишму дануьсденит, эри эн угьо рэглиете куьшде гьичиш нисди, иллогьки жугьуре.

Рамазан. Зурбое гуж вери э хэлгь. Бебейму Глэлчупон гуфдирени эз е гусбенд одоми е пусд кендеге, оммо беггьо, хон эз гьеркиму эдее ченд пуст кенде. Эри хори вегуьрде хэрж ди, сери нешумо хэрж ди, эри мулла хэрж ди, зен эри хосдеи хоне хэрж ди. Гьеле хуби э е хэрже-воз рази бисдоге беднефс... Кимивэглдо э уревозиш рази нисе бире. Э базар читуьре овурди эй фурухде — хэрж ди, э есиёв гендуьм кеширени — хэрж ди. Бебейму гуфдирени: сер вегирде вирихденини эз зулум эни беггьойму?

Шимшуын. Дузи бирор, дүзи. Бебейму и дуй сали векил эн хони, оммо гьемише дуьлхуьрди эз коргьой хон, хониш эзу гье биразини. тэ-гьнемет.

Шомоил. Дие кешит бурайм. Шев эдее ниме бире.

Вэхуьшденуьт гъемееки, дес эн Шимшуьне гуьрде, согъ боши гуф-дире эз Шимшуьн не эз Мемей ведерафденуьт. Мемей суьфрере эз хори вечире, ведерафдени.

Шимшуьн сер гуьрдени суьмгъой сазе эри бурмиш сохде.

Эз дер гъопу сер донорени Шушен. Шимшуьн гъе усэгIэт вэхуьшде куьнд оморени э ки гъопу.

Шушен. Э хуне екиш не дери?

Шимшуьн. (э лов хэнде, зарифетевоз, хундени).

Биё мепой, э лэгIэй дер,
Месох мере езугъ-хэсде,
Диро, диро раче духдер
Э хунейму гъич кес неде.

Шушен гIэйбе-гIэйб дироморени. Шимшуьн гуьрдени эз гъул эну, овурде нушундени э биней эн дор, э сер сумогъ.

Шушен. Ме миоморум беге, э ме Рамазан гуфди эз туь бэгъэй гъейсэгIэт э хуне гъич кес неде.

Шимшуьн. (э зарифетевоз). Небуге э мэгIнине бовор нисохди.

«Диро, диро раче духдер,
Э хунейму гъич кес неде?»

Дүхдит верасдит эри зен хон зар-зарие гъобойюре?

Шушен. (сере жумундени). Ме бебере дирем унжо э дервозей эн хон.

Шимшуьн. У омори беге?

Шушен. Ме дирем е чи. У мере эз гъул гуьрде берд э хониш бир-мүнд (Шимшуьн э тигъэтевоз дениширени э одохлуй хуьшде). Хон (гIэйбе-гIэйб) е гъэдер мере тэгIрифиш до.

Шимшуьн. У эри эну коргъо келе усдон.

Шушен. Е зршефиш бэхш до мере... (Домундени э хуьшде) оммо ме э туь гуюм Шимшуьн, чуй кориге и песини рузгъо дуьлме е жирен, гъэреболугъэ хунои.

Шимшуьн. Эйчуь бие бу дуьлтуь гъэреболугъ? Белки туь бовор нисе сохде ме туьре эз жунмеш, жигермеш ширин хосденуьм гуфдире?

Шушен. НэгI, нэгI, эзу товне нэгI. Дануьсдени, э пушой чумгъойме гъэриш-гъэрише ховгъо оmore э дуьлме жире бежире коргъо, секонегъо оmore, гъечи дануьсденуьм киниге имуре жейле мисохи, э иму е локо мизенуь, муьгъбет иму э зир секонои дери.

Шимшуьн. (хэндуьсдени). Гъэл гуьрдени одохлуй хуьшдере, (векорени сер энуре э душ хуьшде). Кини имуре жейле сохдегор, э иму локо зерегор, муьгъбет имуре э зир секонои дешендегор. Бебейму и дуь сали векил эн хони, жунме согъи, жендек ме согъи, бебегъо дедегъойму омбар разинуьт, шорут иму э еки эдее гъисмет биреним гуфдире... Дие чуй воисде туьре, жунме?

Шушен. (сере гъуз гуьрде). Ние дануьсденуьм, э жун худо, гъич ние дануьсденуьм... Энжэгъ сестуьре, мэгIнитуьре шиниренге дуьлме динж, олхогъни сокит бирени.

Шимшуьн (Лове э хэнде веберде). Гъечу буге ме э тэхъво нэгI, биё э еки хуним «МэгIяи кук не духдере э сер билогъ».

Шушен (эн Шушен гъе усэгIэт гъовойю дегииш бирени, хэнде-хэнде). Бошгу, разинуьм,

Ш и м ш у ь
(саз зере, хундени).

Э сер билогъ оmore,
Э е гуьзел вохурдум
Уре гьетте ме дире
Эз тешнен су гуьрдуьм.

Ш у ш е н.
Су гуьрдиге нэхогътуь
Видов э билогъ дара
Омбар хосденуьм эз туь
Деске эз серме бура.

Ш и м ш у ь н.
Чумгьойтуь гьилинж-нешдер
Яра сохдет дуьлмере
Миннет сохденуьм духдер,
Дан ебо туь дердмере.

Ш у ш е н.
Чумгьойме нисди нешдер.
Негьогъ эйчуь гуьфдире

Э гуьлсебэхьи бемзер
Сохде ошугъ угьоре.

Ш и м ш у ь н.

Те эз гловтуь нехурум
Нибу синейме рэхьэт,
Эз туь омбар хосденуьм
Мере меди туь ээхьмет.

Ш и м ш у ь н.

Чумгьой ме эдей дире
Туь гуйге бирей ошугъ
Е дерд гьисдиге туьре
Гу бура э ме очугъ.

Ш у ш е н.

Дерд ме, ой духдер, уни,
Ме э туь бирем ошугъ,
Войгей эн дуьлме туьни,
Гуюм бурам ме очугъ.

Оморени сес пое-пой эн гъэб Угьо мэгиншуре поюнде гуьзгьулогъ биренуьт.

Ш и м ш у ь н. Э хьисобовоз бебе эдее вогошде э дигъ эз ки хон.
Ш у ш е н. (терсирере хуно). Эле, эле гьопуре воку зури-зури вирн-хуьм ебо э хуне.

Э келегъчиревоз шерм гуьрдидов-видов, ведерафдени, Шимшуьп рэхъ сохдени уре.

Ш и м ш у ь н (э дуьлшиориревоз). Гьич фикир мекеш, гьеме коргьо хуб мибу. Мегьиге гъэруьсимуни, шиновусди?!

Сес пое-пой гъэб гуьжлуь бирени, песе поисдени. Е ченд минут гьирошде бэгьдо дроморени Довид. Сифет энэ зерди, огьыр-домогълуь,

Ш и м ш у ь н. Бебе, хощ оmoreй!... Туь чуйиге могъбул, дуьлхуьрде хунои?

Д о в и д. Дедей э хуне дери?

Ш и м ш у ь н. Нэгъ.

Д о в и д. Гье у недерии хуби, гьеле огол зере овурде меёр. Мере э туь гуьфдирение гофи. (Довид хэсдере хуно нуьшдени). Туьш нуьш инжо, э пуьшойме. (Довид дениширени: э сифет кук хуьшде, у гьеле-меле гоф гуьфдире нисе дануьсде).

Ш и м ш у ь н. Бебе, гу, чуй бири! Белки э туь охмури зерегор бири. Ме эричуьнуьм (Шендени сазе: Туьндлемиш бире). Ме мидуьм дивуц энэ одомьре.

Д о в и д. (нечогъэ хуно). Балайме, дерд э ме охмури зере небу, ме метовусдум у коре (Ох кеширени, сере чарундени зуьлойге).

Ш и м ш у ь н. Де чуйни гьечуниге эйчуь ние гуьфдире туь?

Д о в и д. (э кук хуьшде денишире). Зугьунме нисе рафде, хэлефме, эри гуьфдире, и ченд сэгъэт эз хуьрш, сэгъэр эн дуьлме э догъгьо дерегьо, оворере хуно гешдем, (Екем жуьрэгътлуь, келе-келе), Оммо биё гуюм,

соре нисди.. Зулумкоре, зуное хоне вонслени суьфден шев г'эруьси Шу-
шене... (сере гъуз гьурдени).

Шимшуьн гье усэг'эт жигире хуно вэхуьшдени, сере оз гьурде, хьэрой
сохдени, хуьшдере песово доре.

Ш и м ш у ь н. Бебе! И чуй гофи ме шинувуденуьм. Ме муьрдере э
герде мегируьм и коре, и номусе э герде инвегируьм... Ме гьейсэг'эт ме-
гируьм хэнжел мере, менуьшуьм э г'эсб, мурам э дервозей эн хон, е ме
уре микуьшуьм, е у мере куьшуьгу

Пой. порени эри дерафде э хуне.

Д о в и д (э гъэгъревоз, келе-келе). Пойтуьре норе э е жигеш мара!
(Гьолоке хуно). Пой инжо. (Шимшуьн поисдени, оммо гьовой ю серсуре
хуно). Туь жогбили, туьнди, эз эг'ул гоф нисе сохде. Гье гуюм туь
имишев хоне куьшди. Себэхь э жигей энэ кук энэ, енебуге бирор энэ э
тэхд цинуьшуь, туьреш микуьшуь, мереш, одохлуйтуьреш эри хуьше
мегируьт.

Ш и м ш у ь н (гирисдере хуно, э хуьвршевоз). Дие гьечуниге имуре
э г'уьлом зигьисде герек нисди, ме номус мере гьирьет мере, муьгьбет
мере дошде недануьсдене:

Довид сере дуллу гьурде поисдени. Шимшуьн э пушой энэ э сугьрезани поисде
хунде, минет сохдени.

Ш и м ш у ь н.

Бебе, хэбер туь сухунд,	Меш э тегьер Меджуьн мибошум
Кобоб сохд дуьл мере,	делуь
Э огьизар чарунд руз-рузгор мере,	Омон жон бебе, чорейму эз туьни.
Эз огьуш тэхьл сохд согь г'уьмуьрмере	Хундембируьм ме эй дусди ве
Омон, жон бебе, чорейму эз туьни.	муьгьбет,
	Э жунме венгесдуьт лап келе зэхьмет,
Ошугь бирем ме э е алагуьзлуь,	Бебе, меди балайтуьре гьечи г'эзнет
Дуьшме донори э дуьлме телуь,	Омон жон бебе, чорейму эз туьни

Довид куьнд овурдени эз хуьше Шимшуьне. Шимшуьн венорени сер хуьшдере
э сер зани энэ, гирисдени, душгью лерзирени. Довид сер эн уре, кемер эн уре тимор
сохде-сохде э заруьнжие сесевоз хундени.

Д о в и д.

Гофгьюме мунугу эйтуь едигор.	Одохлуйтуь раче марал догъини,
Эз дуьл эн бала ме гьйсдуьм хэбердор	Нигьилуьм муьгьбеттуьре э хори зере.
Кешингеш мере хон э расе, э дор	Дуьл бебе хэсден, месох буланмиш
Нигьилуьм муьгьбеттуьре э хори зере.	Э тегьер эн Меджуьн мебош туь
	чешмиш,
балайме туь-хубе буьлбуьл богъини,	Сурмере гьони мисохум очмиш
Э межлуьсгьо-тэгрифлуье согъини.	Нигьилуьм муьгьбеттуьре э хори зере.

Шимшуьн не Довид вэхуьшдуьт. Эз дер гьопу шуш-нефес гьурде дироморенуьт
Рамазан, эз песой энэ бебей энугьо Г'эллчупон, Шомоил, Мирзо.

Г'Э л и ч у п о н. (Эз Довид). Гьей се-се-сег'эт хэ-хэбер о-омори. хон
гу-гу-гурун я-я-яралуьни.

Довид. Яралуьни?

Рамазан. Эри, лелей Довид, кук энү э кукугьой бегьоревоз э еки бире, гъэсд сохдет хоне эз тэхд эри венгеседе. Хон гурун яралуьни. Дие посой юре ние дануьсденим.

Довид. (эз ГІэли). ГІэли бирор, туь эз ме ченд гиле гуфдиребири, кифлетгьоймуре вегуьрде, вирихим эз зир дес эни зулумкоре хон.

ГІэли. (чомох хуьшidere э хори зере). Гье-гье-гьейсгІэтиш э-эдее гуфдире-ре-нуьм!

Довид. Гьечу буге лап хубе възди куч-кучмол имуре эри вегирде те себэхь бире вирихде эз туьпрогъ эн хон, э вишегьой эн Муьшгуьр. Ун-жо эриму тозе мескен зеним.

ГІэличупон. Э гье-гье-гьержой туь ра-рафди и-ни-муш э гуьривоз. Шомоил. Имуш!

Мирзо. Гьемей жэгІмет эн дигь иму.

Хъэет эн Довид э гъэд е ченд минут одоми' пур бирени.

Сесгьо. Имуш! Имуш! Имуш!

Перде фураморени.

СЕИМУҮН АКТ

ЧОРИМУҮН КАРТИНА

Гье у утогъ эн хони, э суьфдеи перде бугьо. Себэхьи. Гуьлишонлуье руз весал.1. Эз гІзрей вокурде пенжере, эз сер догъгьо вединуьт э гуьлевоз яратмише доргьо, ковр: мэхьсуьлгьо. Эз дурине оморени сес буьлбуьл. Эз песой эн сегьне оморени заруьнжи: сес мэгІни хундеи эн Селимат, суьфдеи зен хон, дедей эн Ибраим.

Сес мэгІни эн у.

Весал омори э догъгьойму,
Эжен туь, балайме, эжен,
Вераисдет э гуьл богъгьойму
Эжен туь, балайме, эжен.

Селимат дирморени ёвош, хэсдере хуно пой вегирде-вегирде. У эз сер те пой э снегьн геймиши. Сифет энущ э снегье жонеровоз сэхди. У хунде-хунде оморени, поисдени э ён пенжере:

Э зир чуьшме лови гуьзуьргуьл,	Чумгьойме туьре эдей гешде,
Эжен туь, балайме, эжен,	Эжен туь, балайме, эжен,
Шев-руз туьре оголи буьлбуьл	Сохдей дедее шуькесд-хэсде
Эжен туь, балайме, эжен	Эжен туь, балайме, эжен.

Жейле бирени эз ён пенжере. Оморени поисдени э минжи утогъ. Серс гьуз гуьрде, сифете э дуь десевоз сэхд гуьрде, э тэхьлиревоз гирисдни. Песде евош-евош ведерафдени э доруни утогъ. Дироморени хон. У е кем лэгъэр бири, э пушони энущ жиге ярай эн шимшил вери. У Госини. Дениширени, хуни-хуни э лой дер эн доруни утогъ э жеки гьейсэгІэт зенику дерафд, песово-пушово рафде оморени.

Хон. Э жун ишму, зузей эни зен сер гуш мере берди. Зузе омбар зеренигьо сеге сэхьибиш э хуне нисе дегьишде, гьеле мере зурбое сабуьри.

Хон гирошде нуьшдени э сер эн тэхче. Эз дер дироморени Селим. У куьнд оморени, эз хон.

Селим. Хон, мере э туь е хэбер доре воисде, увэхдї туь мидани киниге...

Хон десе тик гуьрдени, буррани гоф эн Селиме.

Хон. Сердор, ме дануьсденуьм туь эрме келе коргьо, келе никигьо сохдей. Жунмере, тэхдмере эз дес эн небуде хогьине кукме, нен гьирхьарембошигьой энущ хилос сохдей. Оммо ме эз е кортуь омбар бикейф, бирозинуьм.

Селим (гуьзгьулогъ бире). Эз чуь кор, огъойме хон?

Хон. Эз чүь кор? Туь э вэхд ю нуькергьоре э хуьшдеревоз вегирде рафде негуьрдей рэхь эн Довиде, угьо э вирихдеки, те эз туьпрогь ме ведерафде. Чухдеш ме у вэхди яралуь, э хьэлов дебируьм. Неовурдей угьоре, э пойме невенгесдей, герек гьисдигьоре хуно тембихь, жозей эн угьоре эри доре... Сер зиэди гьеле теимугьоши недануьсдей эженге мескен эн угьо.

Селим. Огьойме хон, туь гурүнд яралуь бири Довид э жэгмет дигьевоз вирихдигьо вэгдо, зиэди э улкеш саламатн небу. Э гьэвл энү коргьо небируьм увэхди.

Хон (э хуьршевоз). Гьэйгту нибу ме э хуьшдеревоз е сад нуькере вегирде мурам мнотум мескен эн угьоре э коминжош бисдоге, лулей гланге хуно лов-хэребе мисохум жигей эн угьоре, эз келе те чуькле чумгьой гьемере векенде э рэхьгьой Табасару э дорэггэжи дулла мисохум, э дуьл эн рэгниет сегьм эй венгесе. (Лове э шэфде хэнде веберде). Десгьо, пойгьой эн Довиде нен кук юре э буховой гьовунн бесде э пушой чум эн угьо гуьзеле Шушене э кешейме миденуьм... (Е кем хомуш бирере хуно). Гу имугьой сердор, чүь хэбер гуфдире вонсдембуге туьре э ме...

Селим (е кем э хуьшде домундени, эз гофгьой эн хон дуьл хуьрд бирере хуно). Огьойме, хон...

Гоф э лэгэй эн Селим дерики эз доруни утогь ведироморени Селимат. Х хоне дире мунде, десгьоре э сине венорс, офдорени э сер сугьразани, келе-келе гириденни. Хон э десевоз, э чумевоз бирмундени э лой дер э Селим ведарав гуфдире. Селим ведарафденни.

Селимат (гирисде-гирисде). Хон, эйчуь буррай сер эн е теке куклеймере, хоши эн дуьлмере, товүш чумгьоймере. Дениш ебо э лой пенжере (бирмундени э дуь десевоз э лой эн пенжере). Э куче весали, офдоини, гуьлгьо эдее хэндуьсде, буьлбуьлгьо эдее хунде, оммо э лэгэй эн балайме килит вери, у э зир снегье хокгьо дери.

Хон (э гьэгьевоз). Денду ченгьэде ширин гьисдигеш у дорд дореңге векеденни шенде. Месохденгу кук туь Ибраим гьэсд э тэхд эн бебе, э жүн эн бебе...

Селимат гьэл гуьрдени пойгьой энуре

Селимат. Меллере куьшде э жигей энү, гизиллеймере гьишде н товүше гуьломе эри дире... Е у бу хоши, келегеди эн дуьлме. Эз туь э шуьвер оморем ме е руз недирем, гьуш э гьэфес суьрхире хуно дуьсдогь деруьм э хьэремтуь. Э серме туь сад хьову овурдей, э мегьгьо, салгьоревоз ме руйтуьре недирем, эз туь е ширине гоф, е лов хэнде е дуьлхоши недирем. Оммо ме э туь е гоф, е серкуши незерем... Шориме, имидме у е теке балайме бу, туь мере эзуш гьишди... (Офдорени э хори, гилгез бирени). Гьовунме гьэним гердо туьре, ой хон, гьовунме гьэним-гердо!..

Хон (э хуьршевоз, зерени уре э повоз). Вэхиз сурбош эз пушой чум ме. Туь тэхсир-кори ужире кук хээсуьл овурдей гуфдире.

Селимат (эз хори невэхуьшде, гирисде-гирисде). Фуьрс мере э хуней бебейму, фуьрс мере э хуней бебейму, ме инжиге пара мибошум...

Хон. Х хуней бебешму? (Лове э шэфде хэнде веберде). Бошгу мифуьрсуьм туьре, гье имбуруз, гьейсгэйт.

Хон чек зерени. Дироморени гьуьлгьгчи, чуьнге гуфдирени э гуш энү. Гьуьлгьгчи ведерафденни. Дироморени гье усэггэт жоллод, бирэхьне гьилинж э дес ю дери, кешу-мөле кешире-кешире ведебердени Салимате. Хон лос бире, гуш венорени. Эз дорун сегьне ведироморени е келе бууж эн Салимат.

Хон (ранг ю дегуш бире). Вер салам, рафди э хуней бебешму... (Э хуьшде домунде, чунере гуьрде, думутлуь гешдени). Эгенер ме уре

мифуърсорумге э н тэхээр э хуней бебей энубо э ки хон эн Суьмергээнд э Глэрейме нен у дуьшмени миофдо. У эз ме гужлуьни..

Дироморени Хьожн-Низам, сер зерен

Хьожн Низам, Огъойме хон, мере туь е хэбер доре воисде, уьэхди туь мидани киннге..

Хон дениширени э Хьожн-Низам, гурде, гоф энуре буррани.

Хон. Векил, хэбертуьре пезде мугуи э ме. Туь гьейсэгГэт бура е хубе когъоз нуьвуьс эри хон Суьмергээнд, бебей эн зенме. Нуьвуьс э у когъоз, ки Салимат духдртуь эз глэйб-глор ведерафде, номус туьре нен мере э хори зере, ошне бири э буй гуьрде жугьуревоз, векил ме Довидевоз, вирихди эз киме. Ме имугъой межбурум угьоре эри гешде, э тэхсири эн угьо гуьре тембихи эн угьоре доре. Вер салам. Бура имугъой.

Хьожн-Низам ведерафдени. Е кем поисде ведерафдени хониш. Дироморени гуьллуьгчи, мегез пишки э деси ю дери, гьутинегьоре пуф додоре-додоре у мегезгьоре пиш сохдени, эз песой эн мегезгьо видовусдени, э е жиге, пою домунде, офдоре сер ю расирени э тэхче. Э сер тэхче холинчере назболуше дуз сохдени ведерафдени. Эз дурине оморени гье у шукеетлуье сес мэгни эз суьфден акт.

Сес мэгни

Э пойме телуь ве, э десме гьэбер,
Гьич екиреш нисди эз дуьлме хэбер,
Беггьо зерет э у огьу не эзхээр,
Дешенди имуре э келе сэглэр

Сес мэгни понсдени. Дироморени когъоз э дес дери Хьожн-Низам.

Хьожн-Низам (*думутлуь гешдени*). Ме сохде ниетгьо, хэлгьо эз сер нерафдетгеш, иншаллагь, серме согь мунди. Екиш ние дануьсде кук хоне, бегзедегьоре э сер хон вэхизундегор ме бируьм гуьфдире. Хон неки мере шек ние сохде, э ме келе ихьдибори сохде, векил хуьшде нори мере, эз ме уре е пэхьникие сур нисди (*чуькле пауза*). Оммо и сервор Селим нибисдоге у вэхди коргьойме, метлебгьойме гьеме дуз миомо.. (*Чумгьоре келе сохде*). Хон эри бире, тожбесер эри бире ме гьеле имид мере невегирдем ве нивегируьм. Гьеле э пушо рузгьо, мегьгьо, иншаллагь, омбар дери.. Е гиле биэ эз пушой чум сердоре вегируьм.. Оммо эхириш расирем ме э эхир энубо. Гьетте хон шиновусде ме э у гуьомгьо хэбере ёгьин сер эн уре эз герден эн у жейле мисоху. (*Лове э хэнде вебердени*).

Дироморени Селим.

Селим (*э шек не руьхшендиревоз денишире э у*). Векил, эдее дренуьм гьовойтуь шори, кефтуь хуби.

Хьожн-Низам (*э уьткемиревоз денишире э Селим*). Эз согьин эн хон ме, кефме хуби. Ме чуьтам эри кор, гуьллуьг хон дуьруьсдуьмге, жунмере доренуьмге, хониш э ме э у чумевоз денишире.

Селим (*биггьоре бурмиш сохде, э негиреиревоз денишире э Хьожн-Низам*). Ха-ха-ха, э ки хуьшде и муллаи, э хьож рафди, э гьоврей пойгьэмбер сер зери, э сер ю чалме вери, оммо биэ ебо туь гофгьой энире виниш, коргьойуре виниш.

Хьожн Низам. Туь гъэйгъуй коргьойтуьре кеш, сердор, эн мере нгI.

Селим (э гъэгревоз). Ме туьре хуно э тэхд хон, э жүн эн хон гъэсд несохдем, кук эн уре э бегзедогьоревоз э еки э хон хъэлово несохдем. (Хьуьрш сохде оморени э сер эню). Эз серботитуьни сер кук хон нен ченд бегздегеь бурра оморотгеь, хон яралуь бйригьо...

Хьожн-низам терсирени, песово-песово рафдени.

Хьожн-Низам (э хъэсуьзи не терсогьогьиревоз). Эгенер дануьсдембириге и коре дие э вэхд ю эйчуь мэглъуьм несохдебири э хон, бэгъдовой шеш мегьнге эйчуь гуфдире туь... Ведини туь гьичиш ние дануьсде, эз хуьше ведешендей гьемей эни гофгьоре. Мере э пушой хон эри хуьрд сохде, хоне эрме дуьшме эри сохде. Хьэрекетигьойтуь нэгьогъини, сердор. (Э хьиллеиревоз). Оммо ме дануьсденуьм туь э пэхьники эз ерэгъхонегьо не гьомборгьой хон ченгъэде ерэгъ не гендуьм фуьрсорейге эри Довид, ГIэличупон, э угьоревоз туьре пэхьникне ологъоиге. Ме имугьой жиге мескен эн угьореш дануьсденуьм! Мере одомигьош гьисди, комигьоки дирет, дануьсденуьт чуьтам э гIэребегьоревоз э пэхьники ерэгъ не тэхуьл фуьрсорейге туь э мескен Довидигьо. У одомигьо, иншаллагь, инжоут. Угьо оморе шогьиди мидуьт э пушой хон. Дануьсдебош хон и коре гьич э туь нибэхшуь...

Селим (е кем э хуьше домунде). Туь дузи, векил, хон и коре э ме нибэхшуь, у гьетте и коре дануьсде мидуь мере э дес жоллодгьо мигьилуь е сер мере бурра, енебуге мере э дор эгъэжи кешире. Оммо ме эз гIэжел нисе терсиренуьм. Ме туьчуьни терсогьогье туьлки, не хогьине мар нисдуьм. Ме теимугьой э хон-не гуфдирем эз товун туь кук энуре э у хъэлово сохдеи, чуьнки эри субит сохде э хон у вэхди э десме гьичиш недебу.

Хьожн-Низам. Иншаллагь, эзимбэгъдойгеш нидебу.

Селим (лове э шефде хэнде веберде). Туь е кем гъэлети, егIэллмиши векил (Ведешендени эз куьф когъозе, Хьожн-Низам эз нуминей хон нувьцьсдебугьоре, гуйге у тэхд хуьшдере ю муьрде бэгъдо эри чуьклеи кук хуьше эдее гьишде гуфдире, бирмундени э Хьожн-Низам. Хьожн-Низам чмгьоре чарунде дениширени э когъоз. Десгьою лерзире-лерзире верафденуьт зверо эри вегирде когъозе эз дес Селим. Селим тик гуьрдени когъозе, песде э олхогьиниревоз донорени э гьултугъ.

Хьожн-Низам (зугьун ю гуьрде-гуьрде). Эз же, чуьтам офдори и когъоз э дестуь, ме уре лап э сэхде жиге пэхьни сохдебируьм...

Селим. Э метелегьо гуфдиренуьт: э пэхьники э бугъэ буравгьо э гIэлем ошгоре миёв мизендуь... Туь гьони дануьсдени туь э пэхьники и беде коргьойтуьре гуьрдебири гуфдире э эхир, э сурогъ эн угьо велерафдегор кес нибу?

Хьожн-Низам (дуь десе э минетевоз вонорени э синей хуьше). Сердор, минет сохденуьм, мебурмун у когъозе э хон, пара сох ше уре, меш суртуьре э дуьлме мидорум, э хотур худо биё месох, (офдорени э сугьразани э пушой эн Селим).

Селим (лове э шефде хэнде веберде, э руьхшендиревоз, э зугьун Хьожн-Низам сохде, гофгьой эн уре эри кук хон, Ибраим, гуфдиребугьоре э ёр овурде). «Дуьл ди хуьшдере. Эри хон гIэиле хуно огъжигер, терсогьогь бире нисе гуьнжуьсде...» Туь гуйге у шев гье ижире гофгьо гуфдиребири эри кук эн хон. Туьреш, хуьшденитуреш эхи хон бире воисдембу. Беге эри хон бире воугьо одоми гIэиле хуно огъжигер, терсогьогь бире гуьнжуьсдени?

Хь о ж и Н и з а м (*хьэлежигер, терсире*). Ме эдее диренуым туь гьеме-
мере шиновусдей, гьемере дануьсдени, бэхшлемиш сох, бэхшлемиш сох,
серме э пойтуй, серме э пойтуй.

Венгесдени сер хуьшдере э пойгьой энУ. Бирден эз покуми дироморени Хон э
мэхьтелиревоз дениширени гогь э сердор, гогь э векил.

Х о н. И чуьни, и чуь томошей, сердор, векил?

Хьожи-Низам е кем э хуьшде домундени, пезде вэхуьшде оморе понсдени э пушой эн
хон, э е чумевоз э лой Селим деншире терсе-терс, зурн-зурн гуфдирени:

Хь о ж и - Н и з а м. Хон, сердортуй мере гьейсэгIэт эдембу терс доре,
гьелебуле гуьрде эриме, чуьнки ме хогьини эн уре очугь сохдем (*Хон
э мэхьтелиревоз дениширени э Селим, пезде гене дениширени э Хьожи-
Низам*). У эри Довид ченд гIэребе ерэгь, тэхуьл фуьрсори эз ерэгьхоно-
гьо, гьомборгьойтуь. Мере одомигьои, комигьоки дирет, дануьсденуьт.
Буйругь ди хон угьоре ини гьейсэгIэт огол зенуьм биёрум, шогьоди дуьт
э пушойтуь...

Хон э десевоз гьирогь дорени Хьожи-Низаме, оморе понсдени э пушой Сели
хуни-хуни дениширени э у.

Х о н. Дузи и гофгьо, сердор?!

Селим е дэгьдэгьэ демундени э хуьшде, хуни-хуни денширени э Хьожи Низам.

Х о н (э хьэроевоз). Дузи небуге нэгI!

С е л и м (э сифет хон денишире). Дузи!

Х о н (э хуьриш, хьэроевоз). Геде, элчэгь, хогьин... Себэхь э мейду э
пушой эн гьемей жэгIмет ме туьре мигьилуьм э дор эгьэжи кешире.

С е л и м (э жуьргIэтевоз). Хон, ме-табасаранинуьм, кук эн рэгIе-
туьм. Э векил Довидовоз эз зулмтуь, бигортуь вирихдогоре, одомигьо-
жэгIметмени, дусдгьой мени, вой жугьур, вой мисурму. Дуьлме эри эн
угьо сүхдени. Зенгьо, гIэилгьой эн жэгIметмере тэхуьлсуьз, гьэрибе
мердгьой эн угьоре-ерэгьсуьз гьншде номусме е вэхдиш гьобул нисохд.
Ме жунтуьре, тэхттуьре эз дес эни жире хогьингьо, эз туь бедте зулум-
коргьо хилос сохдем гуфдире, ме э жэгIмет ме е вэхдиш хогьин ниведи-
ром... Ме гофмере верасдуьм, хон, имугьой огол зе жоллодгьойтуьре...
(*Чарусдени э лой Хьожи-Низам*). Ведини туь эз бине шефд веромрей
хьожи. Дуз гуфдиренуьт: «шефде доре гьнч дуз сохде нибу». Туьре дуз
эй сохде е рэхьн-гIэжели.

Ведешендени гьилинже, сула сохдени дуьл эн Хьожи-Низаме. Хьожи-Низам эз дуьл
гуьрде, буьруьж дешенде гьэд бирени песово.

Хь о ж и - Н и з а м. Омон!!! Муьрдуьм (*Офдоре дураз бирени*).

Х о н (*хьэлежигер бире, чумгьоре чарунде, песово доре-доре хуьш-
дере, хьэрой дешендени*). Жоллодгьо! Жолодгьо!

Дуь жоллод шнмшилгьоре пушово гирде, дироморенуьт эз дер.

ПЕРДЕ

Тозе мекен эн эз зир зулум эн хон вирихдегоргой, Э дури ведини више. Э пушой эн више—гээзмелгой эн хокни. Шимшуын, Мирзо, Рамазан, Шомонл, нушдет э сер гиёвгю эдете чолгугьошуре тиж сохденуыт. Угьо инжо оморет эри гиёв дурунде, оммо гьейсэгIэт эри форигъэти сохде ведироморет. Э сергой эн угьо э жигей эн килэхь, ейлугьго бесден. Э кишд эн гьемей эн угьо шимшил вери. Э ён эн угьо низегьо-копьегой. Э пушой эн угьо—совуни, Оморени ГIэлчупон. Э гъэбурьгъэй эн ү е келе шимшил вери, э кишд ю хэнжел, э сер ю килэхь гьовунн вери.

ГIэлчупон. Руз-руз и-ишму э-эхэйр бу, ху-худо гъувоттуы. (Гьемееки вэхуышденуыт. Жугьоб юре вогордунденуыт). Нуь-нуышит фо-форигъэтишмуре вегирит (Юш нуыидени, э десевоз эрэгъ пушонн хуышдере покурдени). Ху-хубе хригьго, хэ-хэсде вишегьго, бү-бү-буле гIон-гойн инжо, э-энжэгъ гермини. Э-э догъгойму и-и-ижире герми нисди.

Мирзо (ранг энү зерди). Не мужакнш нисди, не гъуыздуурмеш.

Рамазан. Унжо эз мужак, не эз гъуыздуурме зобуте чигьо бү-хон, гъудузе беггьго, нуькергьгой энү.

ГIэлчупон. Ду-ду дузи, хэлефме, не-буге ме-мекен и-и-имуре шенде имуре инжо чүь-чүь добу.

Оморени Довид. Довидиш гьечу ГIэлчупоне хуно вокурден.

Довид. Руз ишму эхэйрбу, худо гъувоттуы!

Гьемееки. Эгъибет туь эхэйр, согъ боши.

Гьемееки вэхуышдуыт, Довид нуышденге угьош нуышденуыт.

Довид (эз Мирзо). Гъуыздуурмейтуь чүьтами, Мирзо?

Мирзо. Хуби, лелей Довид, эз гIов энү туь душунде гиёвгю хурде эйло сокит бири. (Сере жумундени, хэндүьсдени). Ме гьич дүмит несох-дебируым эриме э ижире герми одомире эз хиники лерз менуь гуфдире.

Довид. Гъуыздуурме, хэлефме, ижире чини. Э догъгойму н гIэзор нисди.

Совугьгой гIов э кул вери оморенуыт Мемей, шушен э угьоревоз е духдер. Рамазан гье усэгIэт вэхуышдени вегирдени совуре эз кул эн Мемей, Шомонл—эз кул эн Шушен не духдер.

Шомонл (э зарифетевоз). Те ишму гIов оворде Кереме хуно су гурдуым сухдки. Керем су гурдеки э пушой ю Асли семе бу, э пушойме е сову бу, э уш гIов недебу.

Гьемееки хэндүьсденуыт.

Мемей. Су мегируьгу нехогътуь, ху ченгъэде туьре воисд. Иму е кем дир мундебирим (бирмундени э десевоз э лой више). Эри бусдончи-гьго, хирбендгьош гIов бердебирим.

Шомонл не Рамазан гьерки эз сову э гъэдегъ гIов декуурде доренуыт Довиде, ГIэлчупоне, песе ишу хурденуыт. Зенгьош гирошде нуышденуыт э ён мердгьго.

Рамазан. Шимшуын бирор, те э кор дерафде веги сазтуьре е дес хуним вежегьим.

Мемей. Эри, эри холуйтуь муно!

Мирзо э лов хэндеревоз э сугъразани поисде, вегуурде дорени сазе э Шимшуын.

Мирзо. Шомонл эри гIов чутам тешне буге. суьмгьгой эни саз эри

энгүшдгьой туь тешнеуг. Эе е дуй гьово. Те гьуыздурмейме мере лерзунде, ме уре э вежегьисдеки е кем лерзунум, эз хуьшде дур сохум.

Гьемееки хэндүшденуьт. Шимшуьн чолгьуре э гьирогь норе, сазе э дес вегирде зерени. Мирзо диромрени эри вежегьисде, куьнд оморени э ки Шушен десе э сине зере, теклиф сохдени уре эри вежегьисде. Шушен гьайбе-гьайб руе чарундени э улойге.

Мемей. Вэхиз вежегь, холуйтуь муно. (*Угьо сергуьрденыут эй вежегьисде, гьеме чек зеренуьт*).

Шимшуьн.

Чор киному — дори више
Бие мере эз чум меше,
Муьгьбетмере э дуьл деше

Шимшуьн.

Гьэгрн бие кенор мебош
Жон сие чумгьо, сие гьош,
Бие ебо туь гьуногь бош

Гьемееки.

Э и тозе мескен иму
Э и шоре межлуьс иму.

Гьемееки:

Э и тозе мескен иму,
Э и шоре межлуьс иму.

Шушен ведерафлени. Мирзо теклиф сохде дирувундени Мемее э мейду, песе э хьурметевоз эз гьул Гьэличупон гьурде гьишдени вежегьисде уре э Мемеевоз.

Шимшуьн.

Эз муьгьбеттуь бирем хэсде,
Шев руз чумме туьре гешде,
Дуьлме туьре омбар хосде

Гьемееки:

Э и тозе мескен иму,
Э и шоре межлуьс иму
Э и тозе мескен иму,
Э и шоре межлуьс иму.

Гьэличупон сер зерени э Мемей, э нуьшдегоргьо угьо гьердуьшу ведироморенуьт, нуьшденуьт.

Мирзо Баракалагь Шимшуьн, вежегьисдуймки рэхьэт бисдорум, гуйге гьуыздурмейме эз ме вирихде э жендек эн хон дерафд, гьейсгьит уре эдесе шувунде тутдоре хуно. (*Хэнде*). Десиге эй зуригьо э Гьаруьситуь вежегьисдуймге гьуыздурмей ме эзме вирихде э жун беггьо хьэдово мнбу. (*Хэнде*).

Мемей. Худо хуьшденишу хьэлово гердо э^ехэн эн угьо.

Довид *вэхуьидени*). Дне вегирит чолгьугьошмуре дарайм кор имуре сохим.

Гьемееки вэхуьшденуьт. Довид чолгьуре вегирде э нэхуьревоз фегьм сохдени тижн зуре песе венорени э душ.

Мемей. Меш бурам, гьэчор кура сохум, гьэтош венуьм, гьингьэр сохум эришму. (*Эз духдергьо*). Шушен, Патимат кешит э меревоз эй гьэчор кура сохде бурайм.

Мемей, Шушен, Патимат ведерафденуьт. Бирден эз дурине оморени е назуке шуькеетлуье сес эн зен. Гьемееки чарусденуьт э уло.

Довид. Шимшуьн, Рамазан, бурайт зурн-зурн винишит киниге унжо.

Шимшуьн не Рамазан рафденуьт. Гьемей энугьо чумерэхуь денишренуьт э уло, гоф несохде. Рамазан не Шимшуьн вошошденуьт. Э дес Рамазан е десденуь дери, э гьужогь Шимшуьн е лэгьэре келэ зен вери. Парталгьой энү пара-параи, тузани, муйгьой ю сип-сипини, дов-туми. У э хуьшде недери. Шимшуьн э хьити^етиревоз норени уре э хори. Гьемееки кура биренуьт э иловлей энү.

Рамазан: Рафдим ме не Шимшуьн мивинниг э ён нуькере э ён

Гъэмншлугъ э гъирогъ рэхъ поисди и зен э десдечулеревоз (*Бирмундени э десдечу*).

Ш и м ш у ъ н. Мугум эзу: чубь воисде туьре холе, кини туь? Эз иму мугу: инжои тозе мескен эн эз муьрс хон вирихдетгьо одомигьо? Довид, Гъэличупон инжигеют?

Р а м а з а н. Песде ме мугум эзу: Ме кук Гъэличупонум, Гье и гофе гуфдире мунде у дениши э ме, песде офдо эз хуьшде рафд.

Ш и м ш у ъ н. Валлагъ ние дануьсденим, зинденге, небуге муьрденге, сес нисди.

Довид норени э хори чолгъуре, гъуз бирени, э дубь энгуьшдевоз гуьрдени эз рагъгой пой эну. Гъемееки дениширенуьт гогъ э Довид, гогъ э сифет келе зен.

Д о в и д. Зиндеи, оммо э хуьшде недери. Берит уре э биней эну кулелугъ э серини нит. Э хуьшде мидиров.

Г ъ э л и ч у п о н (*денишире э сифет келе зен, душгьоре вешгнде*). Я-я-ярам ки-ки-ки бие бу-бу-бу ме-мере, ши-шиноху, пубь-пубьрсуь?

Д о в и д. Е езугъ, е сэхьибсуьзе одоми, хуне-жиге небирогори э хьисобовоз, дануьсди иму инжиге мескен гуьрдейм, омори чорей хуьшдере эй офде.

Келе зене берде э биней кулелугъ норенуьт. Мемей, Шушен Патимат вогошденуьт, гъэчоргьо э дес ишу дери.

Д о в и д (*эз Мемей*). Туь дениш э у (*бирмундени э келе зен*) иму бурайм э кор иму.

Мемей дирени келе зене, оморени э ки эну, гъуз бирени. Мердгьо чолгъугьошуре ве-гирде э рэхъ офдоренуьт. Бирден эз Мемей е хъэрой ведироморени. Мемей, десгьоре лов сохде, вежегунде, хъэрой сохдени.

М е м е й. Эй мерд, ой Гъэличупон, эже видовусденит рафде, вогор-дит ебо, инжо!

Мердгьо вогошденуьт.

Д о в и д. И чубь хъэрои, чубь бири?!

М е м е й. Гьелэ ме хъэрой несохде, ки биё соху, мундемгьош менуьм-ки э и гъуьлом (*зерени э десевоз базугьой хуьшдере*).

Д о в и д (*гъоси бире*). Дне си сал имуре э силис гуьрде мегьил, гу буга гуфдирение гофтуьуре, эз кор мегьил имуре, чубь?

Мемей сере гъуз гуьрде гирисдени, душгьой ю верафде-фураморнуьт. Гъэличупон, Довид, жогьилгьо, духдергьо дубь э еки э мэхьтелиревоз дениширенуьт.

Г ъ э л и ч у п о н (*эз Мемей э хоширевоз*). Гу-гу, Мемей, гу-гу хэ-гьер, чубь-чубь бири, эй чубь гирисде?

М е м е й (*гирисде-гирисде э Гъэличупон денишире*). Чубтам негирисуьм, инжо дегешдигьо зен-езугъэ Перини, зентуьни. Чубтам неши-нохдейт ишму уре?

Гъэличупон чолгъуре шендени.

Гъэличупон. Пе-пе Перини!? (*Видовусдени, хъэрой дешендг*). Перини. (*Оморени э звер сер энэ э сугърезани фураморе, гъуз бире, сер энуре тик гуьрде, келе-келе гирисдени. Оморени Рамазаниш гъуз бирени*).

Р а м а з а н. Дедей, жон езугъэ деделейме!... (*гирисдени*).

Гъемееки кура биренуьт э иловлей энугьо. Чумгьой гъэрсире покурденуьт. Мемей нуьш-дени, чор зани зере, домо вокурде гирисдени.

М е м е й. Эзи товуше рузгьой худон гьич е недире езугъэ, Пе-ри. Жигер хъэл сохде, дубь пара сохде, е офдуме гъэилле зенде, гъэил

хушдере бегьем э чум хушдеревоз недире Пери, э дес зулумкоре бендегьо офдоре, сиегье ловгьо, сиегье гьутинегьо бире гуьгчеге Перилейме, жоней!..

Д о в и д (*десе кеширени э лой Мемей*). Пой, эдее э хушде дироморе. Пери. И сес эн Мемее хунои э гушме дерафдгьо.

Мемей гьеусэг'эт оморени, гьэл гуьрдени Перире.

Мемей (*г'эрсгьо э чум вери*). Шинохди мере? Эри? (*Бирмундени э Рамазан*). Ини офдуме кук туь Рамазан, дениш хьэсрот веги эз дуьл туь, фэг'бир.

Пери възхушдени ёвош-ёвош, гьэл хушдере лов сохде, дениширени э кук хуьшде.

Пери. Биё э гьэлме, хэлефме, биё, э худо шуькур гердо ме руй туь-дирируьм, имугьой муьрдуьмгеш э фикирме недери.

Рамазан э сугьразани поисде, гьэл гуьрдени дешешуре.

Р а м а з а н. Дедей!

Пери (*гьэл гуьрдени уре*). Жон бала!..

Угьо эз гьэл еки жире биренуьт.

Пери дениширени э Г'эличупон, у эдее г'эрсгьой чум хушдере покурде.

Пери Бэхшлемиш сох э ме Г'эли... Э ме е доне тэхсириш невери... Гьисмет ме гьечи офдори. Залумгьой ме гужлуь бири.

Г'эличупон. Туь чуь гу-гуфдире зен! Э-э худо шуькур г-гердо гье-гьечи се-семе омо-оморей веди-ди-дироморей, руй е-екире дирейм.

Гьемееки нуьшденуьт, кура биренуьт э иловлей эн Пери.

Мемей. Иму гьечи дануьсдебирим туьре сайлов берди.

Пери. Гьэдошмуре вегиром, сайлов зере мибердгьо хубте бу мере, э серме и коргьо, и гилгулгьо омореижон.

Мемей. Гьери ихдилот несохи, ебо.

Гьемееки дениширенуьт э Пери.

Пери (*е кем э хушде домунде бэгьдо. Дениширени э Мемей*). Урузине руз гьейсэг'эттинере хуно э ёрмени, э пушой чумгьоймени, бисд-бисдуь сал гирощидгеш эз умогьой те имгьой. Э ертуь мундиге у руз ме эз туь г'эрдовиж дебердебируьм эри г'орд зере, хэми сохде.

Мемей (*десгьоре лов сохде*). Чуьтам э ёрме нисди, лап хуб-э ёрмени.

Пери. Г'орде зеруьм, хэми сохдум, Рамазане нене доре, хисундум, совулеймере вегирде рафдуьм э гьирогь дигь, фураморум э дере эз нуькере эри г'лов вегуьрде. Э сер нуькере э гьуз биреки бирден дуь доне г'эзроил мере ээпинжи пучунде, лэг'эймере сэхд сохде, бердуьт, э кул г'эсб веноре, вирухундут.

Г'эличупон. Не-не-не-да-да нуьсди, кибу-бу-ге у-гьо?

Пери (*э мэхьтелиревоз*). Туьре чуь бири, Г'эличупон, туь э хуьшде домунде-домунде гоф сохде, туь гьечи небири?

Мемей. Эз сертуь и кор оморе эйлоревоз бири гьечу.

Г'эличупон (*э битабиревоз*). Го-гоф туь-туьре гу.

Пери (*деш дуьлхуьрде хуно бире*). Ме песе дануьсдем мере вихундегоргьо-нуькергьой эн хон Дербенд бири. Э хонишуревоз э ов гьуногьлуьги оморетгьо э ки хон Табасару. Уре дануьсдуьм мере э Нарын-кала э дервозей эн хон Дербенд оворденге... Чуьк-чуькигьой мере, дуьлседгиймере эофгьоревоз гуфдире верасдени нисди. Эз пенжей хон дерафдем чумме эз г'арс хуьшг небири, э пойгьой энду офдорем, маре ху-

но э пушой энү э сер сине гешдем ,мннет сохдем, мере хьофд рузе ГЭил
ненэхври, э у семе езугъ, рэхъм биёвгу уре, мере рэхьо дугу, ГЭилле
месуыз мимируь... (гирисдени). Э ки мугуи. Эз гээле эй вирихде жиге
нисди. Ченд бо гээсд сохдем эй вирихде верафде э сер бору, хуьшдере
эз үнжо эй шенде, ализе эхтесохде гьулгьой хон, мере гуьрде, куфде-
кувшиде дебердет дуборе э хьэрем хон. Бэгъдовой дегъ салиге хон мере
бэхш до е тожире, эри ю эз Исфогьон келе бэхшгьо овурдебугьоре. Тожир
э кервугьой хуьшдеревоз э базар Дербенд эвруйшъмгьо, хэрегьо овур-
дебу эри фурухде... Эзи е сал пушо Тожир муьрденге кук энү ихдиёр до
мере эри вогосиде э ватанме, оммо е шогьиш мере эри хэржи рэхь недо.
Пой-пееде ,эзи дигъ э у дигъ, эзи шегьер э у шегьер, эзи чул э у чул, лу-
гьо-пара вечире-вечире, дес-пойме гьэбер зере-зере оморем, гешдем оф-
дем ишмуре.

Гьемееки сер дуллу поисденуьт, гоф несохде, гофгьой эн Перире шиновусде. Бирден
Шомоил гуфдирени.

Шомоил. Понт, киниге э киму эдее оmore, сипре ейлугъ э дес тик
гуьрде-гуьрде.

Гьемееки дениширенуьт э уло.

Довид. И гьерчуь гьисди, дусд нисди, э хубе дуьл, э хубе фикире-
воз э киму оморенигьо одоми нисди. Илчи э лой лешгер дуьшме оmore-
ре хуно эй гоф сохде эдее оmore (гирошдени е ченд минут). Эри. шинох-
дуйм и куке, и еки эз нуькергьой эн хони. (Эз жогьилгьо). Ишму зу бу-
райт мэглуьм сохит э жэгмет дигъ, келе чуькле хьер мерд эрегъ хуьш-
дере вегьурде э гьирогъ рэхь э гьэриш эн гьэмишлугъ пэхьни бошутгу.
Гьетте э ён гьэмишлугъ расире нуькергьой эн хон, эз нокуми бурайт э
сер энугьо. Ме не Гэличупониш миейм э кишму.

Мемей. Гьейвой!

Гэличупон (эзугьо). Ишмуш бу-бурайт!

Жогьилгьо рафденуьт, пессе зенгьош. Нуькер ейлугъэ э дес гуьрде, куьнд бирени эз
Довид не Гэличупон. У угьоре руз эхэйрбу недоре, оmore поисдени э пушой энугьо.

Нуьк ер. Огьойме хон буйругъ дори эри гуфдире э ишму, э туь
Довид, э туь Гэличупон э гьемей жэгмет дигьовоз э еки вогордит гуф-
дире э тупрогъ ю, э зир дес ю. Хон э нуькергьой хуьшдеревоз омори по-
исди э гьирогъ эн дигъ. Эгенер ишму э буйругъ эн хон недениширитге,
хон э нуькергьой хуьшдеревоз тозе дигъ ишмуре мечаруну, те дуваздегъ
сале мерд хэйлогьире гьирмиш мисоху. Хон э ме гене буйругъ дори эри
гуфдире э туь, Довид: дусдтуь, сердор Селим, гьилогъэ хуно э дор эгъэ-
жи кешире омори. Эгенер э буйругъи эн хон недениширитге, ишмуш сер-
дор Селиме хуно э дор кешире миейт.

Гэличупон. Гьэ-гьэргъэ туь-туьш гьи-гьисди, туьре бу-буйругъ
до-доригьо хониш, итугъли.

Довид сере гьуз гуьрдени, думутлуь.

Довид. Сердор Селим жоборд, эгьуьлменд, хэлгьдусд дие зинде
нисди, бирэхьме хон уреш э дор кешири. Э ники гуьрде биёво нум туь
Селим.

Гэличупон. Худо рэхьмет сохо!

Довид (сере тик гуьрде, э сифет эн нуькер эн хон денишире). Бу-
ра-гу э хонтуь, иму буйругъ энуре гьобул ние сохденим...

Гэличупон. Эри, гьо-гьобул ние со-сохденим. Уьлмегъ во-вор,
ду-дунмег-юх.

Довид (э гофгьой Гэличупон рази бире сере жумундени). Гу эзу:

иму инжо вирихдейм оморейм эз сурилигьо, бирэхьмигьой энү, хунегьо вокурдейм, богъгьо дешендейм (*бирмундени э десевоз*), дуборе эри э ки энү вогоще нэгI, *бэгъэ хуно эри хушдере э десдин-дес хушдере*воз э лэгIэй мар дешенде нэгI. Иму бэгъ нисдим, иму инсоним, азаде одомигоим. Эз сэхде гъэфес вирихде гъуш дие дуборе э гъэфес нивегорду. Бура мэгIлуым сох э хонтуй.

Нукер чарусдени эй рафде.

Г I э л и ч у п о н. Е. дэ-дэ-дэгъдэгъэ пой туь-туь мунош. Эз хо-хон туь гу, эге-гер у ве-ведироморе э-э меревоз би-бир-небир женг не-негуьрдге у-у не-немерди. Би-бигьил сефги б-бесдугу э-эсер хушде, и-ишмуре э-э пушо дешенде э-э далдегьо пэ-пэхьни мо-мобугу.

Нукер рафдени. Довид не Г I э л и ч у п о н дениширенуьт дуь э еки.

Д о в и д (*ох кеширени*). Иш гьечи, Г I э л и ч у п о н, бирор. Ме дануьс-дембидуьм дир-зу хон миёв э сер иму, оммо имуш хьозурлугъи имуре дирейм. Оммо ме уреш дануьсденуьмки, омбаре одомире вегуьрде э инжигьо хон ниёв.

Г I э л и ч у п о н. Туь э-э-э вэхд эн женг-жэгIмете се-серберэхьни сох, ме-ме э-э му-мугъоети хон бо-бошум. Хьэ-хьэрекет сохде ге-гереки у-уре-эз-зинжо эй рэхьо не-недоре.

Д о в и д (*хуб*). Кеш бурайм имугъой.

Гирошдени е ченд мпнут. Эз дурине оморени жевгъэ хуно сесгьой одомигьой эн дигъ, угьо эз нокуми эз гъэмшлугъ ведироморе рафденге э сер нукергьой хон. Сес эн женг-женг, хьэрой, ноле оmore-оморе куьнд бирени. Шимшилгьоре э еки зере-зере ведироморенуьт э сегьне Шушен не буйругъ эн хоне овурдебугъо нукер. Э тен эн Шушен парталгьой мердуне вери, э сер ю килэхь. Сифет энү яралуьни, эдее хун оmore. Ведини, у эз гъувот офдори, э гужевоз эдее хушдере гуьрде. Гье и туьтем эз женге оmore ведироморени Пери. У е дэгъдэгъэ дениширени э угьо. Песде эз песой эн кулелугъ видовидов рафде вегирдени тие совуре. Эз лой чеп Мирзо э расди дес ю бирэхьне шимшил дери, оmore ведироморени. Сер энү бесден э е сипре жоморевоз. Жомо гьеме хунини. Мирзо гьеусэгIэт шинохдени нукер эн хоне, оммо те Мирзо оmore распре, Пери, эз песой кемер эн нукер оmore, совуре тик гуьрде э е зарбевоз зерени э сер эн нукер. Нукер гьеобо тик поисдени, эз дес энү гьеусэгIэт шимшил офдорёни, чужгьой энү чарусденуьт. У лойлум хурде-хурде, видовусде офдорени э гьирогъ сегьне. Мирзо э вогънеки хьэрой сохдени э сер эн Пери.

М и р з о. Хьэйф эни сову, неомо туьре эз сер нукер-зери уре хуьрд сохд? Ме сер эн нукере э ирзовиш (*бирмундени э шимшил*) чэх мисох-думки?!

Пери лове э хэнде веберде, сере жумунде, рафдени. Мирзо дениширени э Шушен

М и р з о. Туь кини, жовон? Ме туьре э Г I э р е й Г I э и л гь о, жовонгьой дигъ иму недирем гьич эхи, оммо... сифет туь эйме эн дире шинохэ одомире хуно оmore.

Шушен е дэгъдэгъэ поисдени, песде хэндуьсде-хэндуьсде вегирдени эз сер килххэ, покурдени эрегъ пушони хушдере. Мирзо мэхьтел муьдени.

Ш у ш е н (*Лов хэнде*). Имугъойле шинохди?

М и р з о. Шушен? (*е кем поисде*). Машаллагъ, хьэлол э хурде шир-туь. Туьчунни назуьшменде духдерегъо эз дуьл хушде терс велешнеде, э жун хушде рэхьм неберде, э имуревоз, мердгьоревоз бир-небир, э женг ведироморенки, иму ёгьин нукергьой хоне бесгъун мидим, угьо э иму ниворвот... Оммо у нолоигъ, туьре эз сифет яралуь сохди.

Ш у ш е н (*э могъбулиревоз*). Имугъой жиге дэгъмей эн яра гьемисе момуну э сифетме?!

Мирзо. Гьич фикир мекеш. У жиге дэгъмей эн ярайтуь эз лап хол эн лап раче гуьзелиш зьедте ярашуьгъ мидуь э гъутиней туь. Дие кеш бурайм, вэхд энугофгъо нисди.

Шушен. Кеш. *(Е дуь пой норени, гене поисдени э дуьлпосоиревоз)*. Мирзо, Шимшуьн согъи?

Мирзо. Согъ бу ме уре елэгъзэйге диренки. Ме гьейсэгъэт мэгъит эн Шомоиле ведировунде э у гъйрогъ норем. Эз иму хэйли гъов-гъэил пуч бири, оммо эз нуькергъой, хон деш омбарте пуч бирет. Дие кеш, кеш!

Шушен *(э ведерафдеки)*. Шимшуьне диририге мегу э у ме яралуь бирем гуьфдире.

Ведерафденуьт. Дироморени Рамазан. У гъэл гуьрде Шимшуьне кешире-кешире эдее берде. Шимшуьн яралуьни.

Шимшуьн. Пой е дэгъдэгъэ, нушун мере. *(Гуьрдени эз синей хуьшде)*. Гъов ди мере, эдее сужденуьм, гъов ди.

Рамазан видовусдени эз сову гъов декуьрде э гъэдэгъ овурдени. Те у вогольше Шимшуьн офдорени, эз хуьшде рафдени.

Рамазан. Шимшуьн, гъов овурдем, *(Норени э хори гъэдэгъе жуьмундени уре)* Шимшуьн, бирорме туь, воку чумгъойтуьре, дениш э ме. Шимшуьн! *(Серэ э синей, ю веноре, гирисдени. Эз Шимшуьн е ноле ведироморени)*.

Шимшуьн. Ох..., жон дедей!..

Рамазан *(шори-шори)*. Э худо шуькуьр, зинден. Эде, туь зэхълей мере бердики?! *(Вегуьрдени гъэдэгъ гъове э расди дес, э чепи десевоз сер энуре тик гуьрде, гъов дорени уре. Гъэл гуьрдени уре, вэхизундени)*. Вэхиз имугъой, кеш беруьм нуьм туьре э е далда э саламате жиге, гъечи, гъечи, е худой!..

Шимшуьн. Шушене диририге мегу ме яралуь бирем гуьфдире.

Угъо гъэл гуьрдени екире, ведерафденуьт. Оморени сес зере-зерей эн шушке. Э сегъне женг гуьрде гуьрде дироморенуьт Гъэличупон не хон.

Хон *(сифет ю огъу вечире)*. Ме гьейсэгъэт туьре гъингъэре хуно менжуьнуьм.

Гъэличупон. Дие-дие эз... э гъи-гъингъэр де-дес веги, хон. Ди-дие гъич гъи-гъингъэре туь э чу-чумтуьревоз нивини.

Хон. Сег. геде, чупон!

Гъэличупон. Хъз-хъэйф се-сеги у-уре э туьревоз той сохде, хон.

Хон деш э зарбевоз зерени, диеш зарбте зерени Гъэличупон. Угъо э у гъйрогъ женг гуьрде-гуьрде рафденуьт э гъйрогъ сегъне, гене дуборе гъечу женг гуьрде-гуьрде вогольше денуьт. Бирден Гъэличупон хуьшдере пушово доре, сула сохдени шуьгъэм эн хоне.

Хон. *(Келе-келе)*. О... о... о-гъ! *(Шимшил офдорени эз дес ю офдорени э сер кемер. Эз дурине оморени шоре сесгъой эн жэгъмет)*.

Сесгъо: Бесгъуни! Бесгъуни! Зигъо азади!!!

Лов Гъэличупон э шоре хэнде верафдени. У оморени расди пое воноре э сер синей эн хон, шимшил хуьшдере моч сохде, донерени э гъоб.

Оморени сес мэгъини:

Хор,

Чор кинойму дори више
Бнэ мере эз чум меше,
Муьгъбетмере э дуьл деше
Э я тозе мескен иму,
Э и шоре междуьс иму

С е с м э г I н и .

Х о р .

Эз муьрс эи хон хилос бирейм,
Эй дуь еки жуне дорейм
Азадире э чум дирейм,
Э и тозе мескен иму,
Э и шоре межлуьс иму.

Гемееки хунде-хунде вероморенуьт э сегьне, шимшиялгыоре тик гуьрде э звер сер ишу.

Х о р .

Э и тозе мескен иму
Э и шоре межлуьс иму.

ЭХИР

Алексей МАКАЕНОК.

ЛЕВОНИХА Э СЕР ТОЗЕ РЭХЪ

ДУБИМУЪН ПЕРДЕ

7

Гъозне гиросденини э кабинет Глуздаков. Инжо Левон оморенини эри гешде Закон — гъонун, ве кумеки. Кабинет э куьгъне стол ве стульгьоревоз. Куьгъне сейф. Глуздаков нуьшде эдее тигъгъэтлуь гуш дошде Тесакове.

Тесаков (*эдее хунде зуризури, гъемишеинере хуно*). «...Беспартийный, не бири, нэгI, бэхш не вегурди, не бири, нисди, нэгI, нэгI». (*Екем поисдени Глуздаков хунде юре варасуь гуфдире*).

Глуздеков. «Нисди, нэгI, бэхш не вегирди»... Темизи. Ижире анкета э шиновусдеки жун одоми хъэз сохде. Дузи.

Тесаков (*хундени*). «Занграй Михаил Максимович, член КПСС, 1933 с. высшее. Зоотехник, белорус, не бири, нэгI, бэхш не вегирди, не бири, нисди, нэгI, нэгI»...

Глуздаков. Гъеле жогъили, уне гуьре гъичиш нисди. Гъеме хуби, энжэгъ омбор дилбоши... Эз у мугъоет бире гереки, эз сабуьр не веде-рав. Дузи... (*Тесаков ох вокошире*). Чуи? Визор оморей?

Тесаков. Гъечу бегем, лап тейте инжо! (*Бирмундени э десевоз те бугъоз*).

Глуздаков. Мере эз хьол туь хэбери. Иму хэлгъэ эз гьер тараф миё фегъм сохим. Е локош ние вебу э ишу. Эри локой эн угъо иму жоьоб дореним.

Тесаков. Гъеме кандидатурегъо э парторганизация, э актив э рай-комши *теслих сохде омори*.

Глуздаков. Чуьш бисдогеш ебойгеш фегъм сохде, усולי нисди.

Тесаков. Иму чоримуьн гилеи эдейм фегъм сохденим.

Глуздаков. Кеми. Шиновусдей: гуфдиренуьт, хьофд гиле пеймун, е гиле дурун.

Тесаков. Тоб доре нисе дануьсденуьм, Метрофан Сазонович!..

Глуздаков. Туь эри э е жиге нуьшдеш тоб нисе доре. Оммо ме 12 сэгIэт нуьшде дануьсденуьм э сер стол.

Тесаков. Э сер гъумор?

Глуздаков. НэгI, инжо э кабинет? Расде гуюмге, эз омбор нуьшде хун жендек серзофруво фураморе, гъул-зани одоми хисирени, сер гуьрдени сере гижи. Уне гуьре медицине гуфдиренуьт э вэхд ю физзарядка сохде гереки. Хун жендек инсон гердуь гуфдире. Имуш мне гъей-сэгIэт физзарядка сохим. (*Ведироморе, э десевоз огол зерени Тесакова*). Сер ги гъери. Гъечи, гъечи:

Вэхи едов.
Хуб-рач видов.
Песде гъечи.
Зу пой вечи.

Ек-дуй, се-се,
Ме мун песе.
Тик ги пое,
Песде десе.

Пуш э хори
Э гыл-гыли.
Песле възх

Тик пой гьери,
Туь пой тик-тик,
Эхир туь ник.

Глуздаков не Тесаков эз эшгъ физзарядка дер кудфидре нисе шиновусденуьт. Эхирд:
э зарбевоз кудфе оморенге, шиновусдени Тесаков.

Тесаков. (*Дере тираклуб вокурде*). Э ён ишму одомн омори.

Глуздаков. Кини?

Тесаков. — Колхозники.

Глуздаков. — Гу, нидануьм, мере гуьллуьгъни. (*Нуьидени эгъил-эвшили*).

Тесако. — Лап сэхде гуьллуьгъни мугу.

Глуздаков. — (*э зарядка сохдеки*). Руз шобот биёвгу.

Тесаков. — Ишму юре лап хуб шинохденит мугу.

Глуздаков. — (*бокс сохдеки*). Мере, сэхд гуьллуьгъ мени.

Тесаков дере сэхд сохде бэгъдо, дере вокурде эз буру гуьдирени.

Левон. — Гуит Левон Чмих омори». (*Сэхд сохде дере*).

Глуздаков. — Кини?

Тесаков (*пушой дере гуьрде*). Ливон Чмих.

Глуздаков. Гу диров.

Тесаков. — (*Дере вокурде*). Циройт!

Левон. — Руз ишму эхэйр бу, Метрофан Сазонович!

Глуздаков. — А-а... Ливон Биёйт, сэхде гуьллуьгъ меш гьисди.
Дес Левоне гуьрде, Левон миже жумунде. Чув тозе хэбери? Коргоь албади, небуге шулбуд?

Глуздаков е ченд гиле э Левоневоз эри жэгI гуьрде э е жиге гьисмет бири. Уне гуьре
э гьере дери зарифет

Левон. — НэгI, Метрофан Сазонович, эри жэгI гуьрде гьеле екём зунн. Жилид хьэл не бири. (*Миже кудфе*).

Глуздаков — (*эз Тесаков*). Туь бура е кём форигъэти веги. (*рафде бэгъдо*). Чувн? Гене мих-тэхде гереки?

Левон. — НэгI, не дануьсдит. Ме кор тэхдеире варасдем.

Глуздаков. — Дирем, бун юре цинковый огьун зерей. Бэхилуьм Хуне, хуне нисди-о, е гьэлен, гьэле.

Левон. — Э кумеки ишмуревоз вокурдем, согъ бошит. (*Миже кудфе*). Имуьгой эри гьнт-тэхде офде асанти нисди-о. Э гьер жиге вокурдени эдее гирошде.

Глуздаков. ЖэгIгир, жэгIгире гьемише миверзуй. (*Юш чум зере*). Оммо э е тигьне согъбоширивоз эз сер нибу. Гоф э гIзрейму мунугу, мереш фикире еки эзуни гьэле эри меш вокунум, те минкин гьисди-гью. Е шеш мегьине бэгъдо эдем э пеньсие рафде. (*ТэгIриф доре*). Дануьсдени бирор, кейфсуьз бирем. (*Гене Левоне хуно чум зере*). Кейфсуьзи сахарный болезнени.

Левон. — Чув кейфсуьзини у, эз ширине зиндегуни?

Глуздаков. — Эз ширине эже? Хубо, туь миё э ме кумеки сохи.

Левон. — Эз товней нечогъи?

Глуздаков. Эз товней хуне вокурден. Еки эзуни хуней туь миё вокунн эри меш.

Левон — (*шори-шори*). Э сер дуь чум ме, Метрофан Сазонович! Гьечи дуьль веноре, хьэрекет сохумки!.. Оммо... ни гуют эз ишму... Эхи, ишмуьре хуней жакти...

Глуздаков. — Чувш бисдоге у хуне муьлк ме мибу, хуней ме.

Левон: — О-о! Гьелбетте эн туь мибу. Чув гофи! (*Хэндуйсденуьт*). Сэхьиб муьлк мибоши!

Глуздаков. Кесу се-сад сал зигьидсе. Шову хунейгьой иму э велл календар хунди. Эй чув? Эгъуьлиш нисдиге у жуьлзере, хуне ю гьисди. Э гьержой рафд — хуней ю э кул ю вери. Омбориш зигьисдени. Иму эз кесу неданте нисдимки.

Левон. — ГӀэзизе Митрафан Сазонович! Ме эришму... эри сувьгьде бирор вокунугьоре хуно. Э ён хуне е ним гектар хори, эй богь-бисду.

Глуздаков. Гьечи миё бу...

Левон. — Гьелбетте ним гектар. Бегем э Уруснет хори кеми? Эри богь дешенде кумекиш мисохум. Лап хубе жинслуье доргьо, э е лойге мурилугъ, е ченд кифлет гӀэнг, туьре воисде... Чув эжеб туь э гъэвл эн и кор офдорей?

Глуздаков. — ЕгӀни, туьре разини?

Левон. Лап хуб, лап рац! Чувьклеш бисдоге, жигей туь мибу, хуней туь... Э райисполкомиш, те вэхд пенсия кор сохдей имугьой вэхд э гъэйгъуй туь поисдени, э гъэйгъуй пири туь.

Глуздаков. — Гьелбетте, жогьил нисдуьмки.

Левон. — Ме чув гуфдиренуьм. Америкаре бигьил жогьилгегьо ги-рорут. Ишмуэ э и гуьмуьр минкин видов-видов сохде нисди.

Глуздаков. Дузи. Де у вэхдгьой ме не мунди... Коргьо кемер ме-ре гъэд сохди.

Левон. — Ишму э и зуригьо... (*Песюьре нисе гуфдире, чум зере*).

Глуздаков. — Чувь э и зуригьо?

Левон. — Когъоз-чи эз область когъоз-чи вегирдейт.

Глуздаков. Э гӀэреберевоз. Чув когъози?

Левон. — Эз товней чепгунигьо.

Глуздаков. Чув чепгунигьо? Эже?

Левон. Э район иму.

Глуздаков. Комини зен-зоре гуфдири эй туь?

Левон. — зен-зоре не гуфдири.

Глуздаков. — Хувьшдени туь фикир сохдей?

Левон. — Чепгуини. Уре фикир сохдет председатель колхоз иму Буйкевич э домор меревоз э еки — э Михаил Максимовичевоз.

Глуздаков. — Чув чепгуини?

Левон. — Суьфде-суьфде, эришму гов дошде гӀэмел нисе оmore мугу, миё э фермай колхоз дит мугу...

Глуздаков. — Фурухит. Туь Левон эз зиндегуни пес мундей. Э пушолуье колхозгьо у э повесткай руз вери. Чув бешгъэиге туь миё дани. Э гьовои нисе доренит, фурухденит.

Левон. — Нисе чире, гъэйчи зере. Ме говсуьз мунденинуьм? Дуьи-муьн — эз участкагьош бурранинуьт, дегь-паздегь сотьий гьишденинуьт. И чув жире закони? Ужире закон нисди, хорире вегируь! Чувь, шефди-ни? Чепгуини. Шефдини,

Глуздаков. — Чепгунире — хунои... гене чувьни?

Левон (*жуьргӀэтлауь*). Хунегьой имуреш эдете вегирденуьт. Хуней мере! Муьлк мерелл! Эн мени у, небуге?..

Глуздаков. — (*терсирере хуно*). Туь чув гуфдире?

Левон. Гьисдигьоре! Колхоз эдее вокурде. Эн туь нисдики, муьлк туь нисдики. Чепгуини? Гьелбетте чепгуини!

Глуздаков. Чепгуини. Туь эз же дануьсде эз область когъоз миё бу гуфдире.

Левон. (*Гьинорлуь*). Миё бу.

Глуздаков. — (*эз Тесаков*). Пал Палыч! Эз область когъоз-чи не омори эз товней Чепгунигьой Буйкевич не Закаряйка?

Тесаков. — Суьфделе эдем шиновусде.

Глуздаков. — (гъэгър кешире). Э жегьендем мунди!

Левон. — Белкем унжош. (Э гьер-жой — гири норет, фурмуш сохдет). Пэхни сохдет.

Глуздаков. И чуй жире кори?! Гуьлом вилоет дануьсдени, оммо иму суьфделе эдейм шиновусде! (Телефон зере). Райком, секретарь... Алло!... Туьни?... Руз туь эхэйр бу. Секретарь эжей? Дувимуьн?. Уш э н вихдегьон... Белкем туьш дануьсди. Э райком когъоз — чи омори э товней чепгунигьой Заиграй не Буйкевич? НэгI? Эри инжон... Эри ме телефон зеребу миёв гуьфдире... Чуй сохди... хуб, э у гуит э ён ме биёв... Дениширем (эз Левон). Туь эз же дануьсде?

Левон. — Чутьтам эз же дануьсденуьм, хуьшдени ме нуьвусдем. Э хьисоб меревоз те гьони жогъоб миё вогорду.

Глуздаков. — (Гьемин бире). Туь э товней когъоз-чи гуьфдире?

Левон. — Гьелбетте.

Глуздаков. (Дусдисуьз). Е сер э область эри чуй нуьвусдей эри иму не нуьвусде?

Левон. — Эри хуьрмет. Дузире гуюмге, Митрофан Сазанович, ишму уре, миденорит э и гьоврей огьуни, унжо эхир эн у бу. Оммо имугьой, эз область вогошденге, гьиметлуь хуьрметлуь ве гуьзетлуь мибу.

Глуздаков. И эгьуьле эз же офдей?

Левон. Ме небелед нисдуьм, Митрофан Сазанович.

Глуздаков. Мибурут, лап кордесуьз эз бугъоз мибурут. Екемлейгеш олхоин, э динжи саламетиревоз кор мисохдумге... Ченд гъэдер мунди мере бегем эри э пенсия ведерафде... Эзунбэгъдойге екире куьшуйту, винигьой екире гIэнж гуьрде, эз муйгьой еки кешуйту.

Левон. — Динжи нибу! Буйкевич не домор ме ужирею нисдуьт, динж ни поют.

Глуздаков. Туь чуй сохдей?

Левон. — Чуй сохдем?

Глуздаков. — Эри чуй нуьвусдей? ~

Левон. Кобоб бирем эз дес эн угьо, Митрофан Сазанович, кобоб. Гереки хилос бире, не буге... эз у фикиргьой имуш, фикир гъэйри гьичиш ни муну. (Э гуш ю) иму имугьой десе э дес доре дуь эеки миё кумек бошим!..

Глуздаков. Ох, э эхир иму миведаравт... Эслогь, гьолок мисохут.

Левон — (э назуьшмендиревоз). Гьичиш нибу Митрофан Сазанович, гьеме хуб мибу. Жогъоби когъоз ме вогошдге эз область ишму комиссия — гуьнжунит. Оммо э комиссия ихьдиборлуье одомигьоре вихит. Бигьил угьо фегьм сохде, хуб тембихьи эн уре дуьт, гьечи сохде гереки перт бошут. У вэхди миданим э олхоиниревоз зигьисде.

Глуздаков (гьемин бире). Унжо ужире комиссия вихде гереки, чуйжире э товней ерэгъ шендеи, э комитет разаружение вихде оморениге...

Левон. — Лап жиге ю бу...

Глуздаков. Эгенер угьо нисдуьтге?

Левон. — Чутьтам чеп нисдуьт? Песг чеп нисди де чуйнуьт?

Глуздаков не имид

Глуздаков. — Дузе рэхь...

Левон. — Чуй дузе рэхь! У дузи нисди!

Глуздаков: — Угьо э пушо деруьт, пушолугьоют. Угьо не дануьсде де ки мие дануьт? Ки э пушо дериге...

Левон. — Эз шори гьизмиш бире, чешмиш бирет угьо! Чепгунгьо!!!

Глуздаков. — Дузе гофгьон. (*ТэгГриф доре*) Оммо туь эй гоф хьэвиже нисди, хуте бирей.

Левон. Хуте не бире чореш нисди-о.

Глуздаков. — Мие дани э ки имид бесдеге... Ме имид дошдем домор туь дузе корсохи гуфдире, хьэрекет сохдем эз колхоз ишу кандидат вихуьт гуфдире, э депутаты. Оммо ве ди биреники... Э метелегьо гуфдиренигьоре хуно... «Ме эри туь муьрдеки, оммо ю эри ме векедени чолеки». Эз эгьуьт чешмиш бирем. Гьечи хьил-хьили поисдем, гов э сер жилид поюгьоре хуно.

Левон. — Митрофан Сазанович! Энжэгь э депутаты нэг! мевихит домор мере! Небуге... Мисухим... Чепгунгьоре хуьрметлуь сохде?!

Дере куфде дироморенуьт Лушка не Максим.

Лушка. — Туь эфол дениширере хуно денуьсдей. (*Эз Глуздаков*). Руз ишму эхэйр бу, хьовир Глуздаков.

Глуздаков. — О, хунегьой Левон Чмихигьо! Э гьубеттуь эхэйр бу! Максим. (*Дес доре бэгьдо*). Ме денуьсденуьм-эхи: гьич мибу ми Левон э район биёв, э Митрофан Сазанович сер не кешире вогорду?

Лушка. Ме уре эз амбулаториягьо эдем гешде, дуьл песои юре эдем кешире. Мугум бэлкем э больнице чи дегердунде чи бириге, оммо ю эжеиге. Туь э ён докторгьо оморей. Гье эдембири эрз сохде: Шуьгьэме дерди гуьрди, пегьриз сохде гереки, шир е гов гереки!.. варасире э руьхшендиревоз (А--а, туь инжо фельдшири эри туь? Туьре имиди Митрофан Сазанович эри туь пегьриз нуьвуьсде гове гьишденини?)

Левон. Туь гьич гьэйб-Гор дануьсдени! Туь э чуьжонге дануьсдени... хуьрмет дануьсде гереки.

Лушка. Гьэйгьуь нисди, у одомимун. Туь э эрз оморей? Эз дес ки? Эз дес домор? Э духдер семе езугь биёвгу туьре, эз дес туь гьэгьр кешире, гьэил, руз бе руз эдее эз хьол офдоре, (*Эз Глуздаков*). Ишму, Митрофан Сазанович, ебо фикир дит, — гьэруьси сохде нисе дануьсденуьм. Кин гуьрди мунде. Духдер, не э хунеймуниге, э хуней муни, не э ён шуьвериге, э хуней шуьвер. Оммо чуьш сохдиге Левон, гуфдирей туь нибу!.. Туь гуфдире нибу жингире кечи! Оммо ишму, Митрофан Сазанович, руй медит уре!

Глуздаков (*э Левон*). У мейл доморе гуьрде?

Левон. — Эз недани хуьшде. Гуьзетлуь сохдейт, уре э газетгьо сурет зере, хуьрметлуь. Де уш эз вихьте ведарафди.

Лушка. — ТэгГриф дорет! Хэлгь тэгГриф доре, туь нэг! И бисд сали ме э туьревоз эдем зигьисде, гье е гоф эдем шиновусде: хэр, недан.

Левон. — Э хэлгьэвоз нисе зигьисдеки, э меревоз эдее зигьисде.

Лушка. — А-а, гьечуни!

Глуздаков. — Вессит, вессит! У женг хуненини. Э хуне гоф мисохит!

Лушка. Хуб Левон! Э хуне хуб гоф мисохим!..

Глуздаков. — Евош-евош гоф сохит, хосденуьм эз ишму. О-о, туьнди зен туь Левон. Ме гьечи дануьсденбируьм сокити, гьемини..

Левон. — Домори уре биз-биз сохдегор. Хьэрекет энэ эри э коммунизма расирен.

Глуздаков. — Женг герек нисди, э саламетиревоз рэхь бурайт. Э коммунизмаш бурайт, энжэгь э сокити, саламети ве размендиревоз.

Лушка. — Туь э сер домор эри чуь вешенде? Келегеди не шори миё сохи туь эз ужире домор! Оммо туь...

Левон. — Туьш э у, эз эгьуьл э сер жэгИм не бирей, духдере хуно ошугь бирей. Инжо хуьжети! Варасирени?

Максим. — Э хуьжет бугьо жиге, домор-гьэбиле нисе бире. Гьогьо, гьечу гу дие!.. ЕгИни хуьжети дие... Гьечуниге... Ме, бирор... (*Эз*

Глуздаков э сокитиревоз). Мере воисденбу хь. Глуздаков э ишмуревоз ихдилот сохум. Оммо эдем дире хубики юш шиновугьо. Лап фикирлуье кори. Веди биреники и песини вэхдгьо гьеме хуърде дуьздгьо, дес дураз сохдегоргьо, тембихьсуьз хилос биренуьт. Гуим и чувкле-чувкле дуьзди-гьоре суд фегъм нисе сохде. Лап хуьшдени председатель имуш, Буйкевич угьоре рэхь доре. Дузи Левон гуим, дуьзде гуьрдейм э е пенже гиёв колхозевоз. Эри эн у одоми е тембихьнш нисди.

Левон. — Веди биреники не гуьрдейт...

Максим (*эз Левон*). Э гуфдиреки глэйб биёвгу туьре. (*Эз Глуздаков*). Гуьрде-гуьрдейм, оммо жозе ю доре не омори. Де гьэревулчгьо эри чуй нореним? Эри зиёдие хэржигьо? Мере воисденбу и ихдилоте э газет нуьвуьсуьм, гене фикир сохдум: минуьвуьсуьм, михунут, михэндут гьеме еки... Оммо хэндене кор нисди. Ини ме е ченд руз нуьшде э гьувот ме гуьре проект постановление не Указ нуьвуьсдем... Чувнки и кор, кор хуькуьметире хуно миё фегъм соху. (*Эз куьф вегуьрде когъоз ве хунденини*). «Егъинлуье гьэрорлеме вегъонун. Унегуьре ки э гьемей улке эдее вокурде оmore коммунизм, гьер одоми э дузиревоз кор сохде, э дузиревоз зигъисде, ве хьэрекет сохде эри бегьем сохде план хьофд салире. Хуьрде дуьзди ние бу, кимигьо хьэрекет сохденуьтгьоре хуно». «Е гьутуре вере, гелере пуч сохденуьтгьоре хуно, э и эхири вэхдгьо эри ужире хуьрде дуьзди гьоре не суди не гьэземет. Оммо гьисди вэгъифеигьо дуьзд э гьэревулчи расд оmoreн, э мол-девет жэгметире бердеки: тэхуьле, гиёве, онгуре, помодуре ве диеш». (*Гене сере тик гуьрде*). Инжой эни гуфдире гереки эри кими сэхьиб муьлгьо, мол-гьэре бирегоргьо... Уре е хуб гуфдире председатель иму Буйкевич. Ме гуфдире нисе дануьсденуьм. Оммо ишму варасиренит эз ме диёдте. Хуьшденишму миданит герек гьисди гьофгьоре гьнше. (*Хундени*). Эри куьк эн у беде коргьоре векенде, норе оmoreни гьонун эри гьеме председателгьой колхоз, ве уьзге рэхьбергьойгеш — сельпо, магазингьо, ве дуьздгьо...

Лүшка. — Туь игьоре гьемере эз хуьшде нуьвуьсдей?

Максим. — Рэхьбергьо эри рэхьберьети сохдешу, оммо эз гьеме зиёдте э дуьзди гьо миё мугъоет бошуь, эз хуьшде. (*Хундени*). «Гьич рэхьм не бердени э дуьздгьо, гьич жирегьшо. Гуьрде дуьзде ёгъин ведировундени э минжи собрание э дуьздире чи юревоз эри глэйб доре». Гиёвиге э гиёвовоз, онгуриге — э онгуревоз, помодуриге, э помодуревоз. Эгенер дувимуьн гилеиге руз выходной дуьзде ведировунде э куче э пушой хэлгъ, гердунде э гьемей дигъ, э нуьвуьсде оmore плакатевоз «Паразит» — «Жуьсг». И гьэрорноме ёгъинлуьни эри гьемей район, теслих сохде оmoreни э печать зере не гьул кеширеневоз. (*Дорени э Глуздаков*). Ме ижире хуьжет гуьрденуьм.

Глуздаков. — И проекта хуьшдени туь фикир сохдей?

Максим. — Левон хэйли кумеки сохди. (*Эз Левон*). Э чуй дениширей, хуруз э офтои дениширенигьоре хуно. Не э гьэбиле, не э бирор-бирор зере хотур гурде оmoreни нисди.

Глуздаков. — Ме гьечи варасиренуьм, ки Буйкевич дуьздгьоре пэхьни сохде гуфдире.

Максим. — Эри, мейл кимигьоре гуьрдени.

Глуздаков. — Хуб, фегъм сохде мивниним, голосоватыш мисоxim.

дироморени Михаил

Михаил. — Руз ишму эхэйр бу, Митрофан Сазонович! Ишму гуфдирет диром гуфдире?

Глуздаков. — Эри, эри ме гуфдирем. Э гьуьбет туь эхэйр бу!

Михаил. — (*эз Максим*). Бебе, ишмуш инжоит? Э проект гьэрор-лемеш муревозит? Гьечу хуб нисд.

Максим. — Эри чүь хуб нисди?

Михаил. — Гыч Указ не бирекниш иму хушдениму миданим тем-
бихь доре.

Максим. — Де эри чүь нисе сохденит. Гьэрорномесуьз. Э кимигоь хотур гуьрденит. Имогой гьэрорноме бисдоге, у вэхди... Хотур гуьрде ни данит. Е-дуй-дуюре хуте сохдимге, угьойгереш тубо мибу.

Михаил. — Гьечуниге, хьэрекет сох, хьэрекет. (Эз Левон). Ишму э духдир рафдейт?

Лушка. — НэГ гьеле. Инжо нуьшди.

Глуздаков. — Эз товней жэГ гуьрдеини ихдилот иму. Эри жэГ гуьрде эдее тэклиф сохде мере. Ме мугум гьеле жилид бегьем хьэл не бири, эз жэГ гуьрденимгоь жигейму. *Левон мэхьтел мунде*). Гьечи Левон.. пезде, чуьтамиш гири сер микешуьм э туь. Белкем эри жэГ гуьрдеш рафдим. Имугой герекне коргьой туьре сох. Э духдир бура! (Эз Михаил). Белкем уже эз расдиш пегьриз герек бу. (*Дес доре согь боши гьифдирени эз Левон, эз Лушка, эз Максим*).

Левон. — Ме справке мьёрум.

Лушка. — Ме хушдени ме миберуьм уре э доктор. Бигьил э пушой ме фегьм сохде винуьт.

Левон. — Туьсуьзиш э рэхь мирам.

Лушка. НэГ Левон. Месуьз э рэхь нирай. Ме туьре э беди ни дуьм. Кеш бурайм эьвлуье ковтерме.

Рафденуьт

Максим. — Ишму хь. Глуздаков э кор ме фикир дит, меслэхьэт сохде дуз сохит. Герекне кор.

Рафдени

Глуздаков тигьгьэтлуь эз сер те пой томоше сохдени Михаиле, мэхьтел мунде эз чүь сер гируьге.

Михаил. — Ишму, Митрофан Сазонович, мере эри чүь томоше сох денит? Хирре воисде ишмуре, небуге фурухде?

Глуздаков. — Ме нисе дануьсденуьм... Нисе варасиренуьм!! Туьре чүь воисде?

Михаил. — Мере гьичиш нисе воисде.

Глуздаков. — Туь не Глуздаков э Америка расирейт?

Михаил. — Расирейм.

Глуздаков. — Э у метлебиш расирейт?

Михаил. — Расирейм.

Глуздаков. — Де чүь воисде? тэГрифеменд бирей, гьемей район эз туь шори сохде. Эз почетный доска вегуьрде нисе оморе сурет туь. Газет нисди сурет туь не бугьо. Эй гьеме коргьо туьре тэГриф дорейм. Омо туь чүь сохде?

Михаил. — Чүь сохдем ме?

Глуздаков. — Хуьшдере биебур сохде воисде туьре? Туь Михаил гьеле жогьили. Гоф мере гуш вени, эри туь веровурд сохде-варас! Чети-ни э гьуьндуьри эри варафде, оммо фураморе е туп шендеи.

Михаил. — Ме гьичиш нисе варасиренуьм.

Глуздаков. — Бихуьурмет бире хосде! Буьтуьн районе бихуьурмет сохде? Сер гьуьз, гусбенде хуно мигердим!

Михаил. — Чүь гусбенд?

Глуздаков. — Сергьуьз! Фердо гьеме дербедегьин мибу. Нисе да-нуьсде чуьтам биреге? Эз область миев комиссия, минуьвуьсуьт э газет-

гъо, песде е чуй Сергей Михалкови минувуьусуь метеле, швиш офдора, мубу жевгъ, сес мофдону — чепгунгюют! Сер ишу гиж бири. Женг гъиемет э буьтуьн дуьньёгъ. Пушолугъо — бируьт де нисд. Тэгрифемед бу — дие нисд. Загарай бу хуьурмет бисдо гловдол, бихуьурмет...

Михаил. — Гъечи гуит дие!

Глуздаков. — Эри чуй гереки туьре у кор? Зиндегунн туь э пушо де? Гъелелуге гъеме хуби? Хуб, гъомер? Эжеб — Евошлей. Олхонн. Э саламетиревоз.

Михаил. Левон хуьсуьр ме гъечиш терсунди ишмурё?

Глуздаков. — Чу Левон? (*Хуьришлуь*). Э область мэглуьми!

Михаил. — Гъери, чуй бегем?

Глуздаков. — Жогъили, хуьшдере э не дануьсдеки эри веноре. Туь имидлуьни четини нисди гуфдире?

Михаил. — Имидлуьнуьм.

Глуздаков. — Оммо ме нэг! Хуб биё э сокитиревоз гоф сохим. Эри гов колхознике восдоре колхоз, ме разинуьм, у дузи. У коре колхозгъойгеш эдет сохде. У тозе кор нисди. Нисди ужире гъонун. Чуй ве ди бире игъэре! Гъонунсуьзи.

Михаил. — Ужире гъонун мибу. У гъонун...

Глуздаков. — Огъ! Эгенер мибисдоге, ме э туь у вэхди гъич е гофиш ни гуфдурум. Оммо те у вэхди...

Михаил. — Э колхоз иму у эдее гиросше.

Глуздаков. — Ки гъул кешири уре эришму?

Михаил. — Трактор, комбайн, механизация, гъеме...

Глуздаков. — (*э Михаил денишире*). Туь... туьни... Эз ижире гофгъой туь сер меш эдее гиж бире. Туь мереш гъогъ мисохи.

Михаил. — Колхоз иму пушолуьни буьлуьнди, гъувотлуьни, техническая базейму муьхъкеми-хуьшдени зиндегунн гуфдире...

Глуздаков. Э гъеме гъэни. Серегижини, эз дузе рэхъ ведерафдет, чепгунини.

Михаил. — Гъечу гереки.

Глуздаков. — Чепгунини. Хунегъоре вегуьрденит? Хунегъоре. Хунегъой хэлгъэ? Хуб дениш-виниш чор лей Москва, гъер тараф Минскире, ченд дач вокурде омори! Гъеме эн жейле-сэхьибгъои. Эн артистгъои. Эн шогьиргъо-нуьвуьсдегоргъои, эн художникгъои, не ки угъо гъечунуьт, гъемчун э де республикагъойгеш гъечунн... Оммо туьре воисдени хунегъой хэлгъэ вегири!

Михаил. — Эдейм хуне доре. Эз хунегъой колхоз. Э гъовои. Нуьш, зигъ, оммо э колхоз корсох. Эз шегъер эдейм хуте бире.

Глуздаков. — Куьгъне хунегъой колхозникгъоре?..

Михаил. — Эгенер куьгънеге-мивечаруним.

Глуздаков. — Ужире ихдиёр нисди ишмуре. Угъоре сэхьибгъо юни!

Михаил. — Уни дие! Гъе уни суьфден дуьшмен ме! Сэхьиб муьлк! Иму тозе дигъ эдейм вокурденим, э планевоз, эри сад сали. Иму коммунизм вокурдениним. Э колхоз иму, иму женг бердениним э сэхьиб муьлкгъоревоз. Э интернационал веригъоре хуно, песини ве эхири женг иму биренини.

Глуздаков. — И гимне меш дануьсденуьм. Хундеш-хундем. Э гимн меш разинуьм. Оммо!.. Ки, эже, кей дегуш сохде омори гъонун эз товней муьлк бирей? Э гъонун гуьре гъеле гъэдэгъэ нисди. Э конституция. Варасири? Уне гуьре ишму гъелелуге чепгунит!

Михаил. — Ишму ежире гоф гуфдиренит. Буьржире кергъоре хэнде гуьре. Эгенер четини нисдиге?

Глуздаков. — Эгенер четининиге?

Михаил. (*фигир сохде*). У вэхди... У вэхди э ишмуш е чи мира-
суй. Гьем эз звер, гьемиге эз колхознигьо.

Глуздаков. — Гьо-о! Меш э у фигир деруьм.

Михаил. — Эгенер четини нисдиге? Ишму дуз нисдитге! У вэхди
чутьам?

Глуздаков — (*чешмиш*). У вэхди...

Михаил — (*терсунде*). У вэхди э ишму мирасу, энжэгъ эз звер!
Чуь жире гофгьо мирихуьт э сер ишму. Куьгъне коргъре сэхд гуьрдегор.
Пес мундегор.

Глуздаков — (*рази бире*). Гелбет-те... (*Покурде эрэгъ цушони-
ре*). Унжо дедей пеньсияй ме мигирису.

Михаил. — Ижире коргьо... Хуьшденишму мие варасит.

Глуздаков. — Хуб. Колхоз ишму Гошири: миллионери, техуьл-
луьни, овгъотлуьни, гьер чи були... Колхозгьойге? Туь гириге шьвиш де-
шендей э буьтуьн район...

Михаил. — Куьгъне Гэдотгьо герек нисди. Иму э колхоз иму
эдейм гировунденим. Угьониге—Фердо, песфердо, е салиге бэгъдо, гьор-
гой э хьэд расируьт.

Глуздаков. — И туь сохденигьо коргьо мидануь э гъэришуй про-
пагандей иму поисде. Э у вилеетгьойге чуь мигуют? Унжо гьелуьсди ми-
гуют: коммунизм, е лихьиф зри гьеме, угьониге пуч... Варасирени? Гене
чуь сес жевгъ, хъэрой-хъэрой, божэхъ-божэхъ биренинге?

Михаил. — Мария Алексеевна чуь мигую?

Глуздаков. — Комини Мария Алексеевна?

Михаил. — Э 1917 сал вирихде рафдигьо зен княз. Мария Алек-
сеевна. Иму эз у нипурсим. Иму коммунизма гуьнжунимге небуге нэГ.

Глуздаков. — У зиндеи гьелемиш.

Михаил — (*хэндуйсдени*). Куьпек-кафдар гьисдигеш. Зиндеи.

Глуздаков. — Мугъоет... Эз ме гуьфдиреи.

Михаил. — Эз товнейму гъэйгъу мекешит. Ишму рафде э угьони-
ге кумеки нисохдитге хуб мибисдо, биэвт э иму расуьт. Эз товнейму ол-
хоня бошит.

Глуздаков. — Коммиссия омоге?

Михаил. — Гу э комиссия. Угьо хьисобе лап хуб дануьсденуьт. Эз
колхозникгьо мипуьрсуьт, угьош гьемере мигуют эришу.

Глуздаков. — Хуьшдени туь мидани... Оммо мере дуз верас. Ме
рэхъ туьре нисе зеренуьм.

Михаил. — ЕгИни мейл мере гуьрденит?

Глуздаков. — НэГ-нэГ мейл туьреш нисе гуьрденуьм.

Михаил. — Битарафит, не эзилоит, не эзуло.

Глуздаков. — Зарифет месох э у коревоз. Ох, ебо гьеме сокит,
сессуьз э саламетиревоз, мигирошдге...

Михаил. (*Эз хьол хэбердор*). Митрофан Сазонович! Гъэгъри ме-
бошит, вэхд э пенсия рафдешмуни.

Глуздаков. — Меш дануьсденуьм, вэхдигьоре. Ним сал вес нисе
сохде. Е ним сал семе мидениширитге... хьэшдод се руз пес мундени?
НэГ. Эри хуьсуьр меш кеми у.

Глуздаков. — Левонлугъ-чуьни? Мере можол Левон нисди. (*Ве-
расундени гоф варасд гуьфдире*). Дениш Михаил ме очугъ... Мере гьи-
миш туь нисди.

Михаил. — Согъбошит. Оммо, чуьш бисдоге ме бурам е хэбер да-
нуьм. Согъ-бошит Митрофан Сазонович! Э беда э ёр миэрит мере.

Рафдени

«Гъич кес гирошде рэхъэ эз иму ни вегируьт...

Глуздаков. — Ох, э дуыл ме эдее беда гогы зере... Гызмиш бири! Чепгун бири! Белкем чеп небу. Эгенер чепиге? Ебо фикиргьо юре виниш. Е кор миёв э сер эн у, э меш мирасу. Мипуърсуът? Туьэже бири? Э вэгдо ю эри чуй не дирей? Туьки куьгьне корсохи. *(Хуьшдере дуз ве-дировундэ)*. Кейфсуьзуьм... Белкем чепгун не бу... Чепгуни небуге нэгI. *(Фол вешенде э энгуьшдгьоревоз)*. Четини нэгI!.. Чепгуни—нэгI!.. Чепгуни-чепгуни!.. нэгI!.. нэгI!..

Э у вэхди дироморени Тесаков хуб томоше сохде, фол вешенди Глуздакова.

Тесаков. — Митрофан Сазонович. *(Глуздаков э энгуьшдгьоревоз вози сохде, воисдени пэхьни соху фол вешендей хуьшдере)*. Митрофан Сазонович! ГейсэгIэт-ле мошин омо, келегьои эз область. *(Гьердуь еки рафденуьт э ён пенжере)*.

Глуздаков. -- Ме дануьсденуьм... *(Ох кешире)*. Оогь! хуьшдени Николай Сергеевич.

Тесаков. — Ишму ченд бош ихдилот сохдейт у куьгьне хьовир ишмуни гүфдире. Комсомолиш э еки бирейт...

Глуздаков — *(сес ю гуьрде оmore)*. Хьовири-хьовирини, гьул-лугь-гьуллугьни! *Хэйли поисде э дер денишире гузет сохденуьт. Песде Глуздаков зуте рафде нуьшдени э жигей хуьшде, песде огол зерени Тесаков. Нуьш! Иму эдейм кор сохденим. Сес ю лерзире)*. Иму э олхонниревоз эдейм кор сохденим. Ме хунденуьм *гуиге эдее михьиллои хосде)*. НэгI, не бири, не бу, нэгI!

Дироморени Николай Сергеевич, огьиле мерд, миёне бала, омбор желд э гIуьмуьр вачогьни хуьшде гуьре.

Николай С. — Руз ишму эхэйрбу суьмуьргь-гьушгьго!

Глуздаков. — Э гьуьбет ишмуш эхэйр бу, Николай Сергеевич.

Тесаков. — *(тозе солдат э пушой генерал поисденигьоре хуно)*.

Руз ишму эхэйр бу Николай Сергеевич!

Николай С. — Э буру герминн, оммо ишму... Форточкере семе миёсдит вокурде.

Тесаков. — *(Э мугьзоетиревоз)*. Метрофан Сазонович эз сквозняк терсирени.

Николай С. — Эз темизе эвир? *(Денишире э Глуздаков)*. Туь, Митрофан, бирор пир бирей... Кейбу бегем э комсомоли видов-видов сохдембиримгьо... Э ёр туьни?.. «Паровоз иму, пушово рафде, э коммунизм понсде...» Гь?

Глуздаков. — Э ёр мени Николай Сергеевич, э ёр мени.

Николай С. — Гуиге и пушолегьо бу. Оммо туьре дирет... меш гьечи пир бирем?

Тесаков. — НэгI, ишму гьеле жонлуь жуьргIэтлуь веди биренит. *(Денишире э Глуздаков)*.

Николай С. — *(э Глуздаков)*. Дузи? Ме эз туь е чор салищ келеюм.

Глуздаков. — Се сал ним. Оммо гьечи-жогьил веди биренит.

Н. Сергеевич. — ГIэдоти, эри келете мие махьэнефи соху... Ишму чуй сохденит?

Глуздаков. — Депутатгьой сельсовет не райсовете эдейм фегьм сохде.

Н. Сергеевич. — А... а... а кор ишмуре сохит... Эжеб. *(Дирэ спи-соке)*. Э-э... Чуй кориге зенгьо кем деруьт... Еки... дуьдуь... гьеме-и бис-

до? Кеми-кем. Эри ме оморенигъо пир бирей, эз зенгъо эшгъуъ хуърд бири.

Глуздаков — *хэндубсде*). Фикирсуъз бирем, фикирсуъз. Дуз сохде гереки.

Н. Сергеевич. — Жовонгъош кем деруът. Эз жовонгъо вихде герек бу.

Глуздаков — *(э мэхтелиревоз)*. Бэхшлемиш сохит Николай Сергеевич... Воисденбу э Совет эз синогълуъе корсохгъо дебу. Жогъилгъо э вихъте мидануът ведерафде. Огъилтегъо э кор хутеют...

Н. Сергеевич. — Э-э... Митрофан, бирор?.. Э кул пире дендусуъзе ебугъо веноре коре... Жогъил миё вердиш бире хуте бу коре. Гъери э ёр биёр! Уруснете революция бэгъдо. Косниби, эз сухде хэребе, гъэтмегъэриши, гониети. Ки кешн шедере э кул хуъше? Чувъ жире наркомгъо, министиргъо бу имуре? Эз си сала, те чувъ салагъо. Не вердиши не вердиши бу угъоре? Гъэземет, Сибирь, сургъуни, э пэхники кор сохдеи. Метлеб! Хъэрекет сохде, гуънжундуът! Эз у рузгъо овурдет Уруснете э и рузгъо расунде. Жогъил-гъэйб, нисди, диетеш. Жогъилгъо-жуъргъэтлуънуът, угъо э эшгълуъте руз революциониревони, гъери имугъой э сер эн у хундеи не тербией коммунистиреш биё. Иму эдейм вокурде, туъре воисд не воисд иму сер гуърде коре, миё э дес жогъилгъо дим. Энжэгъ э у муъхкеме, имидлуъе десгъо. Дуз гуфдиренуъм.

Глуздаков. — Ишму дузит, Николай Сергеевич, лап дузит.

Н. Сергеевич. — Ишму чувътам фикир сохденит?

Тесаков. — Эгенер ужире буйругъи гъисдиге, фикир сохде герек нисди.

Н. Сергеевич. — Иш. гъечи... Ме мугумге туъ мейл мере мигири. Гъечу буге сер эри чувъни одомире? Эри килэхъ веноре? Небуге доллокъгъо корсуъз не муну гуфдире?

Тесаков. — Ишму мере не верасирит, Николай Сергеевич.

Н. Сергеевич. — Гъечуниге варасунит...

Тесаков. — Эри ме оморенигъо — эгенер е одоми э гъуллугъ эз ме звериге — у эз ме эгъуълменди. Гъечу не буге ме мибошум э жигей эн у. Эгенер у буйругъи дориге, — егъни фикир сохди э у, эз сер ме, эгъуълмендте гъисдигъо сер хуъшдеревоз.

Н. Сергеевич. — Мэгълуъмики.

Тесаков. — Бэхшлемиш сохит, гуфдирей эн у миё бегъем бу, эгенер бегъем не варасирейгеш. Песде миверасуът.

Н. Сергеевич. — Дананменде корсохи зирдесишму Митрофан. *(эз Тесаков)* туъ уре чувътам фикир сохдей.

Тесаков. — Омборе вэхдгъо гъэлет бирембируъм, эхирде веровурд сохдуъм эри ме.

Н. Сергеевич — *(эз Глуздаков)*. Чувътам?

Глуздаков. — Гуфдире не шиновусдере эжиге овурденигъон.

Н. Сергеевич. — У ишму гуфдире дуз миё бу. Э лихъиф, гъул духде герек нисдики...

Тесаков *(э гъуъзетевоз)*. Гъемере ихдиер нисди эри буйругъ доре. Гуфдиререш э жиге овурдегоргъо гереки. Гъисдуът композиторгъо, гъисдуът музыкантгъош. Ме музыкантуъм.

Н. Сергеевич. — Кими вэхд сериш мие кор соху, небуге куът мибу. Песде килэхъэш э жиге ю нивени солдат. *(Пауза)*. Митрофан Сазонович, Буйкевич, чувъ сохди? Ме эз е колхозник когъоз вегуърдем... Ежи-ре жевгъ.

Глуздаков. — Эз товней чепгуъи?

Н. Сергеевич. — Гьери... У гуйге эгъуълменде мерди. Гъизмиш бири бегем.

Глуздаков — *(душ вешенде)*. Одоми кими вэхд эз эгъуъл чешмиш бире...

Н. Сергеевич. — Э вини ужире одоми бурневоти е небуге нашатирный спирт веноре гереки, э хуышде диров...

Глуздаков. — Гереки доре буй кешуь...

Н. Сергеевич. — Егъни, унжо ёгъин чепгунини?

Глуздаков. — Эгенер чепгуниниге, у вэхди...

Н. Сергеевич. — Эри бихуьурметлуь сохдеи, тигъгъэтлуь фегъм сохдеи бинелуье дузе метлебе-сигъол нидим.

Глуздаков — *(жуьргъэтлуь)*. Эри метлебе... сигъол нидим.

Н. Сергеевич. — Белкем эз расдиш унжо тозе дузе рэхън?

Глуздаков. — Эгенер тозе дузе рэхъиге, у вэхди...

Н. Сергеевич. — Чуьни унжой эн у?.. Чепгунини небуге тозе дузе рэхън?

Глуздаков — *(денишире)*. Туь дегиш бирей. Ме туьре эз зуревоз не дирем... Гуш вени, Митрофан Сазонович, бугъоногъи инжо э кабинет туь.

Глуздаков — *(седед пинжеке векеде)*. Эз расдиш екем герми...

Н. Сергеевич. — Не буге эри ме гьечу оморе? Чуьниге виж вено мере.

Глуздаков — *(чешмише хуно)*. Веди биреники гъэтош не венорет...

Н. Сергеевич — *(тигъгъэтлуь)*. Герми небуге хиник?

Глуздаков *(э рай оморе)*. Гермиш гъисди, хиникиш.

Н. Сергеевич. — Песг гьечи, Митрофан, ижире коргъо... чуьниге бирор ме туьре нисе шинохденуьм... Оммо суьмуьргъуш бири... Гьери ди у телефон — *(вегуьрде)*. Алло! Барышня, Э обком, эй Понкратов телефон зенит. *(Эз Глуздаков)*. Дануьсдени чуьниге? Туь миё э ён Буйкевич не Загарай бурай, тигъгъэтлуь фегъм сохи унжо ве... Оммо хуьзуьм мевенжи-о... Ихдилот мисохи эри ме. Эз туь бэгъдо меш мирам унжо. *(Э телефон)* Понкратов? Менуьм. Фердо воисденбу мере кура сохде советшанире эз товней хунегьоре вокурден. Миё е-дуь руз бэгъдйоге огол зенуьм... Тозе овхьовети инжо, екем эглен мибошум... Ишму хьозур бошит... Эри дуь шобот гъемел миёв. *(Норени телефоне)*. Иш гьечи. Варасири.

Глуздаков. — Варасируьм.

Н. Сергеевич. — Те у вэхди меш бурам э завод винуьм чуьтам вокурде омореге. Шиновусдени?

Глуздаков. — Варасируьм.

Н. Сергеевич — *(зведерафдеки э Тесаков)*. Чуьш бисдоге фикир сохде гереки.

Тесаков. Хьэрекет мисохум Николай Сергеевич.

Н. Сергеевич рафдени. Уре рэхъ сохдени Глуздаков, Тесаков нуьшдени э фикир.

Эз товней ки фикир сохум? Эз товней ме? Эз товней Митрофан Сазонович? Гьелбетте эз товней эн у. *(Нуьшдени э фикир сохде)*.

Глуздаков вогошдени

Глуздаков. — Иш гьечи... Э дуьл ме гогыи зе... *(гешде)* Гуш веци Тесаков! Мере зен гереки.

Тесаков. — Ишмуре? Зен?

Глуздаков. — Эри! Мере гереки зен!

Т е с а к о в. (*Варасире*). Гьо!.. Имугьой варасируым, чуйтами зен герекиге?

Г л у з д а к о в — (*э гъэгъревоз*). Мере Балерине не чемпион герек нисди! Гуселовчи, хугдор, доярка гереки, тигъгъэтлуь фикир сох!

Т е с а к о в. — Эдем фикир сохде...

Гьер-дуй-еки гешденуьт

Г л у з д а к о в. — Чуйтам сохум? Экиревоз меслэхъэт сохум? Э рай-комиш екиш не дери. Не екимуьн, не дуймуьн. (*Рафдени э ён сейф, вокирде, меслэхъэти не офде э гъэгъревоз дере сэхд сохдени*).

Т е с а к о в. Офдем! Фикир сохде офдем! Э гIэсбевоз!

Г л у з д а к о в. — Э комини гIэсбевоз?

Т е с а к о в. — Буьзгьош согъуьт, гуьргьош суроинуьт. Хунейгьой Ливон Чмих! Эжигей домор!

Г л у з д а к о в. (*Мэхьтел мунде*). Туь хуьшдени туь фикир сохди?

Т е с а к о в. — Гьелбетте хуьшдени ме! Мидануьм!!!

ЗАНАВЕС

СЕИМУЫН ПЕРДЕ

Имүгьой овхьолет гиросдени э хьэет эн Левон. Хуне рач ранг зере оmore, бун ю тов-тов э пушой бун-«хуруз». Темизе хьэет, сибдоргьо гуьл лов сохдет. Эдее хунде Клыва раче сес зенуне.

Жун инсон эри хьэз сохде,
Шев ве руз хундени мэгини
Дусд гереки гешде офде,
Юш бу эз дуьли Жунни.

Левон. — И фэгъире назулен... езугъ эдее сэгIэр кешире... (*Рафдени э лой сарай*).

Э хьэет дироморени Максим

Максим. — Левон! Эжен туь? (*Пенжерере куфде*). Левон!

Левон эз сарай ведироморе

Левон. — Чув воисде туьре?

Максим. — Туь э собрание эри чув нисе оmore? Туьре — э расере-во миё кешире берим? Небуге э илчигьо дениширей?

Левон. — Дес мере варасуьм-миём. Су гуьрде нисе сухдеки.

Максим. — ТэгIди сох! (*Рафдени*).

Левон. — Величирет мунде э ме, пой-пичеке хуно. Миём, дениш пой, де чув бу... Эз туь, пире шэхьиту, чуьш имиди. Туь мере, э куьмберевоз фурмунде унжо берде нидани. (*Э сарай дерафде огол зерени чуькле хуге*).

Э песой чапар э гIэрей гьуншигьо деригьо ведибирени Клава.

Клава. — Ле-вон! А кишо, шилоли бери ишмуре! Левон!

Левон. — (*Эз сарай ведироморе*). Гьери, ишмуре чув воисде?

Клава. — Туь э сарай эри чув нуьшдей-поисде? Небуге керг гьуьртире дегиш сохдей? Дениш хуруз туь керггьоре э же бердге, хиёр-лугъэ догъиногъ сохд, дуборе тум шенде гереки.

Левон видовусде э бисду, пиш сохдени керггьоре. Вогошдени.

Левон. — Шуьгьэм-перезуьт, жегьендемигьо! Ченд гьэдер чине хурдугтгеш, гье э бисду деруьт.

Клава. — Эдет витамин гешденуьт. Тозе хэбере шиновусдей? Небуге эз рузине видов-видовигьо товуши гIуьломеш дире нисе дануьсде?

Левон. — Ме эз гов куьнд рафде нисе дануьсденуьм. Вэхд дуьши-деи, оммо эз хуьшде куьнд нисе гьишде. Зен э жейге вирсур бири. Хуб, у ебо э и хунэ миёв!,,

К л а в а. — Меш эз товней зен ишму эдем гуфдире. Мозол омори э сер туь!

Л е в о н — (оx кешире). Ебо хуб гэиш вегирде э ён эн у рафде герек бу. Оммо ме мирам!

К л а в а. — Туь ёвош Левон! Суьфде-суьфде вой-зен, войге чувол гюрд, гьердуй екини: Лепей ю рафдени, кепек ю мунде. Дуьимуьнжи туь имугьгой мингъиш сохде нидани э сер эн у.

Л е в о н. — Чуь-чуь? Ме уре гъечи...

К л а в а. — Бовор нисе сохде? Эз инжо мевогордо дургу гуфдире-нуймге. Хуьшдени Глуздаков гировунди собраниере э пенжимуьн бригаде.

Л е в о н. — Туьре де кориге нисди, гъунши, эз венжире гъэйри, гье миё венжини.

К л а в а. — Туь мунош эри ме нэгI, лап расде гуфдиренуьм.

Л е в о н — (эз ён чепар рафде). Весси! (Э сарай мэгI зерени гов). Мере можол туь нисди, гов эдее мэгI зере.

Левон бовор не сохде дерафдени э сарай

Э хъзет Глуздаков, Тесаков не Лушка дироморенуьт. Глуздаков э бэхилеревоз деннширени э хуне

Л у ш к а. — Э хуне гирорит. Белкем гиснеш гьисдиге ишмуре, ме гьейсэгIэте...

Г л у з д а к о в. НэгI-нэгI, согъбошит.

Л у ш к а. Ишму е минутле поит, ме гердуьм дерзегъиргьоре.

Г л у з д а к о в. — (Эз Тесаков). Туь буря унжоре вохорунде куьрм-гью кура сох.

Тесаков лопатке не банке вегирде рафдени э песой сарай. Глуздаков дерафдени э хуне. Гье еки гром-гром. Эз сарай ведироморени ведро, эз песою Левон.

Л е в о н. — Нелюигъ! Нисдиечи! Мемунош э ижире гов бирей туьре-воз! (Лушкаре дирe). А-а, оморей? Туьре чуь фикири, Лушка?! Гьи? Э ферма вир-сур бирей небуге э жере-жегъендем бири, и мол-муьлке гъечи шенде рафдей. Туьре чуь бири? Бисдуре оло шишири, вэхд гъупи зерени, оммо э гуш туьш не дери! Гов эз нэхир омори, дуьшире гереки, эдее мэгI зере. Е пенже гнёв семе овурде, герек бу... Дара дуьш гьери!.. Шиновусдени?!

Л у ш к а. Туь эри чуь нисе дуьшире?

Л е в о н. — Нисе гьишде дес зере э хуьшде. Десе лисирени, оммо э пушду дес зере нисе гьишде.

Л у ш к а. — ГIэйб оморе э хьисобевоz. Э Левон, дерзе гъиргьой туь эжен?

Л е в о н. — Чуь дерзе гъиргьо?

Л у ш к а. ЖэгI гуьрденигьо дерзегъиргьой туь дие.

Л е в о н. — Туьре угьо эри чуьни?

Л у ш к а. — Глуздаков Митрофан Сазонович, омори.

Л е в о н. — ГьейсэгIэте. Туь э ён гов дара.

Л у ш к а. — НэгI, Левон, тэгIди месох. Ме, хуьшдени ме...

Л е в о н. — Чуьре хуьшдени туь?

Л у ш к а. — Э угьоревоз эри жэгI гуьрде, рафденинуьм.

Л е в о н. — Чуь-уь?.. Гов э говду дуьширенини, бисду гъупи зеренини, оммо туь... Зарифете бигил!

Л у ш к а. — Зарифетсуьзиш! Эри жэгI гуьрде ме рафденинуьм.

Л е в о н. — Туьре чуь бири? Эгъуьл вир сохдей?

Л у ш к а. — НэгI, гIэззи ме! Офдем! И ченд сал ме э дуьм гов пичрем, кемере э сер ологъ дуьгъэде сохдем. Имугьгой весси! Ме бедел

ме кор сохде гъэгъ вегирденуым. Гъуллугъэ варасде, кор хунереш варасдем, имугъой, э хэвлете вэхд ме, мидануым эри жэгI гуьрдеш рафде.

Левон. — Э жун худо, чешмиши... кор зенунеи у!..

Лушка. — Весси э кул зен гешдейго! Гове дуьш, бисдуре гъупи зе, хурег хьозур сох, хугъоре ер ди, гъобгъоре вечи, партале шу, ишмуре хисун, бонлеш шефд небу. Э колхозиш экор пес мемун. НэгI! Весси! Э хуне туь э жигей ме гъеме коре мисохи. Юбкай мереш шу, хурегиш сох эри ме, нуниш буржун, бисдуреш гъупи зе! Де чуй дануьсде бири туь? Мивини дэгIэм ужире зиндегунире, гьетте э жигей ме бире, у вэхди мивараси. Небуге э далдей зен гъулеи эри туь, гъеми герми, гъеми. Эри туь далде офдой!

Левон. — Веди биреники ме миё партал туьре шурум? Хурег хьозур сохум? Туь чуй мисохи?

Лушка. Меш, туь и бисд сал чуй сохдейге. Кор верасде бэгъдо жэгI мигируым, дурей папиресе ведешенде, э кино рафде, книг михунум. Мере эдепутати выдвигать сохдет. Эсер чуьтуьнигъо рэхъберчиети мисохум! Ленин чуьтам хуте сохди! Гьер зен-кухарка мие хуьккуьмете рэхъ берде дануь. Хуьккуьмете! Оммо ме гьелелуьге э район мибошум. Е кем хуте бире, песде мивини...

Левон. — (Э терсезов). Ой хэлгъ-хэлоигъ! Ебо э коргъой гъуьлом денишит! Чуь тозе хэбергъоиге! Лушкой ме э гъилгъили асму, эдее верафде! Э космос эдее парусде! Гирит уре! (Э ёрю оморени). Агъ-гье-гье! Хов! Хов э жиге оморил! Қомини недан туьре э депутати выдвигать сохди.

Лушка. Недан эри чуь жэгIгир, Хьовир туь. Митрофан Сазонович Глуздаков!

Левон суьсд бирени эз хэнде. Денишире э Лушке. Черх хурде гешде э ило-уле ю, гене суьсд бирени эз хэндуьсде

Левон. — Чуь депутат биренини эз туь? Туь энжэгъ пушдун моле келе сохдере дануьсде. Туь дуь гоф гуьфдире нисе дануьсде. Унжо миё ведироморе гоф соху. Унжо эгъуьлменде одомигъо гереки.

Лушка. — Гоф сохдени хуте мибошум. Суьфде кумеки мисохут, минуьвуьсуьт эри ме, ме михунум. Песде мивини руьгъэне хуно миравт. Хуте мибошум. Книгго михунум, газетго... Дес мивегируьм эз бисду, эз гов, эз кинле, э туь мидуьм гъемере. Чендгъэдер хэвлете взгIдо мибуьге. Инсон мидануь хуьшдере.. Небуге минкин небу эри э хуьшде денишире. Ху, хис, э кор, наргове хуно, эз торики те торики. НэгI! Гирошд! Хилос! Оммо эз товней чуьн-туьнигъо, комигъоки э биёвгъо зиндегуни шефд дениширенуьтгъо, гъич не нуьвуьсдекиш ведироморе гоф сохде мидануьм.

Эз хуне ведироморени Глуздаков

Левон — (терсунде). Пиш мисохум эзинжо! Мере ужире зен герек нисд!

Лушка. — Эжеб терсунди... Левон гIэззиме! Ме хуьшдени ме мирам! Э ён домор ме мирам эри зигъисде.

Глуздаков. — Левон! Чуь бири туьре?

Левон. — А-а, Митрофан Сазонович! Ишму чуь сохдейт?!

Глуздаков. — Чуь бегем?

Левон. — Ишму кире э депутати выдвигать сохдейт?

Глуздаков. — Зен ишмуре. Чуьни бегем? Туь биразини?

Левон — (сере сэхд гуьрде). Ишму чуь жире гъэтмегъэриши сохдейт?!

Глуздаков. — Недане одомини туь...

Левон. — Ки минет сохдебу э ишму? Ки вомухди ишмуре?

Лушка. — Денишит чуйтам эз хуыше ведарафдеге...

Глуздаков. — Э фикир туьревоз, домор хубте бу?

Левон. Пойгьеле, у э ишму бирмунденуре, мибирмуну! Домор э пушой эн у—верей! Э сер туь белогь сохде уре... Не э сер ме... Эз нум ишму миведиров депутат вихден эн у!..

Ведироморени Тесаков.

Лушка. — Гьо-о, гьувот мере дирей э хьисобевоз!

Тесаков. — Митрофан Сазонович! Гирит эришму куьрмгьош. Чуй жире куьрмгьо, чоьгььо, войге вегирит, фуберит...

Глуздаков. — Согьбошит, Пал-Палыч! Имугьой бурайт унжо ви-нишит чуйтам хьозур биренуьтге предвыборные собранийме. Ме дур ни бошум, э у гьэмишлугь э сэглэт бирени минуышум.

Тесаков. — Бошисде. *(Рафдени)*.

Глуздаков. — Эришму меслэхьэт ме ижирей: хьюьжет мегирит! Женгиш мегирит! Туь Левон, имугьой мугьое: у-одоми хьюькуьметини. Э иловлей эн у жевгь, хьэрой-хьэрой, гьэтмегьэриши сохде глэмел нисе оморе.

Вегирде дерзе гьиргьоре рафденуьт

Левон. — *(Глуздаков рафде бэгьдо)*. НэгI, Митрофан Сазонович, ишму сохдейт и хэшил, хуьшденишму хурит, хуьшдени туь э глов денишире миравит.

Лушка офдени эз гьейву Соня гьише книгаре, нуьшдени эри хунде Левон рафде оморе сохде э ён Лушка. Гунге назу э ён герме глш эдее рафде оморе.

Туь эри чуй нуьшдей?

Лушка. Книг эдем хунде. Флобер. Мадам Бавари». *(Хундени)*. «Левон, эз гьувотсуьзи хуьше, эз недани хуьше, эз у мэгIлуьмсуьзе хосден хуьше, комики гьуьл зерени имуре э лап недане хьэрекетигьо, ихидиёр дорени эри берде коре э ён Брид...

Левон. — Гов дуьширени мунди, оммо и эдее книжка хунде.

Лушка. — Мешет ме бош, шиновусди! *(Хундени)*. «Сер ебо дуре Эммаре гузет сохдембу бэхд, пезде эз чоресуьзи эгерде вегуьрд, ки гьич зиёдие хьэректи небу. Оммо эз хьэвес офдоре бэгьдо у тозеден имид доше. Эмма вогошд э ён муьгьебет хуьше, днеш э зиёдие эшгьэвоз. У партала векенде э ченд жире хьэрекетигьоревоз. Пой бирэхьне э буз пой мигеш. Ебойгеш рафде у э ён дер эри дуре хьэрзо гьисди нисди дере, гье еки у фушендени эз хуьше партеле, зердов, гофсуьз, нехэндуьсде, вогосундени хуьшдере э синей Левон».

Левон. Хуб туь... Эз-расдиш туь чуй сохде? Небуге туьре воисдени, ме...

Лушка. — Мере воисдени, туь мере динж бигьили. Ме эдеме культурей мере зиед сохде.

Левон. — *(божэх дешенде)*. Лушка! Мере гюси месохI.

Лушка. — Гьечуниге... *(Вегирде мунде дерзегьире хьозурбирени эри рафде)*.

Левон. — Туь э же?

Лушка. — Туь мере пиш сохдей ки. Э ен домор рафденуьм. Унжо зигьисденнуьм.

Левон. — Дерзегьиргьоре эже берде?

Лушка. — Де имугьой угьо туьре герек нибу. Туьре вэхд нибу эри э угьоревоз муьхшуьл бире. Туь ки имугьой-гьули! Михаил дуз гуфди-

ре: Туь— никер гови, никер кергьон, никер— гьозгьон. Ихднѐри туь э у хьэйвугьо-парандегьон (*дире зуле-зуле тэхде паллазе э гьейву, вегурде дорени э Левон*). Ини бейдогъ туь. Ги, ги, веги, белкем е гилейгеш герек бисдо. Веги, Левон ме, сэхд ги уре.

Левон — (*туьнд бире*). Чуьй э ме эри чурь доре, э душ ме эри чурь веноре?

Лушка (*э назуьшмендиревоз*). Туь ки усуйз зигьисде нисе дануьсде.

Левон восдоре эз Лушка тэхде палазе пучунде воисде шенуь, гене хьэйф оmore, лов сохде вешендени э сер чапар. Песде гене денишире вегурдени гьэд сохде шендени э е куьнж сарай. Лушка хэндуьсдни дирениге хьэрекетигьой Левоне, дерзегьиргьоре берде рафденн.

Левон. — И чурь жире коргьон? Чурь биреннини? Чурьтам мизигьуьм ме имугьой? Угьо чурь сохденуьтге мере?

Клава эз зуревоз гузет сохдени овхьолет гьуншире. Гьетте дуьл Левон хурьд бире, Клава дурь тэхдей чапаре хурьд сохде диromорени жилов Левоне эри вегирде э дес хуше.

Клава — (*э мэхьэнефиревоз*). Левон! Левон жон! Езугьэ Левон ме! Туь хомуш бош... (Гьэл гуьрде, хоши гуьрдени). Туь чурь миѐ сохи? Хуьшдере мэху... Рафд? Тэхьно гьишди туьре?

Левон. — Рафд.

Клава. — Рафдге-буравгу. Рэхь ю ник. Усуйзш э рэхь мирайм: чурьтамиш гири мизигьым. Ме туьре езугь нисохум.

Левон. — Бегем хьэрекетигьой ме э тэхьно эри ме бу? Ебо дениш: хуне э жиге хуне, тикмере хуно, гьейву ю, богъ ю? Гьэнгьо? Гов, дурь хуг, кергьо, гьозгьо... э хьэет гириге чурьш вери... Гьемечире э десдин дес имурево кошдейм... Оммо у?.. Келегеди чурь сохде?

Клава. Э киревоз? Эри жэгI гуьрде воисде бурав? Э киревоз? Эз у эдее гьум рихде... Бегем уш мерди?

Левон — (*эз товней хуьшде?*) И лап хьэзики: зигь гьэсел руьгьэне хуно эри туь... Чурь вес нисе сохденбу уре? Эз чурь биразини у?

Клава. — Левон, туь муношгьоре хуно эри ме! Бэхд мозол э угьо не дери. (*Некифире хуно*). И кергьо, гьозгьо, гьэнгьо, гов... Ченд гьэдер гереки нисоне? Бегем туь гьемей эн у кергьо, хугьо, гьозгьоре михури? Чендгьэдер шир гереки туьре?

Левон. — Мифурухум.

Клава. — Хуб, фурухди Левон. Пулгьоре э журуб мидени?

Левон. — Э журуб эй чурь? Костюм мивосдонум, пальто гердовне ю эз хьэз бухоре! Морожнире э гьэнфитевоз хурде, (*мигердуьм*). Кейф мисохум.

Клава. — Шуьгьэме э шириниревоз пур сохде. Кефсуьз мибоши... Чурь кейфи у?

Левон. — Мере ширине зиндегуни воисде!

Клава. — Бегем ширини зиндегуни, э ширини хурдеи дери? Е вэгI до меш гьечу фикир сохденбируьм. Недан бируьм. Мунде-бируьм рафде э песой бисду не эн гов... десгьой ме дирновиж бу, пойгьой ме мурадали, э пейневоз. Мердиш мере шенд рафд, офд темизтей юре... Ме гириге гьеле сив пенж сала бэгьэй нисдуьм. Эгь, туф шенде дес вегирдуьм эз гьеме. Гове берде дорум э ферма, бисдуреш мидуьм. Э вэгIдой ю кор сохде, те сурои хьэз мисохум. Туьш гьечу: сэхд гуьрде мепой и молгьэрере.

Левон. — Туьш гьечи гуьфдире?

Клава. — Туь муношгьоре хуно эри ме, Левон! Гьемей энигьо пегьогьинни!

Левон. — Негьогьинни? Песг гьегьин чурьни? Гьы?

К л а в а — (*варасире*) Назуьшменди!.. Муьгьеб-бет! Ой Левон! Зур-бое гъувоти-назуьшменди не муьгьеб-бете! (*Э нехогьиревоз*). Чуйни э пушой эн у водородная бомба! Гьичиш!

Л е в о н. — Негьогъини гьемей эн у назуьшмендиго не муьгьеб-бет!

К л а в а. — НэгI, негьогъи нисди! Туь уре недирей эз Лушкейтуь.

Л е в о н. — Дирем! Негьогъини!

К л а в а. — Де гьечуниге туьре ужире зен герек нисди. (*Фикир сох-де*). Белкем мерде хуно... сэхд гуьрде не дануьсдей?

Л е в о н — (*не варасире*). Белкемиш, дузбири... Сэхд гуьрде не да-нуьсдем?

К л а в а — (*хэндуйсде*). Гъэйгъу нисди... Мивиним. Гъэьгьр мекеш, Левон. Туь гьеле пир нисди. Ченд сале мибоши?

Л е в о н. — (*чум зере*). Чуьл дуьи.

К л а в а. — О-о лап лезетлуье вэгIдои! Э туь мугъоет бирегор не би-ри, тэхсир э зен вери-гъичиш нибу, туь э хуьшде мидирой. Ме туьре э мисембе мигируьм...

Л е в о н — (*не шинирере хуно*). Туь—эри чуь?

К л а в а. — Туь легъэри, кем гъувоти, фэгъири. Назуьш-менди зе-нунейре не дирей. Оммо туь гъэьгьр мекеш, хуьшдере сэгIэр меди. Бегем товуши гье эз пенжере дироморенигъои? Гьовой шохьонгум э-лой ме мидирой, минуьшим, ихдилот мисохим, э чоевоз ебонжэгъ мибошм. Туьш дорихмиш нибоши, дуль меш миверов.

Э Левоневоз сохдени назуьшменде возигъо.

Оммо Левон нисе дануьсде чуь сохугеш. (*Гье у туьтем Соня дироморе э хьэет. Дирени. Эз мэхьтели марч сохде, воисдени эз гIэйб вогорду, оммо вогошдени*).

С о н я. — Бебе! (*Левон дес Клаваре вегирде*).

К л а в а. — Хьэрзо ди мере, Левон!

Л е в о н. — Туьни ки мере хьэрзо нисе доренигъо!

Гене сер гуьрдени гьоше эри жумунде

С о н я (*гирисде-гирисде*). И чуь кори? Бебе?

К л а в а — (*Левоне хьэрзо доре*). Жон Левон! Бедирешму эжей? Ме бурам гове дуьшум. (*Бедиреш вегуьрде дерафдени эри гове дуьшире*).

С о н я. — Дедее ведекуьрде, туь...

Л е в о н. — У гьечи... ишму терсит гуьфдире... иму игърол сохдеби-рим...

Л е в о н. — Гьо-о... Гьечуниге, меш гьечи... эри терсунде эдем сохде...

С о н я. — Эдем диренуьм. Чуьклеле нисдуьм. Гьич гIэйб оморени?!

Л е в о н. — Гьичиш не сохдем ме... э жун худо, ме гьич э эзунни кор не сохдем...

С о н я — (*эз гъэьгьр*). Чуьтам не сохдей? Гьеле гьичиш нисди?! Ме хуьшдени ме дирем! И чуь коргъои. Туь эз Михаилиш гъэьгьри бире—чугъулигъо нуьвуьсдей эз дес эн у. Туь ки бебей мени, оммо у гириге (*нисе дануьсде чуьтам*) гуюгеш... шуьвери. Э дедеевозиш женг гуьрдей. Имугъой и кориш? Гьеле игъо вес нисди. Жогъили сер гуьрдей?

Л е в о н. — Духдер ме! Туь чуь гуьфдире?!

С о н я. — Гьеле чуь гуьфдиренуьм? Чуьтам чуь гуьфдиренуьм? Туь гьечи дануьсдени гьониш гIэилуьм, гьичиш нисе варасиренуьм? Ме гириге гьони шуьверлуьнуьм.

Л е в о н — (*гъош ю бэжидте жуьмуьсде*). Э жун худо ме тэхсир кор нисдуьм. У ю хуьшдени ю бу.

С о н я. — Хуьшдени ю бу? Песг, туь? Чум мезе? Чумгъой туь э же бу?

Левон (*гъэгър вечире*). Вессп! Ме э туь эдеме гуфдиренум, ме тэхспр кор нисдуйм! Бовор сох... Э жун эн и хоч! (*Хоч кеширени*).

Соня. — Ме тэхспрсуэзи туьре дирируьм. (*Гирисде-иурисде*). Ме оморем... мере воисденбу туь не дедее дусд сохум... Оммо инжо.

Левон. — Инжо гьичиш не бу.

Соня. — Бу... Бу!.. У биномусини! У бедхьисобини!

Левон. — Чуй?!

Соня. — Гъэле-гъэл э зен кесигеревоз. Уф, бедхьисоб!

Левон — (*хоши гуьрде*). Вессп! Ме уре гъэл не гуьрдебируьм. Туь хуьшдени туь дирей ки. У ю хуьшдени ю бу. Клава.

Соня. — Чуй бешгъэини, ме эри дедей мигум. Ме эри дедей гьемере мигуюм! (*Рафдени*).

Левон. — Соня! Пой ебо! Соня! Рафд... Ини!.. Гене э желе офдорум, коргьо вечарусд... (*Чум зере*). Е бологь кем бу, у екигереш кеши оворд э сер хуьше. (*Э куче веди бирени Михаил*).

Максим. — Левон! Левон! Туь эжен, э зуле-зуле ковре шэхьиту. (*Левон пэхьни бирей э Сарай*). Левон, э жэгИи туь? Гъозгъой туь э хьожибуделугъ колхоз дерафди. Зу-зу угьоре ведеки эз унжо, небуге гьемере еки-еки мизенуьм. Шиновусди. (*Левон видовусдени э песой гъозгьо. Эз сарай ведироморени Клава э бедирей ширевоз*).

Клава. — Левон! (*Денишире э и-ло у-ло*). Нисди. У вирихди бу?

Левон. — (*сес Левон гъозгьо пиш сохдеи*). «гьил»... «Гъило» э новурлугъ бурайт. (*Ю дироморени. Эз Клава*). Дуьширит.

Клава. — Дуьширем. Шир палушкину эжен?

Левон. — Ме хуьшдени ме. Герек нисди.

Клава. — Чуй бегем инжой эн и? Эри ме гурунди бегем? Ой Левон! Е-бо дениш сег чуйре бердиге. Зуле-зуле тэхде палаз бу гуиге?

Левон. — Буржуй! Буржуй! Жун туь ведераво! Пошел вон-о!.. (*видовусде оворде вешендени э сер чапар*).

Клава. — Эй езугъ...

Левон. — Шиновусдени, Клава, бура э хуне. Ме хуьшдени ме мисохум гьер чуьтам бисдо.

Клава. — Чуйни? Терсирей? Эй-гъей, туьре чуй гуьм ме!.. Метерснихурум.

Левон. — Хуьшдени туьш дануьсдени. Э глэрейму гьичиш не дерн, оммо. беде хэбер лов мибу... У вэхди э куче ние ведарайм...

Клава. — Мугум чуйниге, инжой эн у (дерафдени э у хунейге).

Левон. — Еки кем бу, екигеш бисдо. Имугъой дие дес ни вегируь. Гуьм зе э тегьер ю семе буге, оммо... э уревоз э глэрей хэлгъ семе ведерафде бирембу, э иревоз... э хов эн уш шовол оморем... Веди бирени, Левон чуйл-дуьни нисди, биё гуьгерчине э гъэргъэревоз дегиш сох.

(*Э пенжерей говду веди бирени сер гов, сурет э рамке дерире хуно. Рафдени э ён пенжере*). Гьеме эз товней туьни-эй — гуьгчек... Эй суьрглугье гъэдуьр дане мол ме! Туь гье у дуьм жумундере гъэйри, гьичиш нисе дануьсде... Белкем туьреш э фермай колхоз воисденбу рафде? Туьре унжо эри берде асанти... Э суьмергъэндилевоз. (*Жуьмуьсде, огол зерени*). Дуьме вор меди! Мехъэнефи месох! Ни беруьм! (*Э олхоширевоз*) ни дануьм, нэгI. (*Хоши гуьрде*). Чуьтамниш гири, гьер руз э куьф ме эдее тозе пул дироморе. Туь гуиге хэзине-дор мени. Чуй э могъбуниревоз дениширей? Хуб-ху савзей туьре, фабрик ме. Пенн гереки, пенн. Усуьз бисду пуч-гьич. О-о сер Буйкевич кор сохдени... У дануьсдени, эз коминжо бине деноре герекиги эри вечарунде и овгъот мере. Э хъет гов не де-бисдоге, хуьшдени ме миё минет сохде дуьм богъ-бисдуре...

Дироморени Тесаков.

Тесаков. — Митрофан Сазонович, эжен?

Левон. — Унжой эн уни, ээ нукере эдее жэгI гуърде.
Тесаков. — У эдей жэгI гуърде! Э хьэрой жэгI гуърдеи! Хуышдени
юре э тур дешенди, оммо ю эдее жэгI гуърде.

Видовусдени э лой никере

Левон. — Иш гьечи, ме гуфдируым... муьхькем, пой, сер гуърде
омори.

Э хьэет дироморени Н. Сергеевич.

Н. Сергеевич. — Руз ишму эхэйр бу!

Левон. — Э гьубет ишмуш эхэйр бу!

Н. Сергеевич. — Мере Левон Чмихе (*гереки*) винире воисден-
бу. Э ме инжоре бирмундет.

Левон. — Дузи. Левон Чмих менуым.

Н. Сергеевич. — Гьечуниге шинох бошим. Ме секретарь обко-
муым, энжэгъ... Десгой мере эже шурум?

Левон. — Ишму гьечи эже бирейт? Э зир машин-чи дерафдейт?
(*Бердени э ён умывальник*). Пажалуйста.

Н. Сергеевич. — Эз ён порине доегьой силос сьумергъэндили
гирошдеки. Мере воисд винуым чьутам мундиге. Десе денорум... гьечи
билесмол сохд. Буйкевич теторики дири...

Левон. — У домор мени Зайграй, теторикире дирегор... Кулаки.

Н. Сергеевич. — (*дес доре*). Мере Николай Сергеевич нуми. Ме
когъоз ишмуре гьобул сохдем. Оморем эри денишире э эрзошму.

Левон. — (*фикир сохде*). Веди биреники меш негьогъ нуьвуьсдем,
ишмуш негьогъ оморейт.

Н. Сергеевич. — Эри чьу?

Левон. — Тэхьное солдат э мейду довго нисоху.

Н. Сергеевич. — У э солдат гуьрен.

Левон. — Собрание э песой эн угьо голосовать сохдет.

Н. Сергеевич. — Хьэйф эн и тэхдегьо бу э чапар эри зере. Чапар
огъуни мигурдиге чендгъэдер хубте бу. Гьеми ужуз минуьшд, гьеми рач
мибисдо, гьемиге омбор нирафд. Дуз нисе гуфдируным?

Левон. — Лап дуз гуфдиренит...

Эз хуне ведироморени Клава, э е пейле хоме ширевоз

Клава. — (*э мэхьнефиревоз*). Ме шире полундем. Гирит е пейле
хоме шир хурит.

Левон. — Нисе воисде. Гьич дануьсдени, Клава, чьуниге дес веги.
Эзи коргьо гьичиш ниведиров. Имид медорит!

Клава. — Чьуй дуьргердо, жон Левон, инжой эн и? Эз ме эри чьу
гьэгьри бире?

Левон. — Ме гоф мере гуфдурум? Э хуне бура!

Н. Сергеевич. — Чьуни бегем! Э зенево гьэгьри бирей?

Левон. — (*чоре сьуз*) недуьл-недуьл. У... зен ме нисди..

Н. Сергеевич. — (*э мэхьтелиревоз деншире э Левон, не Клава*).
Де.. кини?

Левон. — Гьуншини.

Н. Сергеевич. — Гь-м... Зен ишму эжен?

Левон. — Нисд. Ведерафди. Шенди мере. Хьовир секретарь, э ен
домор рафди.

Н. Сергеевич. — Эй чьу?

Левон. — Э сереботи гов... Гьечинигеш... э меревоз э е дуьль, э е
метлеб нисди.

Н. Сергеевич. — Э огыле вэхд хосиет екире гьобул не сохдейт? Небүге э лой жогьилтегьо денишире?

Левон. — НэгЮ. Неданини ки у. Нисе воисде мол-муылке гьуллугь сохде, бисдуре гьупи зере.

Н. Сергеевич. — Де чүь воисде уре?

Левон. — Гове э ферма берде, юбка юре шушде, хурек юре хьозур сохде, ижире коргьо... Мере зенче сохде воисде.

Н. Сергеевич. — Песг ю?

Левон. — Книг хунде, э кино рафде, жэгI гири сохде ве де коргьойгеш... Весси, мугум вес!..

Н. Сергеевич. — Забастовка сохди?

Левон. — Хьюкьюмете рэхь берде воисде уре. Депутат вихдет.

Н. Сергеевич — (*шэггэгэ зере хэндүүсдени, те эз чимгьо ю глэрс омор*). Зурбои! Зурбое коргьои! Хуб песг ть чүьтам?

Левон. — Гьечи бисдо... хэсде бирем. Оммо гьечи хуте биребирьум. Э хьэет — чүь воисдге вери. Гьич е налогиш нисди. Духдереш э шуьвер дорем, домор ме, рази небисдо зри инжо омор зигьисде... Нисе варасиренуьм... Зениш рафди... Мундем тип-тэхьно — чүь зигьисдени...

Н. Сергеевич. — Тэхсир э ть не вери-ми?

Левон гьичиш жогьоб нисе доре. Ох кешире вешедени душгьоре. Э хьэет дироморени дерзегьиргьо э дес дери Глуздаков не Тесаков.

Глуздаков. — Угьо чүь сохде? Гьечи чүьтам бире? Чүь ихдиэри угьоре?

Тесаков. — Инжо е фитнон-чи дери.

Глуздаков — (*дире Н. Сергеевич*). Ишмунит? Инжоит?

Н. Сергеевич. — Менуьм. Инжоюм.

Глуздаков. — Ме... ш, инжоюм...

Н. Сергеевич. — Эдем диренуьм, чуиге ть ежирере хунои эхи, Митрофан Сазонович?

Глуздаков. — Дануьсденит чүьниге... Мере э депутати райсовет выдвигать нисе сохденуьт.

Н. Сергеевич. — Шинрем... Угьо э райкомиш телефон зерет... Шинрем...

Глуздаков — (*нум бире*). Белкем... ишму гьечу гьэдэггэ зерит.

Н. Сергеевич. — НэгI, ме гьэдэггэ не зерем. Ишу хуьшденишу эз сери-вери хуьшде сохдет.

Глуздаков — (*шори сохде*). Хуьшденишму сохдейт? Имугьой очугь мэгIлүьми — чепгуни ишу!

Дирморенуьт Буйкевич, Михаил не Максим.

Н. Сергеевич. — Ини ишуш, э сер гоф оморуйт ведиромо; чепгунгьо. -

Буйкевич. — Руз ишму эхэйр бу, Ник. Сергеевич. Хош оморейт, софо овурде э и лойгьойиму...

Михаил. — (*Шинох бире*). Зайграй.

Н. Сергеевич. — Дануьсденуьм, дануьсденуьм. Десдебошини? Десде-боши чепгунгьо?

Глуздаков. гье уни.

Левон. — У домор мени.

Буйкевич. — Миданит омборек бу сохде: гьони выдвигать сохдейм кандидатурай эн уре э депутати райсовет.

Глуздаков. — Э чүь гьэрор гуьре? Э у участок ме миёсдум вихде омор.

Бүйкевич. — Иму дуь кандидат норейм. Уреш, ишмүреш. Гуж нисди — хэлг уре вихдет.

Глуздаков. — Де чуйтам бире у? Песг ме?

Бүйкевич. — Ишму, Митрофан Сазонович, хуненгой Левон Чмихэ выдвигать сохдейт э жигешму. Нисе вараспренит? Э у участка нмуре воисденбу Михаиле вихде. Ишму тэГиди сохдит. Чуй миё-бу, эри эн уш, омбор согъ бошит. Хэлгэ э у разини, хуьурметлуё зени. Михаилеш иму гъэгъри не сохдейм. Хэлг догъэ хуно поисди э кумеки эн у.

Н. Сергеевич. — Гуфдиренуьт ки у чепгуьни. Уре воисдени говго, хуненгой хэлгэ веугуьруь? Приусадебный участкагьоре бурру? Левон гуфдиренягьо — законсуьзини.

Глуздаков. — Гьелбетте! Ме чуй гуфдурум? Меш гьечу хьисоб сохденуьм.

Н. Сергеевич. — Гьич э домориш рэхьм не берде, е когъоз эри ме ү нуьвуьсди, гьечи нуьвуьсде, бирмунди—эз гъэчэгъ сер рэхьиш усолте.

Максим. — Гьечуниге бошгу, биё!... (Эз Левон). Туь, еГини, е-сер те унжош нуьвуьсдей эз дес Михаил?! Туьре чуй гуюм куьгьне курук! Виниш ме туьре гьейсэгъэт чуй сохденуьмге...

Михаил. — Бебе, туьре, чуй бири?

Бүйкевич. — Михаил!

Максим — (э десевоз — мере хьэрзодит)... Рури-шуйгъэмбей туьре ведешенде, жун туьре веугурде э хэлг мибирмунум. Чуйжире мурдале буй хуьрс оморениге эз туь...

Бүйкеви. — Максим, Максим!

Михаил. — Бебе! Туь семе... гьечи хуб нисди эхи...

Максим. — Ишму лэгъэй мере эри чуй бесденит?! чуй юм бегем ме... Гъэиллеюм ме? Ме э уревоз женг нигируьм. Небуге терсиренит логисуьзе гоф мигуюм гуфдире э пушой келете хьокимгьо. Метерсит! Эз лэгъэй ме гьерт-гьурти ведиромогеш, глов э гьэрбол дерире хунон. Келете хьоким гъэлети мере дуз мисохут. Угьош эз у товней келете, гьеми эри э рэхъ берде, гьемиге эри гъэлетире дуз сохде. Ве екиге дануьсденит чуйниге, эз келете гьичиреш пэхьни сохде герек нисди. Чуйтам гьисдиге, гье-гьечу гу бура. Вэхди эз у коргоэ эри дес веугурде: тэгъриф дорен, мэхъэнефи сохден, дургуни гуфдиреи. Гьониш ужирегьо гьисдуьт, э гофевоз угьо ежире одоми Совети гьисдуьт, лап ежирейге. Келе-келе гьэрдхундигьо вегирденуьт, гуиге бегьемиш сохденуьт лап э гьер гереки юревоз... Ини колхоз гьуншиму. Имид доребируьт шире э жигей ов никерегьо мидуьт, гуше эз гъэдер зиёди, э гушевоз лап фуьл-фуьл, пиэзиш. Оммо чуй диренуьм — э-э-э-эгъ... гушд нэгъо, гьич фуьл-фуьл, пиэзиш веди нисди. Оммо дузи гереки. Эз товней эн и мейво эри чуй нисе гуфдиренит ишму?, (бирмунде Левоне). Гьисдигьоре хуно! У книгиш хундени, закон дануьсдегор гьисдини эн уре, гьемеш дануьсдени. Ебо ишму э и жендек эн и денишит, е сер э обком нуьвуьсди фитногьо эз дес домор (гъэгър доре). «Гьечу негьогъ хуьжети сохдей» Оммо хуьшден туь чуйтами? Гьив колхозе дуьздире!.. (Винире гэхде-палазе э сер чапар овурде э пушой Левон шувундени) Ини хуььжет туь!

Левон — (воисдени восдону эз дес ю). Туь чуйре депарунде?! Чуйре депарунде туь?!

Максим. — Нэгъо! Ме туьре гьонилей кешумоле э собрание мие беруьм. Председателе э туь езугъ омо, домор кумеки сохд эз биёбури дошд туьре. Оммо ме туьре э дигъ гердунденинуьм э и тэхдепалазавоз!

Левон. — Дес мезе гуфдиренуьм э туь!

Михаил. — Бебе! Гьечи хуб нисди. Э ме ди.

Восдорени тэхде-палазе

Максим. — Ишму э коммунизма хьэрекет сохденит? Унжо гириге, э темизе, очугъэ, товуже дуьлевоз рафде гереки. Дуэль эн уре гириге (*бирмунде Левоне*) гереки шушде, глов-зере, э офтои вешенде воргово расуь. Эз инжо сер гуьрде гереки! Чуьни? Дуз нисе гуфдиренуьм-ми ме хьовир секретарь?

Н. Сергеевич. — Лап эспрдогъниюревоз, оммо... лап гьисдигьоре хуно гуфдире.

Максим. — (*Эуьктемиревоз эз Буйкевич не Михаил*). Гьо? Чуьтами?

Клава. — Э Левон! Хуруз туь кергьоре гене э бисду деберди.

Левон. — Э тэхь-тивит муно уьго!..

Максим. — Клава! Туь э хьэетгьой хэлгъ, э гьушгьэри хурузгьо эй чуь дери?

Клава. — Кий мени туь? Хьусуьр мени? Белкем гьэдэгъэ зери э гьушгьэри туь поюм гуфдире? Чуь хуруз биренини эз туь?

Максим. — Тьфу! Бихьээ!..

Клава. Белкем хьэеменд бу...

Дироморени Лушка э дерзегьиргьоревоз. Гунге дерзе гьиргьо уре эри е метлебиге гереки.

Лушка — (*эз Клава*). Туь, гьелемиш инжои?

(*Клава сессуьз ведерафдени хунде-хунде «сэхд гереки мере гьони гэзизе дусд, севгили» Эз чапар гиросде бэгъдо векенде тэхдере суьфдеинере хуно сэхд сохдени*). Ой Левон! Туь чуь сохде? Гьи? Ме гьеле бегьем эз гьопу не ведерафдем, оммо туь ейгере э хуне диловундей, жилгьэш вокурдейтки...

Левон. — Рафдей туьре шиновусде, диromo инжо...

Лушка. — Туь гириге шори? Нэ-эгі севгил ме, гьеле зунн.

Левон. — Евошлей гоф сох! Инжо одомини...

Лушка. — Угьосуьз туь мере э гуш нигири, оммо хэлгъ гьисдики — мишинови.

Буйкевич. — Вессит ишмуш-о... дусд бошит. (*Эз Лушка*). Туь депутаты хуб нисди... Шинох бошит — секретарь обкоми, Николай Сергеевич.

Лушка — (*дес доре*). Лушка Чмых... (*эз Максим*).. Чуьтам дусд бошум э уревоз? У э гьунширевоз гьэле-гьэл бири.

Левон. — Гье-гьунгьэде мунош!..

Максим. — Уки эдее уре биьбур сохде. Уре э депутаты вихдет, оммо нинге, дуьм гове не эн е гьэлпе хорире сэхд гуьрди поисде... Уре ки гьеме гьуншигьош нимелите колхозник хьисоб сохденуьт.

Левон. — Нимелит чуьтам? Ме бегем кеме гьэдер мере, минимуме, бегьем нисе сохденуьм?

Михаил. — Иму коммунизм эдейм вокурде. Эри ужире кор минимум — лап кеми.

Левон. — Ки чендгьэдер дануьсденнге.

Максимов. — Нэгі бирор — чендгьэдер эз дес веромоге?

Лушка. — Левон! Туь омбортеш мидани. Ме дануьсденуьм. Эн-жэгъ туь гьэл гуьрдей поисде и хьэете. Туь хьозури эз зениш эри дес вьгуьрде, домореш эри гьэгьри сохде, кошки дошде мугьоет боши — говлей-ме, хьэетлей ме, бисдулей ме, ололей ме. Чуь мол-муьлки гьечи сэхд гуьрдей? Ме имугьой эдем варасиренуьм девлетмендгьой Америкаре,

сэхьнб келе фабрикагь-заводгьоре. Угьоре, мол-девлет хушдере эри сэхд гуьрде моют атомны-водородный бомбеш эри шенде.

Н. Сергеевич. — Огьо, чужирейге хунейгьой Левон Чмых! Уре гьечи э бирэхьне десевоз нидани вегуьрде. У лап холисе депутате хуно эдее гоф сохде.

Лушка. — Де чуйтам? Ме дануьсденуьм! Эз товней эн угьо ме хуб мидануьм гуфдире!

Левон. — Туь мере э у буржуйгьоревоз той сохде?

Лушка. — Ой Левон! Ебо, хуб веровурд сохде, фикир сохде варас эри туь! Усолте! Бедте! Элчэгьте! Угьоре молдевлет ишуну сэхд гуьрденуьт. Туь чуьре сэхд гуьрде?

Левон. — Э ме эри чуй хьэлево бирейт мунде?! «Сэхд гуьрдей», «сэхд гуьрдей»... Чуьи, ме рэхь ишмуре ведебуррам? Не ведебуррам.

Максим. — Кутукире хуно дегешдей э фирегьи эну куче.

Михаил. — Иму 680 гектар хори, приусадебный участкаре э десевоз эдейм гьуллугь сохденим. Юш э и девр, э девр электрии, автомати, э девр парусдеи э космос! Оммо иму эз хьофд келебеш песо мундейм. Дуймуьн! Э и ним гектар хори, богь, бисду, гов, керг, гьоз, гургур миё гьер руз мугьоег боши. Чуй ведироморе? Гьер руз э колхоз иму 1230 одоми э кор хуней хуьше муьхшуьли. Е лешгер одоми! Э и гьувотевоз, эгенер кор э тегьер ю норе оmore, Америкаре э лап зу зере гиросше мибу. Э гьзйгуй хэлгьиш бире гереки, духдери, зени. Угьош миё фори-гьэти вегируьт, небуге гье-гьечи: эз колхоз е небуге эз ферма бнё, динжи не вегуьрде э бисду-теревез хуьше. Гьечу гьэмел ниёв инжимиш бире. Ишму имуруз дирейт дэгьэм хунехундире зенсуьз? Чуйтам.

Лушка. — Чуьни, Левон, эдее хуьшдере шувунде? Небуге кек-чи дери э туь? Эз туь гоф нисе ведироморе? Туь энжэгь е рузлеи, дери э и видов-видов. Оммо ме гириге, согь гуймуьр ме гьечинуьм! Чуй? Хуби? Сүки? Туьре воисдени духдереш э и гуьмруьг дешени? Соня! Духдер ме! Гүш меги, уре. Михаиле сэхд ги! Э уревоз рузиш мивини, азаде гьуше хуно мизигьи. Эри хэлгьиш хьэрекет мисоху у, эри туьш! Гьер-чи туь бул булинде мибу, эз инжо зийдте!

Соня. — Песг ишму чуйтам?

Лушка. — Ме? (*Дес шувунде э тараф Левон*). Меш э туьревоз. Э кинош мирайм, э экскурсияш мирайм эри гешде. Ме не туьни мирайм Европери черх зере мигердим! Хэлгьэш мивиним, хуьшдереш мибир-муним!

Гьэл гуьрде духдере воисдени ведеберуь эз хьэет

Соня. — Песг у? Бебе чуйтам?

Лушка. — У? Бигьил э у ногьур, э у лухьме, чапалешмиш соху. Гьергой э эгьуьл омо, десгьой хуьшдере азад сохде, симов зере миёв э тараф иму.

Соня. — Э у езугьи, дедей!

Лушка. — Уре э туь езугь оморени?!

Воисдени беруь Соняра.

Левон гьечи дануьсдени Лушка ёгьин рафденини. Хьозури эри рафде. Зарифет нисди. Оммо эз е тарафиге Клаваш хьозури эри (*гьов кенде*) шишире дироморе.

Левон — (*веровурд сохде гьемере дес кеширени э тараф Н. Сергеевич*).

Левон. — Хьовир секретарь, дит у когьозе. Веди биреники чуйта-миш — бириге, ме э хэлгьэвоз пой не вегуьрдем.

Максим. — Чуйтам варасире гереки?

Бүйкевич. — Чув гоф не варасирегор бире-бебей тув, Максим. ЕгИни — Левон разини и хэлгээ хуно — юш. Э гьержой хэлгэ рафд, унжо юш рафдени. Дузи, Левон?

Левон — *(ох кешире)*. Веди биреники — гьечуни.

Лушка. — Муылкеш хэлгээ хуно?

Левон. — Гуфдирей тув бошгу.

Лушка. — Мере азадиш миди? Тен-бетене ихидири?!

Левон. — Чувтам егИни?

Лушка. — Хурег хьозур мисохи, партал мишури. Говеш э ферма берде миди.

Бүйкевич. — Э-э Лушка! У лап гээдер зиёди... Партал шушде зиёди бисдо.

Лушка. — Гьэйгуй эн угьо нисди. Угьоре председатель мишуру. Е небуге — партал — шурхоне вокунугу.

Левон. — Энжэг гове гьелелуьге...

Лушка. — *(рази нисе бирение)*. Чув? Гастрити? Пегьризи? НэгИ! Имугьой вих: е гов, енебуге ме? Экиревоз зигьисде воисде? Э говевоз небуге э меревоз?

Левон. — Э тувревоз.

Н. Сергеевич — *(эз Глуздаков)*. ЕгИни, и кореш фегьм сохде верасирим?

Глуздаков. — Николай Сергеевич! Энжэг ним салле мунди те вэхд пенсией ме, оммо игьо мере списать сохдет. Е шеш мегьлейгеш миденишируьтге.

Бүйкевич. — У сади хьэшдод се руз бире.

Михаил вегирде е чубугээ, бесдени тэхдепалазе бейдогээ хуно.

Н. Сергеевич: — Мидани э олхоиниревоз рафде э пенсия. Ме эдем диренуьм; инжо жогбиле десгьо вегуьрдет коре э дес. Иимдлубоворине десгьо, очуггээ-саламете сергьо. Э угьо имид дошде мибу. Гье жогбилгьо! Рэхь ишму ник! Не пар, не пардуьш, овчигьо гуфдиренуьгьоре хуно.

Левон — *(эз Глуздаков)*. Имуре гириге париш гьисд пардуьшиш.

Максим: — Эхирки — хьэлов-болуш. «Сокити, саламети, олхоини».

Левон — *(эз Глуздаков)*. Иш гьечи Митрофан Сазонович... Гуиге вэгИдойму гирошд. *(Гьэзгьри бире)*. Дануьсденит угьо чувтам гуфдиренуьтге? Дев-лет-менди!

Михаил. — Гарнизон суьрглуье. лешгер гофсуьз э рай омо.

Гуьндуур гуьрде, бейдогээ хуно, чубугээ э тэхд-палазевоз шендени э пушой пойгьой Лушка. Уш-Лушкаш, э зир пой шиширени.

ПЕРДЕ-

В. Ильягуев.	
Гъеме эри Ватан.	17
Шегъер гIэили ме.	17
М. Гаврилов.	
Гъэлогъэн.	18
З. Семендуева.	
НесигIэт деде.	19
Мозолуье гIисмет.	19
ГIисмет духдер.	20
С. Изгняев.	
Усдой буьлуьнде бегъергъо. Поэма.	22

ИХДИЛОТГЪО ВЕ ОЧЕРКЪО

М. Бахшиев.	
Кук эн дуй дедей.	21
Пушой гIэруьси.	26
Гъозие-гъэдер э автобус.	42
Э дигъ хуьшде.	46
Духдер э довгIо.	51
А. Кукулиев.	
Тегъенг онгур.	54
Синемши жоборди.	57
М. Магомедов.	
Яралуье сер дуьл.	66
Дм. Трунов.	
Жоборде кук эн Ватан.	74
М. Гаврилов.	
Усдой рачи партал.	78
ПЪЕСАГЪО	
Х. Авшолумов.	
Муьгъбет э зир секонон.	83
А. Макаёнок	
Левонихэ э сер тозе рэхъ.	116

СОВЕТСКАЯ РОДИНА

Альманах

На татском языке.

Составитель А. Семендуев.

Художник А. Насимов.

Редактор Х. Авшалумов.

Художествен. редактор М. Омельченко.

Техн. редактор М. Ханукаев.

Корректор М. Ханукаев.

Сдано в набор 9/VII-1964 г. Подписано в печать 9/VIII-1964 г.

Форм. бум. 70×108¹/₁₆. Бум. л. 45.

Печ. л. 9. Усл. печ. л. 12,33. Уч.-изд. л. 10,25. С00996.

Цена 41 коп.

Дагестанское книжное издательство Управления по печати
при Совете Министров ДАССР.

Махачкала, ул. Маркова, 55. Зак. №. 1949.

Типография № 7 Управления по печати

при Совете Министров ДАССР.

Махачкала, ул. Пушкина, 6.

Цена 41 коп.

СОВЕТСКАЯ РОДИНА

Сборник татарских писателей

На татарском языке